ГОДИШНИКЪ

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ

ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ

НАР. БИБЛИОТЕКА. - СОФИЯ
1922 г. №: 1980

КНИГА XVIII

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITÉ DE SOFIA

FACULTÉ HISTORICO-PHILOLOGIQUE

TOME XVIII

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ, БОТЕВЪ 15
1922

Б 2495

XXXV Б. 2.

ГОДИШНИКЪ

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ

ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ

КНИГА XVIII.

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITÉ DE SOFIA

FACULTÉ HISTORICO-PHILOLOGIQUE

TOME XVIII.

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ, БОТЕВЪ 15
1922.

Съдържание

стр.

1. Въстанически заговоръ на Василъ Х. Вълковъ въ Браила прѣзъ 1843 година, отъ Д-ръ Стоянъ Романски, редовенъ професоръ 1—132
2. Произходътъ на антисемитизма, отъ Д-ръ Г. И. Кацаровъ, редовенъ професоръ 1—32
3. Развой на класическата филология, отъ Д-ръ Д. Дечевъ, редовенъ доцентъ 1—20
4. Тракo-келтски езикови успоредици, отъ Д-ръ Д. Дечевъ, редовенъ доцентъ 1—48
5. Эпоха Священнаго союза ординарнаго профессора Э. Д. Гримма 1—108
6. Отклонения на вертикалата въ България, съ една карта, отъ Йорданъ Д. Ковачевъ, частенъ доцентъ 1—28
7. Материяли за срѣдневѣковната история на България, отъ Д-ръ Петъръ Никовъ, редовенъ доцентъ 1—22
8. История на Видинското княжество до 1323 г., отъ Д-ръ Петъръ Никовъ, редовенъ доцентъ 1—124 Отд.
9. Архивата на Варненската митрополия отъ прѣди освобождението, отъ Д-ръ Петъръ Никовъ, редовенъ доцентъ 1—20
10. Знание и вѣра въ научното познание, отъ Д-ръ Спиридонъ Казанджиевъ, редовенъ доцентъ 1—24

Table des matières

Pages

1. Un complot bulgare de Vassili Hadji Volkov à Braila en 1843, par le D-r Stojan Romansky, professeur ordinaire 1—132
2. L'origine de l'antisémitisme, par le D-r G. I. Kazarov, professeur ordinaire 1—32
3. Le développement de la philologie classique, par le D-r D. Detchev, docent 1—20

Pages

4. Le thrace et le celtique Parallèles linguistiques, par le D-r D. Detchev, docent . . . . 1—48
5. L'époque de la Sainte-Alliance, par E. D. Grimm, professeur ordinaire . . . . 1—108
6. La déviation de la verticale en Bulgarie, avec une carte, par Jordan D. Kovatchev, privat-docent . . . 1—28
7. Matériaux sur l'histoire bulgare du moyen âge, par le D-r Pierre Nikov, docent . . . . 1—22
8. Histoire de la principauté de Vidin jusqu'à 1323, par le D-r Pierre Nikov, docent . . . . 1—124
9. Les archives de la métropole bulgare de Varna avant 1877, par le D-r Pierre Nikov, docent . 1—20
10. Le savoir et la foi dans la connaissance scientifique, par le D-r Spiridon Kazandjiev, docent 1—24

ГОДИШНИКЪ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ
ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ
КНИГА XVIII, 8.

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
FACULTÉ HISTORICO-PHILOLOGIQUE
TOME XVIII, 8.

ИСТОРИЯ
НА
ВИДИНСКОТО КНЯЖЕСТВО
до 1323 година

ОТЪ

ПЕТЪРЪ НИКОВЪ

HISTOIRE
DE LA PRINCIPAUTÉ DE VIDIN
jusqu'à 1323.

PAR

PIERRE NIKOV

СОФИЯ 1922

Прѣдистория и генезисъ на видинското княжество.

Първото историческо извѣстие за града Видинъ, който е послужилъ като ядка при образуване на видинското княжество, датува отъ 976 година въ свръзка съ голѣмитѣ събития, които въ онова врѣме сж се разигравали между България и Византия. Слѣдъ като изгонилъ изъ България руситѣ, начело съ княза имъ Светослава, византийскиятъ императоръ Иоанъ Цимисхий бѣ турилъ въ 971 год. край на източната половина отъ първото българско царство и отвелъ въ Цариградъ, заедно съ другитѣ трофеи, плячка и плѣнници, българския царь Бориса II и брата му Романа. Слѣдъ това останала още да сжществува независима западната часть отъ първото българско царство, която още въ 969 год. бѣ отпаднала отъ него и сега изпжкнала като самостоятелно западно българско царство, начело съ братята комитопули Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ, чиито пратеници се явили прѣзъ 973 г. при двора на императора Отона I въ Кведлинбургъ[1]. Въ година 976, когато вниманието на византийцитѣ било отвлѣчено отъ смъртьта на Иоана Цимисхия и възкачването на византийския тронъ на новъ императоръ, Василий II, и отъ подигащитѣ се въ свръзка съ това вжтрѣшни движения въ империята; когато българитѣ отъ западното царство започнали офанзива противъ империята, българскитѣ князе-заточеници успѣли да се измъкнатъ безбрѣпятствено отъ Цариградъ и да забѣгнатъ въ България. Борисъ II билъ при това убитъ изъ пжтя отъ българската стража, която по облѣклото го счела за гръкъ, а Романъ се спасилъ, както ни съобщаватъ прибавкитѣ на Михаила отъ Дѣволъ къмъ Скилица, въ крѣпостьта Видинъ [1].

---

[1] Ср. М. Дриновъ, Началото на Самуиловата държава. Съчинения т. I, стр. 321 сл. Б. Прокић, Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X веку, въ Глас Српске Краљ. Акад. 76 (1908). K. Jireček, Geschichte der Serben I, Gotha 1911, стр. 203—4. Сжщо въ Archiv für slavische Philol. 21 (1899), стр. 545 сл.

Прѣди това врѣме сждбинитѣ на града лежатъ напълно въ тъмнина, обаче не може да има съмнѣние, че тази силна крѣпость тогава имала вече задъ себе си едно дълго сжществувание. Подиръ това извѣстията за Видинъ непрѣстанно се увеличаватъ.

Народътъ свързва възникването на града съ слѣдния легендаренъ разказъ: „Страната между Дунавъ и Морава билъ нѣкогажъ въ владѣние на двама — братъ и сестра. Братътъ се казвалъ Ниша, а сестрата — Вида. Тѣ си подѣлили страната така, че Вида получила придунавската областъ, а Ниша покрайнината на Нишава и Морава. Слѣдъ това Вида построила на дѣсния брѣгъ на Дунава града Видинъ, а братъ ѝ — града Нишъ на р. Нишава".[2] Споредъ видѣнието пъкъ на пророкъ Исая основатель на Видинъ билъ Константинъ Велики.[3] Въ дѣйствителность Видинъ (Бдинъ) е едно продължение на античния римски Bononia, на чиято почва той е възникналъ. Името Бдинъ е произлѣзло отъ Bononia (Bonin — Bdin), тъй както Nin отъ Nona, Labin (Albin) отъ Albona и т. н., докато днешното Видинъ е една по-късно образувана народна етимология — прилагателно отъ женското име Вида, на основателката на града.[4] Въ срѣднитѣ вѣкове градътъ се е казвалъ на български Бъдынъ (Бьдинь, Бдинь, Бъдинъ), у византийцитѣ *Βυδίνη* (*Βιδύνη, Βιδίνη*); унгарцитѣ го наричали Budin (Budinum, Budun, Bodon), а ромънитѣ — Diu.

Въ българската държава Видинъ е заемалъ винаги едно особено положение, като единъ отъ най-голѣмитѣ, укрѣпени и съ отлично географическо положение градове на държавата. Отъ своя римски прѣдшественикъ той притежавалъ една силна крѣпость, която била възобновена, поправена и допълнена прѣзъ срѣднитѣ вѣкове отъ българи и византийци, а въ поново врѣме — отъ турцитѣ; тя се е запазила и до днесъ много добрѣ подъ име Видини кули или Баба Вида[1]. Тази силна крѣпость придавала на града характеръ на единъ граниченъ оплотъ противъ неприятелитѣ на държавата, който е послужилъ добрѣ както при първото, така и при второто царство. Въ врѣме на гигантската борба между царь Самуила и императора Василий II видинската крѣпость оказала много голѣма съпротива и едва слѣдъ осеммѣсечна тежка обсада, прѣзъ 1002 год., могла да бѫде прѣвзета отъ византийцитѣ, слѣдъ което Василий II заповѣдалъ да бѫдатъ възобновени и засилени крѣпостнитѣ ѝ съорѫжения.[2] При второто царство тя е трѣбало още по-често да отразява вражескитѣ нападения на унгарцитѣ, както ще видимъ за това по-долу.

---

[1] В. Васильевскій, Русско-византійския отривкы II. Къ исторіи 976—986. Журн. Мин. Нар. Просв. Спб. 1876, т. 184, мартъ, стр. 119 слл. М. Дриновъ, op. cit., стр. 344. Leo Diaconus, ed. Bonn., p. 158. Cedrenus, ed. Bonn. II p. 435. B. Prokič, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes. Codex Vindob. hist. graecus LXXIV. Ein Beitrag zur Geschichte des sogenannten westbulgarischen Reiches. Dissertation. München 1906, p. 28: «*διασώζεται εἰς Βιδίνην*»; 38.

[2] Милићевић, Краљевина Србија. Београд 1884, стр. 86 сл.

[3] Вж. „Споменик" на срб. крал. акад. III (1890) стр. 191. K. Jireček, Das christliche Element etc. въ Sitzungsber. der Akad. d. Wiss. in Wien. Phil.-hist. Cl., B. 136 (1897), стр. 89.

[4] K. Jireček, Cesty po Bulharsku. Prag 1888, стр. 200 слл.

Видинската область образувала въ българската държава една отдѣлна административна единица, на която центъръ е билъ градътъ Видинъ.[3] Въ Видинъ резидиралъ, освѣнъ това, и единъ епископъ, границитѣ на чиято епископия съвпадали, навѣрно, съ границитѣ на областьта. Видинъ е билъ и значителенъ търговски центъръ въ българската държава като стоварище на стоки не само за мѣстнитѣ нужди, но и за транзитна търговия съ Влашко, Унгария, Рагуза.[4] Слѣдъ завладѣването на България отъ византийския императоръ Василий II видинската область станала византийска провинция. При това видинската епископия, като принадлежаща къмъ доростолската митрополия, ще да е била отначало, въ 1002 г., подчинена на Цариградската църква,[1] а по-късно (къмъ 1020 г.) — на охридския архиепископъ. Императоръ Василий II разправя въ своята грамота, съ която опрѣдѣля границитѣ на охридската архиепископия, че видинската църква му се показала въ врѣме на завладѣването на България склонна и полезна, че му открила проходитѣ и правитѣ пѫтища на страната. Като награда за тази услуга той опрѣдѣлилъ, щото по изключение видинскиятъ епископъ да притежава 40 клирици и 40 парици, т. е. 10 парици по-вече и отъ самия охридски архиепископъ, на който той е билъ подчиненъ.[2]

---

[1] K. Jireček, Das Fürstentum Bulgarien. Wien 1891, стр. 413 сл.. Сѫщиятъ, Cesty, стр. 201. Kanitz, Donau-Bulgarien und der Balkan. I. Auflag, B. I, стр. 244. А. Радославовъ, Видинската крѣпость въ „Годишника на Народния Музей“ за 1920 год. София 1921, стр. 92—97. Н. Недевъ, Градътъ Видинъ въ историческо отношение, въ „Годишника на Видинската държ. мѫжка гимназия“. Видинъ 1906.

[2] Kedrenos (= Skylizes), ed. Bonn., II 454,$_{19}$—455.

[3] Срв. грамотата на Ив. Асѣня II у А. Ильинскій, Грамота царя Иоанна Асѣня II, въ „Извѣстія Русского Археол. Инстит. въ К-полѣ“. София VII (1902), стр. 27, 35.

[4] Д-ръ Ив. Сакѫзовъ, Българската търговия прѣзъ XII—XIV в. (отпечатъкъ отъ Сп. на иконом. друж. 1922, кн. 1-2), стр. 46.

Прѣзъ врѣме на византийското владичество, въ първата половина на XI вѣкъ, въ Видинъ е билъ покръстенъ езическиятъ князъ Ахтумъ, потомъкъ на българския князъ Гладъ, който зелъ страната на византийцитѣ противъ Унгария, но загиналъ въ послѣдвалата борба[3]. По-късно, прѣзъ втората половина на сѫщото столѣтие, когато куманитѣ нахлули плячкосвайки въ византийската империя, Видинъ и неговата область страдали много отъ тѣхнитѣ нападения. Благодарение на своето географическо положение, градътъ е билъ силно застрашенъ. Охридскиятъ архиепископъ Теофилактъ, на когото била подчинена видинската църква, отправилъ къмъ епископа на сѫщата думи за насърдчение[4]. И когато послѣдниятъ слѣдъ извѣстно врѣме умрѣлъ, било е твърдѣ мѫчно да му се намѣри наслѣдникъ за това важно и изложено мѣсто, защото този трѣбало, както казва Теофилактъ, да бѫде надаренъ съ много прѣимущества[5].

Слѣдъ основаването на второто българско царство видинската область влѣзла пакъ въ неговитѣ граници. На първо врѣме изглежда въ всѣки случай, че Видинъ е билъ още византийски, защото унгарскиятъ кралъ Бела III обѣщалъ на своя зеть, императоръ Исака II Ангелъ, съ когото се срещналъ (1194 г.) на р. Сава, че ще му изпрати прѣзъ Видинъ помощь противъ българитѣ[1]. Обаче скоро слѣдъ това, въ врѣме на царь Калояна, Видинъ се явява въ българска власть. При самото основаване на второто българско царство видинскиятъ гръковизантийски митрополитъ е изигралъ противъ волята си една важна роля, като е ржкоположилъ заедно съ двама други гръковизантийски владици първия български търновски архиерей Василий, който отпослѣ билъ възведенъ отъ папата въ чинъ на български архиепископъ-примасъ[2]. Въ 1203 год. българския видински епископъ Климентъ, заедно съ други български епископи, отправилъ писмо до папа Инокентий III, а на слѣдната година получилъ отъ сжщия, като отличие, митра[3]. Видинската область, начело съ гр. Видинъ, фигурира между провинциитѣ на българското царство, както ги изрежда Иванъ Асѣнь II въ своята грамота, дадена въ 1230/31 год. на рагузанцитѣ за свободна търговия изъ България[4].

---

[1] Вж. Byzantinische Zeitschrift, II (1893), стр. 55.

[2] Срв. грамотата на Василия II, изд. отъ Gelzer въ Byzant. Zeitschr. II (1893), стр. 45, сѫщо у Е. Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей. Москва 1871, стр. 261: *«ὅτι προσφωροτάτη αὕτη μοι γέγονε καὶ προσδευτικωτάτη καὶ πρὸς τὴν τῆς χώρας εὐθεῖαν ὁδὸν τὰς εἰσόδους ἀνέῳξεν. . . .»*

[3] St. Endlicher, Rerum Hungaricarum monumenta arpadiana. Sangalli 1849 (Vita S. Gerardi, + 1046, episcopi chanadensis), стр. 214: „. . . qui (т. е. Ахтумъ) secundum ritum Grecorum in ciuitate Budin fuerat baptizatus".

[4] Migne, Patrologiae cursus completus. Series graeca, t. 126, p. 336-7.

[5] Ib. стр. 525: *«Δεῖ γὰρ ἀνδρὸς ταύτῃ* (т. е. *τῇ ἐπισκοπῇ Βυδίνης*) *συγκεκροτημένου, καὶ θοροῦ τὰ πνευματικὰ καὶ κοσμικά»*.

Положението на видинската область при първото българско царство е било по-друго, отколкото при второто: не само на западъ отъ нея сж лежали други български области (Бѣлградъ и Браничево), но така сжщо отъ сѣверъ тя е била оградена отъ заддунавскитѣ български земи въ южна Унгария и Влашко. По такъвъ начинъ тя е била заобиколена отъ всички страни съ български земи и не е граничила съ чужда територия. При второто царство това положение коренно се измѣнило. Търновското царство не се е простирало на сѣверъ отъ Дунава; по тази причина и видинската область била открита откъмъ сѣверъ, граничейки съ тъй наречената северинска унгарска область. Но не стига това, тя скоро станала погранична и къмъ западъ, когато покрайнинитѣ на Бѣлградъ и Браничево паднали въ ржцѣтѣ на унгарцитѣ, заедно съ които тя съставяла отначало крайниятъ сѣверо-западъ на второто царство. Отъ това врѣме значението на Видинъ порастнало извънредно много, като първа и най-важна погранична крѣпость на българската държава къмъ Унгария, която трѣбвало да устоява и защищава границата отъ неприятелски нападения. Развитието на видинската область отъ тукъ нататъкъ прѣдставя процесъ на нейното постепенно обособяване.

---

[1] Nicetas Choniates, ed. Bonn., p. 588_{11}: „*καὶ διὰ Βοδίνης ἐκπέμψειν ἴλας συνέθετο στρατιώτιδας...*".

[2] Вж. моята статия: Приносъ къмъ историческото изворознание на България и къмъ историята на българската църква. Списание на Бълг. Акад., кн. XX (1921), стр. 12, 13, 46, 47, 52, 53.

[3] „Episcopus Budinensis" въ единъ списъкъ на епископствата на българската църква отъ началото на XIII в. у А. Jos. Weidenbach, Calendarium historico-christianum medii et novi aevi. Regensburg. 1855, стр. 277 и D-r G. Erler, Der Liber cancellariae apostolicae vom J. 1308. Leipzig 1888. — Episcopus atque peccator sanctissimae ecclesiae Dei Genitricis Bydmensis Clemens у Augustus Theiner, Vetera monumenta slavorum meridionalium. Romae I 1863, стр. 29, 40.

[4] Вж. А. Ильинскій, op. et. l. cit. — Хронологията на тази грамота на Ив. Асѣнь II може да се установи точно, като се ограничи съ побѣдата при Клокотница (1230 г.) и съ заемането на Бѣлградъ и Браничево отъ унгарцитѣ (ок. 1231 г).

Областитѣ на Бѣлградъ и Браничево влѣзли въ кржга на унгарскитѣ завоевателни аспирации още въ врѣме на византийското робство. Слѣдъ като основали и закрѣпили своята държава въ равнината на р. Тиса, унгарцитѣ наченали да се разширяватъ на всички страни, а най-вече къмъ югъ, гдѣто постепенно погълнали заддунавскитѣ български земи и въ устрема на своето разширение се сблъскали съ грцката империя, която между това при Василия II завладѣла първото българско царство. Отпочнатитѣ въ врѣме на Комнинитѣ силни и продължителни борби между двѣтѣ страни, довели най-подиръ до това, че унгарцитѣ заели не само срѣмската область, но минали и на югъ отъ Дунавъ и Сава. Унгарскиятъ краль Бела III се възползувалъ отъ бъркотиитѣ, избухнали въ Византия въ врѣме на династията на Ангелитѣ, нападналъ и завладѣлъ (1182 г.) бѣлградската и браничевската область. Той ги повърналъ, наистина, слѣдъ това (1185 г.) на своя зеть, императора Исакъ II Ангелъ, но само като зестра на дъщеря си Маргарита, за да ги заеме обаче пакъ слѣдъ свалянето му отъ прѣстола[1]. Така тѣзи земи се явяватъ въ 1202 година въ унгарски ржцѣ[2].

---

[1] F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène. Paris 1912, стр. 53—63, 143, 399—415, 469—492. Моитѣ: Българоунгарски отношения. Сб. Б. Ак. XI (1919), стр. 2—8.

[2] Срв. моята статия: Царь Борилъ въ Сп. Б. Акад. III (1912), стр. 127—128.

Слѣдъ основаването на второто българско царство въ 1186 г., българскитѣ царе почнали да се стремятъ да обединятъ подъ своята власть всички нѣкогашни български земи на югъ отъ Дунавъ, които принадлежали прѣди на първото българско царство. На югъ тѣ трѣбало да водятъ за това непрѣстанна и жестока борба съ византийцитѣ; на сѣверо-западъ пъкъ се сблъскали съ Унгария по въпроса за владѣнието на на областитѣ Бѣлградъ и Браничево. Спорътъ за владѣнието на тѣзи двѣ области дълго врѣме е давалъ насока на отношенията между двѣтѣ страни. Първъ царь Калоянъ е изявилъ претенции за тѣзи двѣ области и спорътъ прѣминалъ въ война. Въ едно писмо до папа Инокентий III отъ 1202 год. Калоянъ пише: „V[1] episcopatus Bulgarie pertinent ad imperium meum, quos invasit et detinet rex Hungarie cum iusticiis ecclesiarum, et episcopatus ipsi sunt anichilati“[2]. Отначало неуспѣшна, войната между Унгария и България се свършила накрай благоприятно за царь Калояна. Прѣзъ 1204 год. спорнитѣ земи сѫ въ негова власть и въ тѣхъ има поставени вече български епископи; сега унгарскиятъ краль Емерихъ на свой редъ се оплаква на папата, че Калоянъ му отнелъ зестрата на Маргарита[3].

Спорътъ за владѣнието на сѣверозападнитѣ български области, започнатъ и изкаранъ тъй успѣшно отъ Калояна, въ дѣйствителность не е билъ още завършенъ. Неговото влияние останало още дълго врѣме да тежи върху отношенията на двѣтѣ съсѣдни страни. Защото, въпрѣки неуспѣха, унгарцитѣ не се отказали отъ своитѣ претенции върху тѣзи земи; напротивъ, тѣ очаквали само сгоденъ случай за да ги заявятъ пакъ. Отъ друга страна, българскитѣ царе считали тѣзи земи за исконни български земи и като неотдѣлна съставна часть отъ своята държава и ни май-малко не мислили да се откажатъ отъ произлизащитѣ отъ това права. По такъвъ начинъ сѣверозападнитѣ български области, бѣлградска и браничевска, станали ябълка на раздоръ между Унгария и България, сѫщо така както подбалканската область отъ Тунджа до Черно море — между Византия и България.

---

[1] По всѣка вѣроятность, тукъ цифрата V стои погрѣшно вмѣсто цифрата II.

[2] A. Theiner, op. cit. I, p. 30.

[3] Ib. I 36. Българоунг. отношения, стр. 8—9. Царь Борилъ, стр. 128

При наслѣдницитѣ на Калояна, при Борила, при Ив. Асѣня II, при Коломана, при Михаилъ II Асѣнь, съперничеството около владѣнието на тѣзи спорни земи продължило, докато най-подиръ при послѣдния тѣ били окончателно заети отъ унгарцитѣ. Унгарцитѣ се възползували отъ упадъка на българската държава слѣдъ смъртьта на Калояна, за да турятъ рѫка на спорния български сѣверозападъ. Застрашенъ отъ външни неприятели и неуспѣхи, притиснатъ отъ вѫтрѣшни смутове и революция въ държава си, Калояновиятъ приемникъ се видѣлъ принуденъ, да се хвърли въ обятията на своитѣ дотогавашни врагове — унгарцитѣ на сѣверъ и латинцитѣ на югъ — и да подири тѣхната подкрѣпа. Спрѣмо Унгария възмездието било това, че Борилъ трѣбало да се съгласи съ унгарското владичество въ Бѣлградъ и Браничево, а срѣщу това получилъ унгарска помощь за възстановяване на своята власть въ Видинско[1]. Но още съ идването си на прѣстола Ив. Асѣнь II успорилъ и придобилъ спорнитѣ земи, навѣрно, като зестра на жена си Мария, дъщерята на унгарския краль Андрей II, и съ това тѣ прѣминали за по-дълго врѣме въ българска власть[2]. Обаче, къмъ 1231 год. отношенията между зеть и тесть се влошили и довели до война, въ резултатъ на която унгарцитѣ пакъ завладѣли Бѣлградъ и Браничево, които прѣзъ 1232 г. не сѫ вече български, и нападнали дори и на видинската область.[3] При наслѣдницитѣ на Ив. Асѣнь II, Коломана I и Михаила II Асѣнь, търканията между двѣтѣ страни продължили и врѣменно се прѣкратили въ 1255/6 г. съ женидбата на Михаила за внучката на унгарския краль Бела IV и постигнатото при това сближение.[4] Изглежда, че въ този промежутъкъ, отъ 1232 г. до 1256, бѣлградската и браничевска области прѣминали и останали пакъ извѣстно врѣме въ властьта на българитѣ, докато най-подиръ, още при Михаила (въ началото на неговото царуване или пъкъ веднага слѣдъ неговата смърть), тѣ били окончателно заети отъ унгарцитѣ.[5] Второто българско царство никога вече слѣдъ това не е добило сила да си възвърне тѣзи български земи.[1] Напротивъ, настѫпили слѣдъ това събития, които поставили на заденъ планъ и накрай съвсѣмъ отстранили българскитѣ претенции и аспирации надъ тѣзи земи.

---

[1] Вж. Царь Борилъ, стр. 126 сл.

[2] А. Ильинскій, op. cit., стр. 27. A Theiner, Vetera monumenta historiae Hungariae. Romae. I 1859, стр. 21, 103.

[3] Féjer, Codex diplomaticus IV,$_1$ стр. 21. A Theiner, Vetera mon. hist. Hung. I, p. 103—104.

[4] Вж. Българоунгарски отношения, стр. 17, 57.

[5] Пакъ тамъ, стр. 15, 57, 62.

Загубата на сѣверозападнобългарскитѣ области, Бѣлградъ и Браничево, била отъ голѣмо значение за съсѣдната видинска область. Отъ това врѣме послѣдната начeнала да слѣдва сѫдбата и непостояното политическо положение на първитѣ. Условията непрѣстанно тласкали къмъ нейното обособяване и отдѣляне отъ търновското царство и така постепенно се създала основата за образуване на по-послѣшното видинско княжество. Още прѣзъ врѣме на борбата между българи и унгарци за Бѣлградъ и Браничево видинската область била изложена сѫщо на сътресения и страдания. Въ врѣме на Ив. Асѣнь II тя била прѣдметъ на унгарски нападения. Именно, слѣдъ като добросъсѣдскитѣ отношения между двѣтѣ страни, инаугурирани съ женидбата на Асѣня за дъщерята на унгарския краль Андрей II, били по една или друга причина помрачени и между двѣтѣ страни избухнала война (ок. 1231 г.), унгарски войски нахлули слѣдъ завладѣване на сѣверозападнитѣ български покрайнини, бѣлградска и браничевска, начело съ унгарския прѣстолонаслѣдникъ Бела, и въ видинската область, опустошили я и обсадили града Видинъ, но били въ послѣдствие разбити и отблъснати отъ царевия братъ, севастократора Александъръ.[2] Обаче, слѣдъ като Бѣлградъ и Браничево били сега безвъзвратно загубени за българската държава, положението на видинската область, като погранична область, станало значително по-тежко. Поради слабостьта на България тя станала бойно поле, въ което българи и унгарци кръстосвали своитѣ орѫжия. Прѣзъ врѣме на честитѣ войни между двѣтѣ страни унгарцитѣ често прѣминавали прѣзъ нея съ своитѣ войски, като я плячкосвали, завладѣвали я отъ врѣме на врѣме и способствували накрай за нейното отдѣляне отъ българската държава. За това положение силно съдѣйствувало немощното вѫтрѣшно и външно състояние, въ което българската държава изпаднала постепенно въ онова врѣме и което я довело първо до една кратка византийска и послѣ татарска зависимость. Отчасть неспособность, отчасть нещастие на владѣтелитѣ, подемътъ на Византия при Михаила VIII Палеологъ, изпжкването на една нова татарска сила въ южна Русия и не най-послѣ намѣсата на унгарскитѣ крале Бела IV и Стефана (V) въ българскитѣ работи — сж били моменти, които сж правили упадъка на България неудържимъ. Поради безсилието на българската централна власть, сцѣпенностьта и сплотеностьта на българскитѣ провинции и особено на по-далечнитѣ, била твърдѣ слаба и могла твърдѣ лесно да се наруши. Особено важело това за видинската область, и то поради враждата която сжществувала между България и Унгария при царь Константинъ Тихъ. По такъвъ начинъ лесно дошло до тамъ, щото Видинъ заедно съ други части на западна България отпаднали отъ търновското царство.

---

[1] Срв. статията ми: Къмъ историята на сѣверозападнитѣ български земи, въ Сп. Б. Ак., кн. XVI 9, 1918.

[2] Fejér, Codex diplomaticus IV, 1 стр. 21 Acropolita, ed. Heisenberg, p. 152, 4.

Въ края на 1256 г. царь Михаилъ Асѣнь е билъ свalenъ отъ прѣстола въ Търново отъ една революция и убитъ, слѣдъ което се явили нѣколко претенденти за прѣстола и се започнали продължителни междуособни борби, които хвърлили България въ голѣмъ хаосъ. Възползувани отъ това положение, унгарцитѣ се намѣсили въ вжтрѣшнитѣ работи на България. Заели окончателно бѣлградската и браничевската области и здраво закрѣпени въ тѣхъ, тѣ нахлули сега и въ другитѣ съсѣдни части на България и достигнали дори до Търново. Тѣ изтъкнали и свой кандидатъ претендентъ за търновския царски тронъ, именно унгарския васаленъ князъ и владѣтель на мачванската область Ростиславъ, зеть на унгарския краль Бела IV и владѣтель сжщеврѣменно и на Бѣлградъ и Браничево. Съ това тѣ искали да разпрострятъ своето влияние и евентуално върховната си власть върху цѣла България. Начело на една унгарска войска, подъ прѣдлогъ, че спасява дъщеря си, Ростиславъ навлѣзълъ въ България (1257 г.) и се явилъ прѣдъ Търново. Въ това врѣме властьта въ Търново се намирала въ ржцѣтѣ на болярската партия, която била уврѣдена въ своитѣ права отъ претендентитѣ и мощно изстжпила за тѣхната защита. Узурпаторътъ Коломанъ (II), убиецътъ на Михаила Асѣнь, е билъ прѣди това измѣстенъ и убитъ, именно отъ тази болярска партия, която слѣдъ това зела властьта. Въ югоизточна България другъ единъ родственикъ на Асѣневата династия по женска линия, Мицо (Димитъръ), се провъзгласилъ за царь претендентъ, безъ да може обаче да се наложи въ Търново. Самъ Ростиславъ приелъ титлата Imperator Bulgarorum и изстѫпилъ сѫщо като царь претендентъ. Обаче, болярската партия въ Търново отстоявала твърдо своитѣ интереси и яко държала властьта. Тя се противопоставила рѣшително и успѣшно на попълзновенията на претендентитѣ и не допуснала въ столицата нито Мицо, нито Ростислава. Освѣнъ това, тя не се забавила да издигне (1257 г.) по законоустановения редъ единого изъ своята срѣда, именно Константина Тихъ за царь, съ което още по-вече засилила борбата противъ претендентството. Царь Константинъ поелъ сега воденето на борбата противъ двамата свои противници претенденти. Тази борба продължила години наредъ. Най-първо билъ обезврѣденъ, слѣдъ много перипетии, Мицо (ок. 1260 г.). Борбата съ Ростислава била напротивъ по-трудна, защото задъ него стояли унгарцитѣ, които го подържали. Тя продължила не само до смъртьта, но и слѣдъ смъртьта на Ростислава (+ 1262) и нанесла голѣми пакости на България[1].

Ясно е, че въ врѣме на тази борба между Ростислава и унгарцитѣ отъ една страна и царь Константина отъ друга, най-изложена отъ българскитѣ земи е била видинската область, лежаща на границата на България съ Унгария. Нейното междудържавно положение станало сега неустойчиво. Слѣдъ като не успѣлъ да влѣзе и се закрѣпи въ Търново, Ростиславъ се оттеглилъ, разбира се, къмъ унгарската граница въ сѣверозападна България, закрѣпилъ се и засѣдналъ тукъ като български царь претендентъ и продължилъ борбата съ Константина. Че това е така, вижда се ясно отъ обстоятелството, гдѣто презъ 1259 год. унгарски войски заедно съ Ростислава се биели въ България противъ Константина и че въ 1260 год. Ростиславъ на чело на български отреди, набрани, разбира се, въ неговитѣ български земи, се биелъ на страна на унгарцитѣ противъ ческия краль Отокаръ II.[2] Ако Ростиславъ се бѣше оттеглилъ отъ България и бѣше опразнилъ българската територия до браничевската область, тѣзи военни дѣйствия въ 1259 г. и българскитѣ отдѣления въ неговитѣ войски въ

---

[1] Вж. моитѣ: Българоунгарски отношения, стр. 16 сл., 51, 59 сл., 81—85.

[2] Ibid. 88—91, 85 заб. 2, 96.

1260 г. биха били безпрѣдметни и неумѣстни. Тѣ свидѣтелствуватъ, напротивъ, че Ростиславъ е държалъ български територии, разбира се, въ сѣверозападна България, но извънъ бѣлградската и браничевската области, които унгарцитѣ смѣтали още отъ врѣмето на Калояна и прѣди това не за български, но за своя собствена унгарска територия. И не е могло да бѫде другояче при тогавашното немощно състояние на търновското царство, разкѫсвано и парализирвано отъ вѫтрѣшни междуособици; когато царь Константинъ е ималъ да се бори не само съ Ростислава и унгарцитѣ, но още и съ голѣмата опасность откъмъ Мицо, който въ началото е билъ особено опасенъ и застрашителенъ за него[1]. Ростиславъ, който се кичи съ титлата Imperator Bulgarorum и се явява като прѣтендентъ за търновския тронъ, е могълъ, при тогавашното стѣснено положение на Константина, съ унгарска помощь лесно да се задържи въ сѣверозападна България. Така щото не подлежи на никакво съмнѣние, че Ростиславъ е държалъ тогава (1257 г.) сѣверозападни български земи въ своята власть. Не е извѣстно, обаче, и не може да се каже съ точность, кои сѫ били и до кѫдѣ сѫ достигали тѣзи земи, които Ростиславъ е държалъ. Едно само може да се твърди съ положителность, че градъ Видинъ заедно съ своята область, като най-крайна сѣверозападна българска область, е спадалъ въ тѣзи Ростиславови земи, нѣщо, което се потвърждава и отъ по-късната негова сѫдба въ 1261 г. и по-късно[2].

Така щото въ резултатъ отъ вѫтрѣшнитѣ междуособици и граждански войни въ България, избухнали въ края на 1256 г. съ революцията на Коломана противъ Михаилъ Асѣнь, и отъ намѣсата въ тѣхъ на унгарцитѣ и на Ростислава, видинската область заедно, може би, и съ други нѣкои сѣверозападни български земи, била откѫсната отъ търновското царство и минала подъ властьта на българския царь претендентъ Ростислава, а заедно съ това и подъ извѣстно унгарско политическо влияние. Това положение на видинската область продължило да сѫществува редъ години, именно отъ 1257 г. до 1260 г. Прѣзъ това врѣме, когато търновскиятъ царь избраникъ на болярството, е трѣбвало да води тежки борби още за своето сѫществуване противъ двамата свои съперници, когато дори вѣзнитѣ на щастието наврѣмени се наклонявали явно и застрашително въ негова врѣда, той не е могълъ да изстѫпи съ нужната енергия противъ Ростислава и унгарцитѣ и да ги изгони отъ българска земя. Той е трѣбало да се държи въ онова врѣме още въ отбрана. Прѣзъ 1259 г. унгарски войски дѣйствували въ България заедно съ Ростислава за прокарване на неговитѣ цѣли и стремежи[1]. Обаче врѣмето работѣло за подобрѣние положението на царь Константина.

---

[1] Pachymeres, ed. Bonn. I, 350_2. — Българоунгарски отношения, стр. 84, 94.

[2] Срв. Българоунгарски отношения, стр. 108.

Прѣзъ 1260 г. въ международното положение настѫпила рѣшителна промѣна. Около въпроса за завладѣване австрийското наслѣдство на Бабенбергитѣ, Унгария се заплела въ една голѣма и нещастна война съ Чехия, която веднага се отразила пакостно на нейнитѣ международни отношения. Още прѣзъ 1259 г. недоразумѣнията между двѣтѣ страни дотолкова се изострили, щото войната станала неизбѣжна. Започнали се трѣскави военни приготовления. Ранна пролѣть 1260 г. се почнало съсрѣдоточаване на неприятелскитѣ войски. Унгарцитѣ се принудили да притеглятъ своитѣ войски, дѣйствуващи по унгарскитѣ граници, въ това число и ония, които се намирали заедно съ Ростислава въ сѣверозападна България и воювали противъ царь Константина[2]. Въ послѣдвалото на 12 юний 1260 г. голѣмо сражение при Кройсенбрунъ унгарцитѣ били така страшно разбити отъ чехитѣ и обърнати въ бѣгство, че се принудили да просятъ миръ отъ чешкия краль Отокара II, какъвто билъ окончателно сключенъ прѣзъ мартъ 1261 год.[3]

Тѣзи събития въ Унгария имали най-силенъ отгласъ върху работитѣ въ България, а слѣдователно и върху видинската область. Унгарската намѣса въ българскитѣ междуособици посрѣдствомъ Ростислава прѣстанала да сѫществува слѣдъ оттеглянето на послѣдния заедно съ унгарскитѣ войски отъ България и отправянето имъ противъ чехитѣ. Страшното пъкъ унгарско поражение при Кройсенбрунъ и свързанитѣ съ него затруднения за Унгария били голѣмъ ударъ върху унгарската мощь и парализирали нейната проява на вънъ. Тѣзи събития отвлѣкли сжцевременно за извѣстно врѣме вниманието на унгарскитѣ държавници отъ българскитѣ работи.

---

[1] Ibid. стр. 88—91.

[2] Срв. писмото на краль Отокара II до папата у Jos. Emler, Regesta Bohemiae et Moraviae. II Prag 1882, стр. 103. Cosmae Continuator, ed. Emler, p. 316. Вж. и Българоунг. отнош. 85.

[3] I. A. Fessler, Geschichte von Ungarn. 2-te Auflage, Leipzig 1867, стр. 399—405. Българоугарски отношения, стр. 95—97.

Заедно съ това царь Константинъ се видѣлъ освободенъ отъ опастность и сигуренъ като никога прѣди това. Съ претендента Мицо той успѣлъ сега да се справи и го обезврѣдилъ[1], слѣдъ което се обърналъ къмъ западъ противъ втория свой съперникъ Ростислава и неговитѣ покровители — унгарцитѣ. Незначителнитѣ военни части, които Ростиславъ ще е оставилъ, по всѣка вѣроятность, въ видинската область и въ другитѣ, евентуално владѣни дотогава отъ него, по-източни български земи, не сж могли да се удържатъ прѣдъ по-голѣмата сила на царь Константина. Властьта на търновското царство била така възстановена върху цѣла сѣверозападна България до браничевската область. Нѣщо повече: въ врѣме на нещастната война на унгарцитѣ съ Отокара (1260 г.) българскитѣ войски прѣхвърлили Дунавъ, явили се въ унгарската северинска область, опустошили я и унищожили за извѣстно врѣме унгарската власть въ нея[2].

По такъвъ начинъ, слѣдъ като е била откжсната отъ търновското царство въ врѣме на междуособицитѣ въ България и е останала цѣли три години подъ властьта на българския царь претендентъ и унгарски васаленъ владѣтель Ростиславъ, видинската область прѣминала въ 1260 г. наново подъ властьта на търновския царь. Обаче, това положение не продължило дълго врѣме.

Унгарската завоевателна политика, отблъсната отъ западъ чрѣзъ нещастната унгароческа война въ 1260 г., потърсила другадѣ мѣсто за по-успѣшно проявление. Тя се насочила къмъ слабата и незакрѣпнала още отъ междуособицитѣ България. Опустошението на северинската область отъ царь Константиновитѣ войски послужило като поводъ за война. Слѣдъ сключване на окончателенъ миръ съ чехитѣ (мартъ 1261 г.), Унгария отправила всички свои сили противъ търновското царство. Унгарскиятъ краль Бела IV и неговиятъ синъ и наслѣдникъ

---

[1] Pachymeres, ed. Bonn. I, 350. — Българоунг. отношения, стр. 97.

[2] Вж. грамотата на Бела IV отъ 1264 г. въ Българоунг. отношения. Приложение № 11 и стр. 97—99.

Стефанъ съединили своитѣ войски за единъ рѣшителенъ ударъ върху него. Тѣ нахлули въ сѣверозападна тогавашна България и движейки се покрай Дунава, достигнали далечъ въ вжтрѣшностьта на страната. Като по-слабъ, царь Константинъ е трѣбвало да се оттегли прѣдъ унгарското надмощие. Най-напрѣдъ билъ прѣвзетъ Видинъ и неговата область, слѣдъ което Стефанъ (V), който прѣдвождалъ лично унгарскитѣ войски, напрѣдналъ по-нататъкъ, обсадилъ крѣпостьта Ломъ и достигналъ до брѣговетѣ на р. Искъръ, а магистъръ Егидий достигналъ съ своитѣ набѣги до прѣдъ стѣнитѣ на Търново [1].

Тази грандиозна унгарска експедиция въ България се свършила безъ установяване на миръ между двѣтѣ съсѣдни страни. Обаче, всичко показва, че Ростиславъ, българския царь претендентъ, възстановилъ съ унгарска помощь, ако не изцѣло, то въ голѣма часть своето положение отъ прѣди 1260 год. и задържалъ една часть отъ сѣверо-западна България подъ своята власть, прѣди всичко нейната погранична часть съ града Видинъ [2]. Така видинската область била наново откжсната отъ търновското царство.

Слѣдователно, слѣдъ завладѣване отъ унгарцитѣ на българския краенъ сѣверозападъ Бѣлградъ и Браничево политическото положение на видинската область станало неустойчиво. При слабостьта на търновското царство развитието на българоунгарскитѣ отношения спомогнало за разслабване политическитѣ връзки между нея и българската държава. Освѣнъ тѣзи моменти, за политическото отчуждаване на тази область отъ България и за обособяването ѝ е способствувало твърдѣ много и друго едно обстоятелство, именно образуването върху нея и върху други западни български земи на едно отначало зависимо, а послѣ съвсѣмъ независимо княжество, начело съ българския болярииъ Яковъ Светославъ.

Обаче, трѣбва да се отбѣлѣжи, че Яковъ Светославъ не е билъ първиятъ, който е забилъ върху крѣпкитѣ стѣни на видинската крѣпость знамето на партикуларизма и на локалната самостоятелность. Историята ни разказва за единъ подобенъ случай почти половинъ вѣкъ прѣди неговото врѣме.

---

[1] Вж. Българоунгарски отношения, стр. 106—108.

[2] Ibid. 110. Срв. също тукъ по-нататъкъ стр. 37, 38.

Това е било въ врѣмето на царь Борила (1207—1218), който, както е извѣстно, е дошълъ на трона по начинъ незаконенъ, именно слѣдъ убийството на царь Калояна и измѣстването на законния наслѣдникъ Ив. Асѣнь II, който трѣбало да забѣгне съ брата си Александра първо при заддунавскитѣ кумани, а послѣ въ Русия. Незаконото заемане на прѣстола и липсата у Борила на държавническитѣ способности, силата на характера и дѣеспособностьта на неговия прѣдшественикъ имали за резултатъ появата въ държавата на единъ процесъ на вѫтрѣшно политическо разложение. Части отъ държавата, начело съ недоволници, почнали да отпадатъ. Севастократоръ Стрѣзъ основалъ въ Просѣкъ при Вардара една независима държава. Деспотъ Славъ, братовчедъ на Борила, се провъзгласилъ въ своята область въ Родопитѣ при Мелникъ за независимъ. Този процесъ на разложение засегналъ и сѣверна България. Крѣпостьта Видинъ заедно съ видинския край се дигнала сѫщо срѣщу централната власть, обявила се за независима и отказала да признава властьта на царь Борила. Остава неизвѣстно, кой е стоялъ начело на това движение; знае се само, че огнището му е било Видинъ (infideles suos de Budino). То е зело такива размѣри, че Борилъ се принудилъ да викне на помощь унгарцитѣ. Това движение е било много по-опасно за централната власть, отколкото онѣзи въ южна България, защото отъ Видинъ е могълъ лесно да бѫде застрашенъ Търново. Подържано отъ куманитѣ, то скоро се разширило до р. Огоста и понеже Борилъ (Burul Asenus Imperator Bulgarorum) не можалъ да се справи съ него, унгарскиятъ краль Андрей II му изпратилъ войска на помощь, начело съ Comes Iwachinus. Този се сблъскалъ при р. Огоста съ трима кумански водители (Duces de Kumania), участвуващи въ движението, разбилъ ги, убилъ двамата, а третия, на име Карачъ, плѣнилъ. Слѣдъ това потеглилъ противъ видинската крѣпость, центъра на движението, обсадилъ я, изгорилъ двѣтѣ дървени порти на града и слѣдъ тежка и кръвопролитна борба прѣвзелъ крѣпостьта и възстановилъ властьта на Борила.[1]

Такъвъ е билъ завършекътъ на това първо отцѣпване на видинската область отъ търновското царство половинъ вѣкъ прѣди Якова Светослава. Забѣлѣжително е, че въ този случай унгарцитѣ държали едно поведение, тъкмо противоположно на ролята, която сж играли по-късно по отношение на тази область. Докато тукъ тѣ съдѣйствували на търновския царь да възстанови и закрѣпи своята власть въ Видинъ, по-късно, въ врѣме на Ротислава, а още по-вече на Якова Светослава, когато българскитѣ сѣверозападни покрайнини на Бѣлградъ и Браничево били вече здраво и окончателно подъ унгарска власть, тѣ способствували и съдѣйствували за отлѣляне на тази область отъ България.

---

[1] Вж. затова моята статия: Царь Борилъ. Сп. Б. Ак. III (1912).

Много по-голѣмо значение има за сждбинитѣ на видинската область съ своята дѣйность българскиятъ болsvринъ Яковъ Светославъ. Той е способствувалъ твърдѣ много за нейното обособяване и е подготвилъ почвата за образуване върху нея на по-послѣшното видинско княжество на Шишмановци. Историята на неговата дѣйность, доколкото ни е извѣстна, прѣдставя отчасти историята на видинската область въ онова врѣме.

По произходъ русинъ, отъ рода на Киевскитѣ руски князе, той дошълъ въ България слѣдъ татарското нашествие и подчинение на Русия, получилъ отъ българския царь нѣкои владѣния въ западна България, именно въ Балкана и постепенно добилъ видно мѣсто врѣдъ българското болярство и високата титла български деспотъ. Забѣлѣжително е, че изпжкването на Светослава въ сѣверозападна България съвпада съ врѣмето на Ростиславовата смърть (*† 1262*). До тази година той се явява като български болsринъ въ добри и коректни отношения съ търновския царь Константинъ[1]. Но отъ 1263 год. той се отдалечава съ своята земя отъ Търново и влиза въ сферата на унгарското влияние. При тогавашнитѣ враждебни българоунгарски отношения този актъ билъ равносиленъ съ откжсване на неговитѣ територии отъ търновското царство. Сближавайки се съ Унгария, цѣльта на Светослава била да се добере постепенно по такъвъ начинъ до пълна самостоятелность. Тъкмо противоположни били намѣренията на унгарцитѣ: чрѣзъ Светослава тѣ се стараели да закрѣпятъ своята власть върху сѣверозападна България. Съ смъртьта на Ростислава, бореца и прѣдставителя на унгарскитѣ интереси въ България и на унгарската върховна власть въ сѣверозападна България, именно въ видинската область, а може би, и по-наизтокъ, за унгарскитѣ държавници изпжквала една трудна задача, да намѣрятъ наслѣдникъ на Ростислава, който да се натовари съ ролята, изпълнявана до тогава отъ него въ България. Слѣдъ Ростислава, който ималъ дълбока опитность въ борбитѣ съ търновския царь, задържането и отбраната на българскитѣ сѣверозападни земи, отново завладѣни въ 1261 год. отъ унгарцитѣ, твърдѣ отдалечени, населени съ чуждо и неприятелско население и изложени на неприятелски нападения, било твърдѣ трудно. Най-подходяще лице за тази роля и по географическото разположение на владѣнията му въ западна България, и по своитѣ честолюбиви и сепаративни стремежи, и като мѣстенъ български владѣтель, който ималъ връзки въ самата България, се явявалъ българскиятъ бояринъ Яковъ Светославъ. Именно на него възложилъ тази задача и унгарскиятъ прѣстолонаслѣдникъ и junior rex Стефанъ (V), въ чиято сфера на дѣйность спадали българскитѣ земи, намиращи се подъ унгарско влияние[1]. Наистина, въ слѣдващето врѣме Светославъ изпълнява по отношение на Унгария една роля, подобна на онази на Ростислава.

---

[1] Българоунгарски отношения, стр. 115—117.

Отклонението на Яковъ Светослава отъ Търново и влизането му въ сферата на унгарското влияние било, слѣдователно, отъ голѣмо значение за видинската область. Защото така тя влизала въ едно княжество, противно на търновското царство, а съ това се закрѣпяло нейното отдалечаване отъ послѣдното, засилвало се нейното обособяване. Ние нѣмаме, наистина, прѣми данни, отъ които да заключимъ за положението на тази область въ промежутъка отъ 1261 г. до 1263 г., т. е. отъ момента, когато тя е била заета отъ войскитѣ на голѣмата унгарска експедиция противъ България, до врѣмето на появата на Светослава, като унгарско протеже. Въ този промеждутъкъ сж станали важни събития, които евентуално сж могли да окажатъ влияние на българоунгарскитѣ отношения, а слѣдователно, и на положението на видинската область. Въ 1262 г. Унгария била разтърсена и разцѣпена на два враждуващи лагери отъ избухване на гражданска война между унгарския краль Бела IV и неговия първороденъ синъ и прѣстолонаслѣдникъ Стефана *(V)*. Едва слѣдъ побѣдата на послѣдния било постигнато врѣменно помирение между двѣтѣ страни и мирътъ билъ възстановенъ пакъ прѣзъ декемврий сѫщата година.[1] Изпжква въпросътъ, какво поведение е държалъ въ това врѣме търновскиятъ царь Константинъ, и не се ли е възползувалъ той отъ благоприятнитѣ обстоятелства, за да си възвърне, както въ 1260 г., завладѣния въ 1261 г. отъ унгарцитѣ български сѣверозападъ, именно видинската область. Прѣмъ отговоръ на това питане изворитѣ не ни даватъ. Обаче, като се земе прѣдъ видъ, че тъкмо въ онова врѣме, т. е. въ 1262 г. вниманието на Константина е било съсрѣдоточено въ постоянно изострюващитѣ се до скжсване отношения между България и Византия и въ започнатитѣ неприятелства между двѣтѣ страни[2], може да се догадимъ, че той надали ще е посмѣлъ да нападне сжщеврѣменно и Унгария. Но, освѣнъ това, ние имаме основание да приемемъ, че и да е билъ направенъ такъвъ опитъ отъ него, той ще се е оказалъ несполучливъ, колкото се касае до видинската область; още по-вече че Ростиславъ ще е ималъ грижата да я защити, докато е билъ живъ. Защото, докато прѣди 1263 г. земитѣ на Яковъ Светослава лежали извънъ тази область, слѣдъ тази година тѣ обхващали и града Видинъ съ областьта[3]. Това обстоятелство иде да покаже, че при отклонението си отъ Търново и сближението си съ Унгария Светославъ е получилъ отъ послѣдната Видинъ съ областьта въ владѣние, така щото неговата земя, която прѣди това лежала отдалечена отъ унгарскитѣ граници, станала сега погранична съ Унгария, именно чрѣзъ видинската область. Слѣдователно, унгарцитѣ сж разполагали тогава съ послѣдната, а това означава, че въ 1262 г. въ нейното положение не е настжпила никаква промѣна.

---

[1] Ibid. 119–128, 130–131.

Международното положение на видинската область при новото й положение, като часть отъ княжеството на Яковъ Светослава, се намирало въ зависимость отъ отношенията на сжщия отъ една страна къмъ търновското царство, а отъ друга — къмъ Унгария. Минаването на Светослава въ сферата на унгарското влияние било ознаменувано не само съ териториялни отстжпки отъ страна на Унгария въ негова полза, но още и съ активното му покровителствуване отъ нея. Именно, когато въ 1263 г. той е билъ поставенъ на тѣсно въ войната съ Византия, Стефанъ (V) му изпратилъ на помощь една унгарска войска, която разбила и прогонила византийцитѣ.[1] Срѣщу тѣзи услуги отъ страна на Унгария Светославъ е трѣбало да подпадне не само фактически, но и формално подъ извѣстна зависимость отъ нея. Разбира се, че унгарцитѣ не сѫ могли да се откажатъ отъ властьта си въ извѣстни, заети отъ тѣхъ земи въ полза на Светослава, безъ този да се обвърже нѣкакъ къмъ тѣхъ. Нито пъкъ може да се мисли, че му оказвали помощь и покровителство безвъзмездно. Естественно, всичко това е било свързано съ извѣстни ангажаменти за Светослава, които сѫ го докарали, поне колкото се отнася до отстѫпенитѣ земи, въ формална зависимость отъ Унгария. По-късно, слѣдъ 1266 г. Светославъ е подпадналъ подъ прѣма и тежка унгарска зависимость, обаче и прѣди това, още отъ 1263 год., той е встѫпилъ въ извѣстни формално зависими отношения отъ унгарския краль.[2]

---

[1] I. A. Fessler, op. cit. I, стр. 392, 399, 408 сл., 414.

[2] Pachymeres I, 182—183; 210_6. Българоунг. отношения, стр. 133.

[3] Българоунг. отношения, стр. 137, 178—179.

Заедно съ това, при тогавашното положение на враждебни отношения между България и Унгария, Светославъ се е поставилъ въ противорѣчие съ търновския царь Константинъ, когото не само уврѣждалъ съ откѫсване на своитѣ територии отъ търновското царство, но и явно прѣдизвиквалъ съ заставането си въ редоветѣ на унгарскитѣ му врагове. Поведението на Светослава е било единъ актъ на неприятелство спрѣмо Търново. Дѣйствително, съ отклонението си къмъ Унгария, той почналъ да проявява и стремежи явно неприятелски и застрашаващи търновския царь. Съ благосклоното съгласие на унгарцитѣ той се провъзгласилъ за български царь и приелъ титлата „Imperator Bulgarorum“[3]. Съ тази титла той изразявалъ не само своето независимо положение отъ Търново, но формално се е поставялъ, както нѣкога Ростиславъ, като съперникъ на търновския царь. И, наистина, търновската царствуваща династия го е считала именно като такъвъ опасенъ съперникъ.[4] Това е било тъкмо по желанията на унгарцитѣ, които имали всичкия интересъ, да направятъ колкото се може по-голѣма пропастьта между Търново и Светослава, за да стане невъзможно всѣкакво бждаще споразумѣние между тѣхъ.

---

[1] Ibid. 120—128, 135.
[2] Ibid. 136—137.
[3] Ibid. 138.
[4] Pachymeres I, 430. Българоунг. отношения, стр. 185.

Тукъ за пръвъ пжть видинската область влизала за по-дълго врѣме въ обсега на едно българско княжество, независимо отъ Търново, а заедно съ това прѣкжсвала и политическитѣ връзки, които я свързвали съ търновското царство. Сжщеврѣменно надъ нея като че ли се закрѣпвала върховната власть на Унгария. И така, слѣдъ заемането на северозападнитѣ български области, бѣлградска и браничевска, отъ унгарцитѣ положението на видинската область почнало да става несигурно и непостоянно, тя минавала отъ власть въ власть, бивала завладѣвана отъ унгарцитѣ, които съсрѣдоточили сега своитѣ завоевателни стремежи върху нея и накрай способствували да влѣзе тя въ границитѣ на едно зависимо отъ тѣхъ българско княжество въ западна България.

Отъ тъй нататъкъ сждбинитѣ на видинската область се намирали въ зависимость отъ сждбата на Светославовото княжество. А тази послѣднята не е била твърдѣ постояна. Промѣната на международното положение въ 1264—1265 г. се отзовало веднага върху поведението на Светослава. Прѣзъ 1264 г. въ Унгария избухнала наново гражданската война между краль Бела IV и неговия синъ и наслѣдникъ Стефана (V) и тѣхнитѣ привърженици, която била въ 1262 г. само врѣменно прѣкратена. Цѣла Унгария била раздѣлена на двѣ враждуващи партии, които се взаимно парализирали.[1] Тѣзи вжтрѣшни разпри не могли да не се отразятъ неблагоприятно на вънкашното положение и престижъ на унгарската държава. Яковъ Светославъ се видѣлъ изведнъжъ освободенъ отъ всѣкакъвъ натискъ и влияние отъ страна на Унгария и началъ да се колебае. Неговиятъ унгарски покровитель Стефанъ (V) билъ, освѣнъ това, отначало тъй притиснатъ отъ своитѣ противници, че могълъ да се счита за загубенъ. На югъ, на Балканския полуостровъ ставали, напротивъ, въ това врѣме събития, които могли само да подигнатъ външния престижъ на търновското царство. Въ съюзъ съ мощния и страшенъ та-

---

[1] G. Pauler, A magyar nemzet törtenete. Budapest 1893, II, 327 сл. A. Huber, Geschichte Oesterreichs. Gotha 1885, I, 551 сл. — Fessler op. cit. I, 410.

тарски ханъ Берке, който съ голѣма войска самъ се явилъ на полуострова, царь Константинъ разбилъ византийскитѣ войски и опустошилъ надлъжъ и наширъ европейскитѣ владѣния на Византия (1264/5 г.)[1]. Този тъй чувствителенъ обратъ въ международното положение повлиялъ върху поведението на Светослава и способствувалъ за разколебаване на неговата привързаность къмъ Унгария. Като приятель унгарски и враждебенъ къмъ търновския царь, какъвто той се проявилъ отъ 1263 г., той трѣбало да се страхува при новото положение за собствената си сигурность и безопасность. Той се сближилъ (1265 г.) наново съ търновското царство, скжсалъ връзкитѣ си съ Унгария, като се отказалъ отъ нейното покровителство и влияние, и въ споразумѣние съ Търново нападналъ дори земитѣ на унгарския прѣстолонаслѣдникъ Стефанъ (V) и ги опустошилъ.[2] Не сж извѣстни условията на това ново сближение на Светослава съ Търново, обаче не е трудно да се догадимъ за тѣхъ. Разбира се, че Светославъ ще се е сдобилъ при това съ признаване отъ търновския царь на териториалното положение на своето княжество, но сжщеврѣменно е влѣзълъ въ сферата на неговото влияние и, по всѣка вѣроятность, е призналъ отъ своя страна неговата върховна власть. Заедно съ това въ положението на видинската область настжпила пакъ извѣстна промѣна, именно тя минала наново подъ влиянието и, навѣрно, подъ върховната власть на търновския царь.

Обаче и тази промѣна не била за дълго врѣме. Гражданската война въ Унгария се свършила прѣзъ 1265 год. съ поражението партията на краль Бела IV, който поради това трѣбало да дири споразумѣние съ сина си. Мирътъ между двамата билъ сключенъ и прѣзъ мартъ 1266 г. допълненъ съ нова спогодба, която прѣзъ юний сжщата година била потвърдена и отъ папата.[3] Веднага слѣдъ уреждане на вжтрѣшнитѣ спорове въ Унгария Стефанъ (V) пристжпилъ къмъ опрѣдѣляне на своитѣ отношения къмъ България. Той не е могълъ да прости на Яковъ Светослава нито сближението му съ Търново и отхвърлянето на унгарската върховна власть, нито опустошението на унгарската северинска область. Съ многобройна войска той прѣминалъ неприятелскитѣ граници, явилъ се прѣдъ видинската крѣпость и я обсадилъ (1266 г.) Видинъ не можалъ да устои и наново падналъ въ унгарски ржцѣ. Слѣдъ това унгарскитѣ войски нахлули покрай Дунава въ вжтрѣшностьта на България, прѣминали границитѣ на Светославовото княжество и навлѣзли въ прѣдѣлитѣ на търновското царство. Банъ Григорий завладѣлъ крѣпостьта Орѣховъ (Рахово) на Дунава, а банъ Паньитъ обсадилъ и прѣвзелъ крѣпостьта Плѣвенъ. Българскитѣ войски се оказали по-слаби и слѣдъ чести сражения се оттеглили постепенно къмъ вжтрѣшностьта на страната.[1] Въ резултатъ на тѣзи блѣскави успѣхи на Стефана (V) Светославъ се принудилъ да се отдалечи наново отъ Търново и да се прибере пакъ подъ покровителството на Унгария. Положението отъ прѣди 1265 г. било възстановено и той подпадналъ подъ пълната и прѣка унгарска зависимость: въ слѣдващето врѣме „Swetizlaus Imperator Bulgarorum“ се явява между унгарскитѣ васали, а неговата „Bulgaria“ между васалнитѣ „regna“ на унгарския краль.[2] Разбира се, че тѣзи събития сж се отразили и на положението на града Видинъ и на неговата область, която, слѣдъ като е била заета отъ Стефана (V), била, безсъмнѣнно, повърната на Светослава подъ върховна унгарска власть; защото, очевидно, само при това условие е могълъ да бжде наново привлѣченъ Светославъ отъ унгарцитѣ, за които това разрѣшение на въпроса е било най-удобно и желателно. По такъвъ начинъ унгарското върховенство надъ видинската область било закрѣпено за редъ години и тази българска область политически наново отдалечена отъ България. Това положение се запазило до смъртьта на Стефана V (августъ 1272 г.)

---

[1] Pachymeres I, 224 сл. Вж. статията ми въ Пер. Сп. на Б. Кн. Др., 70 (1909), св. 7—8, стр. 571—573. Сжщо Българоунгарски отношения, 141 сл.

[2] Българоунг. отношения, стр. 144—154.

[3] G. Pauler, op. cit. II, 333 сл.

Слѣдъ смъртьта на енергичния и мощенъ унгарски краль Стефанъ V, който е управлявалъ самъ само двѣ години (1270-1272), отношенията наново се промѣнятъ. При неговия малолѣтенъ синъ и наслѣдникъ Владислава IV (1272-1290) унгарската държава начева да запада: образуватъ се враждебни партии между унгарскитѣ магнати, които започватъ страшни междуособици, които продължили дълги години.[1] Успоредно съ вжтрѣшното разложение вървѣло и външното ослабване на Унгария. Унгарското владичество на югъ отъ Дунавъ станало при тѣзи условия мжчно удържимо и накрай се разпаднало. Въ браничевската область, която прѣзъ 1272 и 1273 г. се управлявала отъ унгарски банъ, се закрѣпватъ двама братя Дръманъ и Кудѣлинъ, кумани по произходъ и принадлежащи къмъ българското болярство. Тѣ турили край на унгарското владичество въ нея и почнали да заплашватъ бѣлградската область. Всички унгарски усилия за тѣхното изгонване или обуздаване били напразно и безъ всѣкакъвъ резултатъ.[2] Още по-малко, разбира се, е могла да се запази унгарската власть въ по-отдалеченитѣ земи на много по-силния Яковъ Светослава. Нѣма съмнѣние, че Светославъ се е възползувалъ отъ благоприятното стечение на обстоятелствата, за да се отърве веднъжъ за винаги отъ върховната унгарска власть и да се сдобие съ своята пълна независимость. Дѣйствително, той скжсалъ своитѣ връзки на подчиненость къмъ Унгария и извѣстно врѣме слѣдъ това се сближилъ наново съ Търново. Обаче, това сближение съ Търново имало сега малко по-другъ характеръ, отколкото онова прѣзъ 1265 г. Докато тогава Светославъ по принуда и подъ натиска на обстоятелствата и на промѣнилото се международно положение се принудилъ да търси приятелство и сближение съ търновския царь, сега той, бидейки напълно независимъ, дѣйствувалъ по свободна воля и само крайно примамливитѣ и благоприятни прѣдложения на търновското правителство, които му откривали изгледи за заемане на властьта и даже на трона въ Търново, го направили склоненъ на едно споразумѣние и сближение съ Търново. Въ онова врѣме и търновското царство, подобно на Унгария, се намирало въ голѣмъ упадъкъ и въ немощно състояние и не прѣдставяло нѣкаква внушителна сила. То не е било въ състояние да се възползува отъ упадъка на Унгария и да си възвърне и извоюва обратно западнобългарскитѣ земи, откжснати отъ унгарцитѣ и сега свободни отъ тѣхъ. Напротивъ, при тогавашното положение, независимиятъ Яковъ Светославъ е прѣдставлявалъ една голѣма опасность за търновската династия, като нейнъ съперникъ, и тя се е постарала съ дипломатически срѣдства да го привлѣче и обезврѣди. Светославъ се явилъ въ Търново и билъ тамъ тържественно осиновенъ отъ царицата и приетъ, слѣдователно, въ царската фамилия. Съ това, а навѣрно, и съ особенъ, сключенъ при това договоръ, за него се откривалъ пѫть до бѫдещето управление на търновското царство.[1] Дали той е призналъ при това върховната власть на търновския царь надъ своята земя, не е извѣстно, но е съмнително при тогавашното положение на работитѣ.

---

[1] Българоунг. отношения, стр. 147 сл., 155—160.
[2] Ibid. 160—166 и приложение № 23.

---

[1] Fessler, op. cit. I, 422 сл.

[2] Архиепископ Данило, Животи краљева и архиепископа српских. Изд. Даничичъ, Загребъ 1866, стр. 114—116. Къмъ историята на сѣверозап. бълг. земи. Сп. Б. Ак., 16 (1918). Българоунг. отношения, стр. 183 сл. Сжщо тукъ по-нататъкъ.

Разбира се, че промѣната въ положението на Светослава била промѣна и за видинската область, която по такъвъ начинъ се явява тукъ най-подиръ слѣдъ редъ перипетии като съставна часть на едно западнобългарско напълно независимо господарство, което въ послѣдствие стѫпило въ близки приятелски връзки съ търновското царство. Трѣбва обаче да се изтъкне, че това господарство не е било и не може да се нарече видинско княжество, защото неговата ядка, къмъ която отпослѣ била присъединена и видинската область, лежала въ западната область на Балкана и на югъ отъ него[2] и слѣдъ присъединението на Видинъ, даже и ако се прѣдположи, както изглежда, че Светославъ е прѣнесълъ въ него своята резиденция, си оставала главната и, навѣрно, по-голѣма часть отъ неговата територия. И така, това билъ резултатътъ отъ двадесегодишното унгарско влияние въ западна България. Слѣдъ окончателното завладѣване на българскитѣ сѣверозападни области, бѣлградска и браничевска, унгарцитѣ устремили своитѣ завоевателни стремежи и по-нататъкъ, върху видинската область, завладѣли я, но не можейки сами да я удържатъ, възложили тази задача на единъ зависимъ отъ тѣхъ помѣстенъ князъ, който обаче се възползувалъ отъ настѫпилия упадъкъ на Унгария и на нейната външна мощь, за да достигне до пълна независимость.

Къмъ 1276/7 год. Яковъ Светославъ падналъ жертва на интригитѣ и изневѣрата на търновското правителство[3]. Какво е станало слѣдъ неговата смърть въ западна България и частно въ видинската область — на този въпросъ прѣданието не ни дава отговоръ. Близкитѣ сждбини на неговото княжество оставатъ за това въ неизвѣстность. За тѣхъ ние можемъ да сждимъ по положението, което намирваме въ близко слѣдващето врѣме. По всѣка вѣроятность, княжеството на Яковъ Светослава се е разпаднало слѣдъ неговата смърть. Този ще да е билъ прѣходътъ къмъ видинското княжество на Шишмановци, което изпжква скоро слѣдъ това. Двѣ години слѣдъ смъртьта на Светослава областьта на Свърлигъ, между Нишъ и Пожаревацъ, принадлежи къмъ българското царство[1]. Ние не знаемъ обаче, дали е принадлежала тази область къмъ държавата на Светослава. Византийскиятъ поетъ Мануилъ Филъ разказва въ своето стихотворение, въ което се възхваляватъ дѣлата на византийския пълководецъ протостраторъ Михаилъ Глава Тарханиотъ, че той въ борбата съ царь Ивайло между другото билъ достигналъ и завладѣлъ и сѣверна България, при което въ неговитѣ ржцѣ билъ падналъ ужъ и градъ Видинъ[2]. Споредъ това би трѣбвало да приемемъ, че слѣдъ смъртьта на Светослава неговата земя, заедно съ Видинъ, се съединили съ българското търновско царсто. Това не би било невъзможно. Обаче то става по само себе невѣроятно, като се земе прѣдъ видъ, че тъкмо по онова врѣме, когато Светославъ умрѣлъ (къмъ 1276/7 г.) и въ първитѣ слѣдващи подиръ това години въ България е царувала найголѣма анархия, която е била съпроводена отъ парализиране на централната власть; че скоро слѣдъ това върху видинската область изпжкнало самостоятелното княжество на Шишмана. Отъ друга страна е твърдѣ съмнително, че Глава, въпрѣки всички поражения, които Лахана нанесълъ на византийцитѣ, можалъ да напрѣдне даже до Видинъ и да прѣвземе тази крѣпость, което впрочемъ не би имало и смисълъ за плановетѣ на византийския императоръ, а не се потвърждава и отъ съврѣменика Пахимера. Впрочемъ единъ само погледъ и сравнение на редицата крѣпки мѣста отъ цѣла сѣверна България — Търново, Прѣславъ, Ловечъ, Видинъ, Дристра — заети, споредъ твърдението на Мануила Филъ, отъ Глава Тарханиотъ, и на положението, което съврѣменикътъ Пахимеръ ни описва за онова врѣме, дѣто въ борбата съ царь Ивайло Лахана византийцитѣ успѣли да наложатъ за царь Иванъ Асѣнь III само за кратко врѣме, и то благодарение на разпространения, навѣрно, отъ тѣхъ самитѣ лъжливъ слухъ, че Ивайло, който излѣзълъ отъ обсадения Търново, билъ падналъ въ борбата съ татаритѣ, а слѣдъ това били нѣколко пѫти разбити отъ Ивайло, показва, че въ похвалнитѣ думи на поета има голѣма доза отъ фантазия. Така щото бихме постѫпили много некритично, ако приемехме това съмнително извѣстие на словоохотливия и пъленъ съ похвали поетъ като чиста монета и поискахме да градимъ върху него понататъшни комбинации.

---

[1] Pachymeres I, 430. Българоунгарски отношения, стр. 183 сл.

[2] Българоунг. отношения, стр. 177 сл.

[3] Pachymeres I, 430, 435.

---

[1] Срв. приписката въ свърлижкото евангелие отъ 1279 г., дѣто се споменува царь Ивайло, у Г. Ильинскій, въ „Статьи по славяновѣдѣнію“ II, С.-Петербургъ 1906, стр. 76 сл.

[2] Manuelis Philae carmina, edid. E. Miller, T. II, 1857 Parisiis, p. 251.

При пълната липса на прѣми извѣстия, само една скица на общото вѫтрѣшно политическо развитие на България въ онова бурно врѣме може да ни даде извѣстна ориентация и за хода на събитията въ сѣверозападна България, да ни даде извѣстна прѣдстава за това, какъ сѫ се развили изобщо работитѣ въ видинската область слѣдъ смъртьта на Яковъ Светослава и какъ е станалъ прѣходътъ къмъ видинското княжество на Шишмана. Ето накратко, какъ е вървѣло въ общи чърти развитието на България въ онова врѣме.

Цѣлото царуване на енергичния ? и дѣеспособенъ царь Константинъ Тихъ (1257 — 1277) се е изминало подъ тяжестьта и сѫдбоносното двойно влияние на важни отрицателни външни и вѫтрѣшни фактори. Вѫтрѣ междуособици и граждански войни години наредъ разскѫсвали и разтърсвали българската държава въ самитѣ ѝ основи. Отвънъ тъкмо въ онова врѣме се е тежко сложилъ единъ значителенъ подемъ на двата най-важни съсѣди на България, на византийската империя при императора Михаила VIII Палеологъ (1259 — 1282) отъ югъ и на Унгария при кралетѣ Бела IV (1235 — 1270) и Стефана V (1270—1272) отъ сѣверозападъ; освѣнъ това и появата на една нова страшна сила отъ сѣверъ, на татаритѣ отъ южна Русия и на татарския князъ Ногай, които изиграли голѣма и сѫдбоносна роля въ насочването работитѣ на Балканския полуостровъ и главно на България. Въпрѣки своята дѣловитость, Константинъ не е успѣлъ да прѣодолѣе напълно тѣзи вѫтрѣшни и външни кръстосващи се зловрѣдни влияния. Той успѣлъ, наистина, да потуши междуособицитѣ и да осигури своята власть въ царството, обаче безъ да може да изкорени и спре оня процесъ на ослабване на централната власть и на засилване вмѣсто това на помѣстнитѣ владѣтели и управители боляри и на партикуларизма, който се началъ още при първитѣ слаби наслѣдници на Иванъ Асѣнь II. Благодарение на гражданскитѣ войни този процесъ, напротивъ, се е засилилъ. Самъ Константинъ е билъ избраникъ на болярството и неговото издигане и закрѣпване на трона, станало сигурно не безъ извѣстни концесии отъ негова страна въ полза на сѫщото, е било една побѣда за него. Така сѫщо и вънкашнитѣ врѣдоносни влияния Константинъ не е успѣлъ да отрази напълно: мирътъ и спокойствието на границитѣ били заплатени съ цѣната на голѣми териториални загуби както на сѣверъ къмъ Унгария, гдѣто се откѫснала значителната територия на Яковъ Светослава, така и на югъ спрѣмо Византия, гдѣто Мих. VIII завладѣлъ търговски и военно важната югоизточна приморскоподбалканска областъ. Героическитѣ усилия на Константина прѣзъ цѣлото негово царуване, да си възвърне тѣзи загуби на сѣверъ и югъ останали напразни и безуспѣшни. Така щото отчасти само парализирани, врѣдоноснитѣ вѫтрѣшни и външни влияния продължили и по-нататъкъ да тежатъ надъ българската държава. Ето защо въ послѣднитѣ години на Константина, когато къмъ това се присъединило и зловрѣдното татарско влияние и редъ други още причини, вѫтрѣшното положение на търновското царство станало крайно натегнато и разслабено. Появили сѫ се признаци на вѫтрѣшно разложение въ държава и общество. Безплоднитѣ и неуспѣшни войни на Константина съ византийци и унгарци не можали да не се отразятъ отрицателно на духа и настроението на населението отъ всички слоеве и да не възбудятъ недоволство. Едно лично нещастие на царя дошло да се отрази много пакостно на управлението: навѣрно, отъ падане царя си строшилъ (прѣди 1264 г.) тъй злѣ нозѣтѣ, че не могълъ ни да ходи, ни да язди, а билъ неподвиженъ, болѣдувалъ и при нужда билъ носенъ на кола, като товаръ, вслѣдствие на което не е могълъ да се занимава съ държавнитѣ работи, а още по-малко да води войскитѣ си срѣщу външнитѣ врагове. Заддунавскитѣ татари, подбуждани и насъсквани отъ византийската дипломация, нахлували безпрѣпятственно на тълпи въ България и опустошавали и разрушавали странага, като станали непоносимъ бичъ за населението,[1] което, не намирайки защита въ своето централно правителство, било готово да се присъедини къмъ всѣка друга по-силна и спасителна за него власть, както напр. къмъ бунтовника Ивайло. Управлението прѣминало въ ръцѣтѣ на царица Мария, която побързала да короняса за царь недавна родения си синъ Михаила (прѣди 1273 г.), и служейки си съ убийства, интриги, прѣслѣдвания и всички възможни срѣдства, стараела се да прѣдоврати възможни комплоти противъ централната власть и да запази властьта и наслѣдството за своя синъ.[2] Така въ послѣднитѣ години отъ Константиновото царуване българската държава изпаднала наново въ анархично състояние: централната власть била тъй немощна, че не могла да се справи нито съ вънкашната татарска опасность, нито съ вѫтрѣшното политическо разложение. Съврѣменикътъ Пахимеръ изрично ни казва, че „мнозина вече прѣнебрѣгнали своя царь Константина.“[3] Напразно царица Мария се е мѫчила да прѣдоврати злото, като прѣмахвала съ своитѣ интриги и убийства съмнителнитѣ боляри, даже измежду дотогавашнитѣ привърженици на Константина. Недоволството било общо както всрѣдъ масата, така и всрѣдъ висшитѣ болярски крѫгове. Появата и успѣхитѣ на революцията на Ивайло е едно лишно свидѣтелство за това анархическо състояние, въ което се е намирала тогава България.

Много характеренъ за тогавашното състояние на България е ходътъ на избухналото въ 1277 г. революционо движение на Ивайло. Той се явилъ и издалъ като отъ Бога пратенъ народенъ спаситель отъ злинитѣ и прѣди всичко отъ татарската напасть, побѣдилъ много пѫти татарскитѣ плячкосващи тълпи и за кратко врѣме се прочулъ. Неговата слава почнала да се носи надъ цѣлата страна. Привърженицитѣ му се увеличавали отъ день на день; подъ неговитѣ знамена се стичалъ много народъ и цѣли обасти се присъединили къмъ него *(χῶραι τοίνυν προσετίθεντο οἱ)*. Всѣки новъ день му носилъ нови успѣхи, побѣди и привърженици. Много боляри се присъединили къмъ него. Всичко това стреснало не само царь Константина, но и византийския императоръ Михаила VIII Палеологъ, който бързо дошълъ въ Одринъ и почналъ да укрѣпява границитѣ. Напуснатъ отъ повечето свои привърженици и останалъ съ малцина, царь Канстантинъ билъ разбитъ и убитъ отъ Ивайло въ послѣдвалото сражение (зимата 1277 г.)[1].

---

[1] Pachymeres I, 432,$_{11}$; 444,$_{11}$; 445,$_{6}$; 446,$_{6}$.

[2] Ibid. I, 433.

[3] Ibid. 432,$_{8}$: *τοῦ γοῦν Κωνσταντίνου ἀσθενῶς τοῦ σώματος ἔχοντος... πολλοὶ κατωλιγώρουν*. 433,$_{17}$: *καὶ πολλοὶ προσεχώρουν ἐκείνῳ κατωλιγωροῦντες τοῦ σφῶν βασιλέως*.

И така анархичното състояние отъ послѣднитѣ години на царь Константиновото царуване прѣминало въ люта гражданска война, въ която се примѣсили и външни влияния, на Византия и на татаритѣ. Хаосъ настаналъ въ България. Ивайло се провъзгласилъ за царь и почналъ да си подчинява разнитѣ мѣстности и градове, главно около Търново.[2] Въ Търново все още царувала и държала властьта царица Мария. Императоръ Михаилъ VIII, като се опасявалъ отъ евентуалното закрѣпяване на страшния Ивайло, който се оказалъ недостѫпенъ за византийскитѣ внушения, рѣшилъ да се намѣси въ българскитѣ междуособици и да наложи за царь едно свое византийско орѫдие, именно Иванъ Асѣня III, сина на нѣкогашния царь претендентъ Мицо. Той го повикалъ отъ М. Азия, дѣто живѣялъ, оженилъ го за дъщеря си, провъзгласилъ го за български царь, като го обвързалъ съ клѣтвени договори за вѣрность, привързаность и съюзность къмъ византийската империя, и влѣзълъ въ прѣговори съ болярството, да му прѣдадатъ Мария и Търново. Едни отъ българскитѣ боляри се съгласили на прѣдложението на Михаила VIII, да признаятъ Асѣня III за царь, а други се държали резервирано[3]. Отъ друга страна многобройни татарски пълчища, като прѣхвърлили Дунава, хазайничали въ страната и сѫщо така се отправили срѣщу Търново. Хаосъ и анархия обхванало търновското царство. За да спаси положението си царица Мария рѣшила да се ожени за Ивайло и да му прѣдаде Търново. Къмъ края на пролѣтьта 1278 год.[4] Ивайло成 станалъ така господарь на столицата и на царския тронъ, слѣдъ което отпразнувалъ свадбата си съ Мария[1]. Съ това положението се упростило, но не се уяснило и успокоило: противъ Ивайло били татаритѣ, били византийцитѣ, била и една часть отъ болярството, която не го признавала.[2] Не цѣлата страна признавала неговата власть. Здраво се държалъ той въ Търново, обаче скоро и тукъ билъ стѣсненъ. Отъ една страна татаритѣ, а отъ друга византийски войски, изпратени отъ Михаила VIII, начело съ Ив. Асѣнь III, обсадили столицата. Това събитие е станало прѣзъ есеньта на 1278 г. до февруарий 1279 г.[3] Ненадѣйно въ Търново билъ пръснатъ слухъ, навѣрно отъ византийскитѣ агенти, че отсѫтствуващиятъ Ивайло билъ сразенъ отъ татаритѣ. Тогава търновци открили портитѣ на крѣпостьта, признали за царь Ив. Асѣнь III и го пуснали заедно съ византийскитѣ войски въ града, а царица Мария прѣдали.[4] Споредъ извѣстието на византийския поетъ Мануилъ Филъ византийски войски подъ началството на Михаилъ Глава Тарханиотъ обсадили слѣдъ това Ивайло въ Силистра, но безъ успѣхъ.[5] Обаче и Иванъ Асѣнь III не успѣлъ да се закрѣпи и да тури край на анархията въ страната. Болярството начело да интригува и комплотира противъ него. Ненадѣйно прѣдъ Търново се явилъ Ивайло и го обсадилъ, заедно съ Касимбегъ, отскорошенъ главнокомандуващъ на Иванъ Асѣнь III, който прѣминалъ, значи, на страната на Ивайло. Двѣ византийски войски, изпратени на помощь на царь Ив. Асѣнь III, били една слѣдъ друга — на 17 юлий и 15 августъ 1279 год. — разбити отъ Ивайло въ Балкана. При това положение Ив. Асѣнь III напусналъ тайно Търново и избѣгалъ въ Цариградъ. Слѣдъ това въ Търново билъ издигнатъ за царь влиятелниятъ бояринъ Георги Тертерий I (края на 1279 г.),[6] а Ивайло се отправилъ за помощь при Ногая въ Русия, гдѣто намѣрилъ смъртьта си.[7]

---

[1] Ibid. I, 430—434.

[2] Ibid. I, 434.

[3] Ibid. I, 438; 439, $_4$; 441, $_5$.

[4] Срв. статията ми: Изправки къмъ българската история. Изв. на Историч. Друж. въ София, кн. V (1922), стр. 83, 84.

---

[1] Ibid. 444.

[2] Ibid. 444,$_{11}$, 445,$_{6}$.

[3] Срв. приписката въ Свърлижкото евангелие у Ильинскій, op. et l. cit. Pachymeres I, 444,$_{11}$; 446,$_{6}$. Изправки къмъ бълг. ист. 28.

[4] Pachymeres I, 446.$_{14}$.

[5] Вж. Ed. E. Miller, l. c. Сѫщо C. Jireček, Das christliche Element etc., въ Sitzungsber. der Wiener Akad., phil.-hist. Cl., Bd 136 (1897), стр. 85.

[6] Вж. Изправки къмъ бълг. история, стр. 79, 84.

[7] Pachymeres I, 448, 466.

Новиятъ царь Тертерий I успѣлъ, наистина, да се закрѣпи на трона; обаче, не е трудно, да си прѣдстави човѣкъ състоянието на търновското царство слѣдъ четиригодишни граждански войни и опустошения отъ татарскитѣ орди. Ясно е, че язвата на вжтрѣшното политическо разтлѣние ще да е достигнала вече голѣми размѣри, както това се доказва и отъ слѣдващето развитие на България. И, сигурно, ще е минало доста врѣме, докато Тертерий успѣе да постегне въ едно подъ своята власть разнитѣ части на царството, нѣщо, което впрочемъ не му се е удало напълно, както показва появата на полунезависимитѣ княжества на Шишмана, на Дърмана и Кудѣлина, на Смилеца, на Елтимира. Но важно е, че освѣнъ това вжтрѣшно политическо разслабване, надъ търновското царство продължило да тежи и сега при Тертерия I тежкото и зловрѣдно външно влияние на татарския князъ Ногай.[1]

Ако съпоставимъ това положение на търновското царство въ онова врѣме съ събитията въ княжеството на Яковъ Светослава и си зададемъ въпроса: какво е станало, какво е могло да стане при тѣзи условия съ това княжество слѣдъ смъртьта на неговия владѣтель († 1276/7 г.), не е трудно да се даде единъ правдоподобенъ, задоволителенъ общъ отговоръ. Именно, едно може да се приеме съ сигурность, че при сжществуващата анархия, люти граждански войни и безвластие въ страната въ послѣднитѣ години на царь Константина, въ врѣмето на Ивайло, на Ив. Асѣнь III и до началото на Тертериевото царуване, централната власть не е била въ състояние и не е могла да вземе никакво участие при опрѣдѣляне сждбинитѣ на опразненото Светославово княжество и частно на видинската область. Къмъ врѣмето на Светославовата смърть (1276/7 г.), когато тъкмо се е зараждало движението на Ивайло, което дошло да увеличи сжществуващата анархия въ България, търновското правителство, което, водено отъ царица Мария, бѣ почнало вече доста отдавна да губи почва и се стараело да се удържи и закрѣпи чрѣзъ прѣслѣдвания и убийства надъ своитѣ подозрителни и опасни противници — боляри, не могло и да помисли дори да се намѣси съ сила въ независимото до тогава княжество на Светослава. Още по-малко е било възможно това малко по-късно, когато гражданската война обхванала България съ все сила. Ако при тѣзи условия централната власть не е могла да се наложи и задържи въ по-близкитѣ къмъ центра области, нито въ самата столица, а е трѣбало да води борба дори за сѫществувание, тя още по-малко е могла да добие влияние въ по-далечнитѣ и крайни области, каквато е била видинската, която освѣнъ това се е ползувала дотогава и съ едно особено независимо положение. Тъкмо поради това безсилие на централната власть, други фактори трѣба да сѫ оказали рѣшително влияние при насочване работитѣ въ видинската область на ненадѣйно загиналия Светославъ. А кои сѫ били, кои сѫ могли да бѫдатъ тѣзи други фактори, ни показва положението, което заварваме въ тази область прѣзъ слѣдващето врѣме.

---

[1] Вж. моитѣ Татаробългарски отношения, въ Годишника на Софийския Университетъ за 1919—1920 г., София 1921, стр. 15 сл.

Десетина години слѣдъ загиването на Светослава, видинската область се явява като ядка и територия на едно ново видинско княжество, съ центъръ въ Видинъ, на чело съ изхождащия отъ българското болярство князъ Шишманъ.[1] Понеже сръбскиятъ панегиристъ архиепископъ Даниилъ, който ни дава извѣстието за тази първа поява на Шишмана, ни прѣдставя сѫщия като единъ вече мощенъ, съ значителна земя и самонадѣянъ князъ, а такъва една мощь изисква, разбира се, години врѣме, за да се създаде, и понеже появата на Шишмана отстои около десетина години и нѣщо отъ смъртьта на Светослава, става твърдѣ вѣроятно и се налага да се приеме, че изпѫкването на Шишмана като видински князъ е станало веднага или скоро слѣдъ смъртьта на Светослава.[2] По всичко, което се знае за него, изглежда, че Шишманъ не е ималъ нищо общо съ Светослава, така че, очевидно, послѣдниятъ не е оставилъ наслѣдникъ или пъкъ, ако е ималъ такъвъ, той не е можалъ да задържи наслѣдството си и специялно видинската область. Както ще имаме случай да видимъ на пространно по-нататъкъ, Шишманъ е билъ отъ сѫщия кумански произходъ, както и съсѣднитѣ браничевски князе Дърманъ и Кудѣлинъ, а освѣнъ това е стоялъ въ най-тѣсни връзки съ татаритѣ и съ татарския князъ Ногай.[1] Тѣзи двѣ обстоятелства идватъ да ни наведатъ и подскажатъ, кои ще да сѫ били, при слабостьта и безпомощностьта на двѣтѣ главни сили, които сѫ дѣйствували въ миналото въ сѣверозападна България — отъ една страна на централната българска власть, а отъ друга на Унгария, — ония други фактори, които ще да сѫ влияли при насочване сѫдбинитѣ на видинската область слѣдъ смъртьта на Светослава. Дѣйствително, като се елиминиратъ търновското царство и Унгария, оставатъ само близкитѣ съсѣди, браничевскитѣ князе и татаритѣ, като фактори, които биха могли да окажатъ нѣкакво влияние върху работитѣ на сѣверозападна България.

---

[1] Архиепископ Данило, Животи краљева и архиепископа српских. 1866, стр. 117.

[2] Срв. тукъ по-нататъкъ, стр. 37, 78 сл.

Още къмъ 1271 г. татарскиятъ князъ Ногай отъ южна Русия, който скоро слѣдъ това団 станалъ най-мощниятъ човѣкъ въ Капчакското ханство, по-властенъ и отъ самия ханъ, и най-голѣмата сила на долния Дунавъ и на Балканския полуостровъ, наченалъ да притиска отъ сѣверъ българското царство и да влияе върху неговитѣ работи. Подъ тежестьта на заплашванията му царь Константинъ се принудилъ да прѣустанови своитѣ неприятелства къмъ Византия[2]. Прѣзъ послѣднитѣ години на Константина и особено къмъ врѣмето на Светославовата смърть, България е била арена на чести татарски нахлувания, плячкосвания и опустошения[3]. Централната власть била безсилна да имъ противостои. Нахлуващитѣ татарски орди, водени отъ свои началници, давали своята помощь на тогози или оногози, разбира се, срѣщу заплащане. Така, отначало тѣ били противъ Ивайло и въ полза на Византия, по-късно обаче заедно съ Ивайло дѣйствували противъ византийцитѣ и Иванъ Асѣнь III. Като такъвъ внушителенъ факторъ тъкмо въ врѣмето на разрѣшаване сѫдбата на опразненото Светославово княжество и частно на видинската область, силенъ прѣди всичко и вай-вече въ сѣверна България, татаритѣ сигурно сѫ играли нѣкаква роля при формиране на Шишмановото видинско княжество. Като се иматъ прѣдъ видъ по-къснитѣ близки отношения на Шишмана съ тѣхъ, както и обстоятелството, че неговитѣ войски се състояли главно отъ татари[1], трѣба да се прѣдположи съ голѣма вѣроятность, че тѣ трѣба и да сѫ му съдѣйствували отъ самото начало за да основе своето княжество.

---

[1] Срв. тукъ по-нататъкъ, стр. 37, заб. 2.

[2] Pachymeres I, 348, 427 сл. Gregoras I, 149. Сѫщо моитѣ Татаробългарски отношения, стр. 11 сл.

[3] Pachymeres I, 437, 444, 445, 446. Вж. сѫщо Пер. Сп. Кн. Др., 70 (1909), св. 7—8, стр. 575, и Татаробълг. отнош., стр. 12—13.

Другъ единъ факторъ, който е могълъ да окаже влияние върху сѫдбата на видинската область, сѫ били съсѣднитѣ браничевски князе.

Браничевската область минала слѣдъ смъртьта на Ростислава въ 1262 г., заедно съ другитѣ негови земи, именно Галиция, Босна и Мачва (която въ най-широкъ смисълъ е обхващала не само бѣлградската, но и браничевската область), въ владѣние на неговитѣ наслѣдници. Отъ тогава неговата вдовица Ана се титулува Ducissa Galliciae ac de Bozna et de Macho Domina; по-голѣмиятъ му синъ Михаилъ управлява, като Dux, Босна, а по-младиятъ Бела — Мачва, включително бѣлградската и браничевска область.[2] Унгарскиятъ прѣстолонаслѣдникъ Стефанъ (V) билъ отначало (1262 г.) въ добри и, изглежда, съюзни отношения съ Михаила, голѣмия Ростиславовъ синъ, но скоро слѣдъ това, когато сѫщиятъ миналъ на страната на неговитѣ врагове, т. е. на баща му кралъ Бела IV, той посегналъ да отнеме Ростиславовитѣ владѣния отъ неговитѣ наслѣдници и само намѣсата на папата (1264 г.) прѣдовратила това. Враждата на Стефана противъ Михаила продължила и до 1268 г., когато за сѫщия ходатайствувала прѣдъ него сестра му Кунигунда, ческа кралица и жена на Отокара II[3]. Бела, напротивъ, е продължилъ да управлява Мачва[4] (заедно съ Бѣлградъ и Браничево) и прѣзъ царуването на Стефана V и до неговата смърть (1 августъ 1272 г.), но много скоро слѣдъ това той билъ убитъ. Именно още съ идването на прѣстола на Стефановия малолѣтенъ синъ и наслѣдникъ Владиславъ въ Унгария се наченалъ упадъкъ, раздори и смутове между магнатитѣ, а сжщеврѣменно търкания съ ческия краль Отокара II. Като братъ на ческата кралица, князъ Бела отъ Мачва станалъ подозрителенъ за унгарското правителство и единъ унгарски магнатъ, Хенрихъ отъ Гюсингенъ, дошълъ въ споръ съ него и въ послѣдвалия двубой го убилъ, слѣдъ което го насѣкълъ на парчета. Това било прѣзъ втората половина на 1272 г.[1]. Съ смъртьта на Бела мачванското княжество се опразвало, а заедно съ това и браничевската область. Забѣлѣжително е и трѣба тукъ особено да се изтъкне, че веднага слѣдъ това, отъ мѣсецъ декемврий 1272 г., въ дотогавашнитѣ земи на Бела, т. е. въ Мачва (включително Бѣлградъ) и въ браничевската область, се явяватъ за пръвъ пжть отъ твърдѣ дълго врѣме (именно въ Мачва отъ натоварването на Ростислава съ нейното владѣние и управление, а въ браничевската область — Браничево и Кучево — изобщо за пръвъ пжть), както сжщо и въ Босна по-рано, отдѣлни унгарски управители — банове: Johannes Banus de Macho, Stephanus Banus de Bozna, Gregorius Banus de Boronch et de Kuchov, Paulus Banus de Zeurino...[2] Това идва да докаже по единъ сигуренъ и безсъмнѣнъ начинъ, че Ростиславовиятъ синъ Бела е наслѣдилъ и владѣялъ, освѣнъ Мачва заедно съ Бѣлградъ, още и браничевската область, а слѣдователно и неговиятъ баща Ростиславъ е владѣлъ нѣкога тази область, нѣщо, за което нѣмаме друго изрично свидѣтелство. По такъвъ начинъ нѣкогашнитѣ български земи, бѣлградска (сега въ областьта Мачва) и браничевска, минали въ края на 1272 г. подъ управлението на отдѣлни унгарски банове. Обаче относно браничевската область това положение не е траяло дълго врѣме; въ нея унгарскиятъ банъ се явява още прѣзъ слѣдната 1273 година до мѣсецъ юлий. Въ редица унгарски грамоти отъ 1273 г., въ които накрая се изреждатъ унгарскитѣ областни управители — банове, — браничевскиятъ банъ се споменува редовно прѣзъ януарий, февруарий, мартъ, априлъ, май, юний, но оттамъ нататъкъ изведнъжъ прѣстава да се явява между унгарскитѣ областни управители, сжщо браничевската область не се споменува въ реда на унгарскитѣ области и въ никоя отъ многобройнитѣ унгарски грамоти[1]. Това обстоятелство навежда на мисъльта, че отъ това врѣме, отъ втората половина на 1273 г., браничевската область трѣба да е излѣзла отъ състава на унгарската държава.

---

[1] Арх. Данило, ed. c., p. 117, 179, 180.

[2] Fejér, Codex diplom., IV,$_3$, pp. 235, 210, 76. Срв. Паулеръ, Бълг. военни походи на Стефана (V) въ Сб. Н. У, София, кн. VII (1892), стр. 432. Българоунг. отношения, стр. 53 сл.

[3] Fejér, Cod. dipl., IV,$_3$, p. 210, 235. Fr. Palacký, Ueber Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. Abhandlungen der kgl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, V Folge, B. II, Prag 1842, стр. 283—284, №№ 43, 44, 45, 46. Срв. сѫщо Българоунг. отнош., стр. 55.

[4] Вж. тукъ приложение № 1 и № 2.

---

[1] Fessler, Geschichte von Ungarn. II Aufl. I, 424.

[2] Fejér, Cod. dipl., V,2, p. 57. Monumenta Hungariae historica. Diplomataria. Изд. унгарската Акад., XVII, p. 5. F. Knauz, Monumenta ecclesiae Strigoniensis, Strigonii. II. 1882, p. 20.

Това става много вѣроятно, като се земе прѣдъ видъ състоянието на Унгария въ даденото врѣме, именно упадъкътъ, що я завладѣлъ слѣдъ смъртьта на Стефана V (августъ 1272 г.). а особено обстоятелството, че тъкмо тогава старата вражда между Чехия и Унгария се разгорѣла наново и довела до война и неприятелства, които продължили години наредъ, безъ да доведатъ до помирение на двѣтѣ страни. Понеже смъртьта на Стефана V настжпила съвсѣмъ ноочаквано, нѣмало опрѣдѣлено отъ него регентство, което да поеме управлението на държавата вмѣсто малолѣтния Владиславъ IV. Кралицата майка, Елисавета, взела властьта и поставила на чело на регентството своя любимецъ Йоакимъ Пектари, който веднага наченалъ прѣслѣдване противъ своитѣ противници магнати. Поради това се наченали вжтрѣшни борби между унгарскитѣ магнати и смутове, които нарушили сгенатостьта и единството на унгарската държава и я ослабили вжтрѣшно. Безаконията и своеволията на властьта прѣдизвикали анархия въ страната и разколѣбали реда и сигурностьта. Тѣзи вжтрѣшни отношения извикали и разрива съ Чехия. Ческиятъ краль Отокаръ II се възползувалъ отъ тази вжтрѣшна слабость на Унгария и си присвоилъ унгарската крѣпость Пресбургъ. Започнатитѣ прѣзъ февруарий 1273 г. неприятелства кулминирали въ поражението и оттеглянето на унгарцитѣ прѣзъ юлий сжщата година, слѣдъ което Отокаръ завладѣлъ редица унгарски крѣпости и градове, които присъединилъ къмъ държавата си. Заведенитѣ продължителни прѣговори не довели до никакъвъ резултатъ, докато съ течение на врѣмето тази борба между Чехия и Унгария се обединила съ голѣмата борба на Германската империя съ Чехия, която около това врѣме почнала да се съживява и приближава своята развѣзка, именно поражението и смъртьта на Отокара II въ 1278 г.[1]. Вжтрѣшното анархично състояние на Унгария и войната съ Чехия тъкмо въ даденото врѣме отвличали вниманието на унгарскитѣ държавници и парализирали съвсѣмъ унгарската сила навънъ. Всичко това иде да покаже справедливостьта на прѣдположението, че ненадѣйното изчезване на браничевската область изъ реда на унгарскитѣ области, споменувани дотогава редовно въ унгарскитѣ грамоти, тъкмо отъ юлий 1273 г. се намира въ връзка съ отдѣлянето на тѣзи области отъ унгарската държава,

---

[1] Вж. приведенитѣ случаи въ Българоунг. отнош., стр. 179, заб. 5.

Още по-вече, че само нѣколко години слѣдъ това, именно въ самото начало на 1280-тѣхъ г., браничевската область се явява въ властьта на двама братя князе, Дърманъ и Кудѣлинъ, бивши български боляри, отъ кумански произходъ, дѣйствително извънъ границитѣ на унгарската държава. При тази първа своя поява браничевскитѣ князе изпжкватъ съ напълно закрѣпено положение, мощни вече владѣтели и при това въ враждебни отношения съ Унгария. Усилията на унгарцитѣ да изгонятъ тѣзи узурпатори на тѣхната власть въ браничевската область били напразни. Тѣ търпѣли неуспѣхи. Нѣколко унгарски барони паднали дори въ плѣнъ у браничевскитѣ князе и унгарскиятъ краль Владиславъ IV се принудилъ да прѣговаря съ тѣхъ. Той самъ се отправилъ при тѣхъ съ надежда, че ще ги убѣди да сключатъ миръ. Обаче прѣговоритѣ нѣмали успѣхъ, очевидно, поради неприемливитѣ искания на двамата братя. Войната се разгорѣла наново и на унгарцитѣ се удало, наистина, да плѣнятъ едного отъ другаритѣ на Дърмана. Унгарска войска, състояща отъ трансилванци и кумани, потеглила, подъ началството на магистъръ Георгия, противъ неприятеля, обаче безъ да може да постигне нѣкои практически резултати. И слѣдъ този унгарски походъ противъ тѣхъ (между 1282-1284 г.) тѣ си останали владѣтели на браничевската область и дори станали още по-мощни отъ прѣди. Въ ярки краски ни рисуватъ изворитѣ тѣхното силно положение и неусмиримость: споредъ архиепископа Даниила, тѣ били съвсѣмъ независими, не се страхували отъ никого, гордѣли се съ своята мощь и не давали миръ на своитѣ съсѣди. Седалището имъ се намирало въ Ждрѣло, всрѣдъ планински и недостѫпни ущелия при срѣдното течение на р. Млава. Съ помощьта на своитѣ български, татарски и кумански войски тѣ не само че издържали борбата съ унгарцитѣ, но прѣминали къмъ нападение и върху съсѣднитѣ унгарски владѣния, именно върху Мачва.[1] Разбира се, че тази мощь и закрѣпналость на браничевскитѣ князе въ началото на 1280 тѣхъ години не е била създадена токо изведнъжъ, но постепенно прѣзъ редъ години, слѣдователно, тѣхното засѣдане въ браничевската область ще е датувало отъ по-дълго врѣме. Като се има прѣдъ видъ и изтъкнатото горѣ обстоятелство, че отъ втората половина на 1273 г. браничевската область прѣстава изведнъжъ и ненадѣйно да се споменува, както до тогава, между унгарскитѣ области, а това може да се обясни, очевидно, съ загубата на тази область отъ Унгария, става повече отъ вѣроятно и наложително да се приеме, че началото на изпѫкването на князетѣ Дърманъ и Кудѣлинъ въ браничевската область трѣбва да се отнася именно къмъ това сѫщото врѣме.

---

[1] Fessler, op. cit. I, стр. 422—423, 435; 424—433.

Тѣзи именно двама браничевски князе, които турили край на унгарското владичество въ браничевската область къмъ 1273 г. и които изпѫкватъ въ началото на 1280-тѣхъ години съ такъва мощь, че силата на унгарската държава не е била въ състояние да ги подчини, сѫ били вториятъ важенъ факторъ, освѣнъ татаритѣ, който е могълъ да окаже и навѣрно е оказалъ извѣстно влияние въху сѫдбата на съсѣдната видинска область слѣдъ смъртьта на Яковъ Светослава при образуване на видинското княжество на Шишмана. Не е безъ интересъ и безъ значение въ това отношение, да се напомни и изтъкне тукъ видната роля, която е игралъ куманскиятъ елементъ и при първото отцѣпване на видинската область отъ търновското царство въ врѣмето на Борила, за което говорихме по-горѣ; голѣмата роля, която е игралъ той при освобождението и отъ основаването на второто българско царство; неговата сила и значение особно въ сѣверна България и прѣдимно въ сѣверозападната ѝ часть и изпѫкването му на първо мѣсто въ държавата въ казаното врѣме; както и обстоятелството, че и браническитѣ князе сж били отъ сжщо такъвъ кумански произходъ както и самъ Шишманъ Видински.

---

[1] Вж. Къмъ историята на сѣверозападнитѣ български земи. Сп. Б. Ак., кн. XVI, 9, 1918, стр. 43 сл. Архиеписк Данило, ed. cit., p. 115.

И така, слѣдъ смъртьта на Яковъ Светослава неговото княжество се е разпаднало. Какво е станало съ неговитѣ земи въ Балкана и на югъ отъ него, не се знае; навѣрно, тѣ сж се присъединили направò или по-скоро подъ форма на зависимость къмъ търновското царство, както ни подсказва това посоченото по-горѣ положение на свърлижката область. Напротивъ, видинската область, развитието на която отъ твърдѣ дълго врѣме вече я тласкало, както показахме, къмъ обособяване, съставила ядката и се обособила, навѣрно при съдѣйствието на татаритѣ и на съсѣднитѣ браничевски князе, начело съ князъ Шишмана, въ едно отдѣлно, независимо отъ Търново видинско княжество, на което е било сждено не само да даде една нова и послѣдна династия на търновското царство, но сжщо така по-късно, когато турското надмощие погълнало Търновското царство, да образува послѣдното огнище на свободенъ политически животъ на българския народъ.

Видинското княжество до 1323 год.

Основатель и пръвъ владѣтель на Видинското княжество е билъ Шишманъ.[1] Като такъвъ и като родоначалникъ на рода той се счита отъ своитѣ потомци, и то не само въ първата родова линия, но сжщо така и въ втората странична линия.[2] Той е билъ отъ кумански произходъ и е принадлежалъ къмъ българскитѣ знатни кумани въ търновското царство,[3] които при и отъ самото основание на второто българско царство отъ братята Петъръ и Асѣнь сж изиграли една голѣма роля въ България, както и въ съсѣдната Унгария. Слѣдъ падането на династията на Асѣневци, които, както показва куманското име Асѣнь,[4] били сжщо на половина, навѣрно, по майка, кумани, и слѣдъ двадесетгодишното нещастно царуване на Константина Тихъ, прѣдставитель, очевидно, на некуманската часть отъ българското болярство, настѫпи реакция отъ страна на куманобългарскитѣ знатни, които взели надмощие и изтъкнали на чело на държавата пакъ едного изъ своята срѣда, именно куманина Тертерий (1279 г.). Тъкмо къмъ това врѣме на надмощие на куманския елементъ отъ българското болярство се пада и изпѫкването на Шишмана.

---

[1] Архиепископ Данило. op. et ed. cit., p. 117.

[2] Това се вижда отъ запазването на неговото име у наслѣдницитѣ на династията: Шишманъ се е наричалъ както синътъ и наслѣдникътъ на царь Иванъ Александра, така и синътъ на царь Михаила III (вж. по-нататъкъ стр. 91 сл.).

[3] Kantakuzenos, ed. Bonn. I, 175, $_{12}$, съобщава, че Михаилъ III, синътъ и наслѣдникътъ на Шишмана, билъ отъ българокумански произходъ (*ἐκ Μυσῶν καὶ Κομανῶν τὰς τοῦ γένους ἕλκοντα σειράς*); слѣдователно, или баща му или майка му е билъ отъ куманска народность. Имената на баща му Шишманъ и на брата му Белауръ, които сж тюркски (Шишманъ — на турски: дебелъ човѣкъ; Белауръ — на унг.: Бела (унг. собствено име) + ур — господарь) ни опжтватъ и показватъ, че именно баща му е билъ куманинъ. — Шишманъ се споменува между българскитѣ боляри отъ Синодика на царь Борила; вж. изданието на М. Г. Попруженко, Одесса 1889, стр 79. — Името Шишманъ е било въ онова врѣме разпространено: вж. грамотата на Стефанъ Дечански отъ 1330 г. въ Гласник Српског Уч. Др., XII (1880), стр. 122—123: Шишьмань; въ 1470 г. у Miklosich. Monumenta Serbica. Viennae 1858, стр. 512. — Троношката хроника (Гласник V, 1853, стр. 53) нарича погрѣшно Шишмана сжщо Симеонъ. — У Kantakuzenos, I, 175, $_{13}$, Шишманъ се нарича по погрѣшка *Στρεαντζιμήρ*. — Вж. тукъ по нататъкъ стр. 84, заб. 2.

[4] Вж. кумански князе съ име Осѣнь, Осень и Асѣнь въ хрониката на Нестора, изд. Miklosich, Vindobonae, 1860, p. p. 127, 153,

По въпроса, кога Шишманъ е влѣзълъ въ владѣние на Видинъ, изворитѣ не ни даватъ прѣмъ отговоръ. Въ всѣки случай, той се споменува за пръвъ пѫть въ самото начало на 90-тѣхъ години отъ XIII столѣтие, и то като единъ вече мощенъ, прѣдприемчивъ и самонадѣянъ князъ, съ обширна територия, отъ което трѣбва да се заключи, че неговото княжество е сѫществувало вече отъ по-дълго врѣме, защото подобна сила е могла да се образува не изведнъжъ, но въ продължение на години. И понеже тази първа поява на Шишмана отстои десетина години и нѣщо отъ смъртьта на Яковъ Светослава, налага се да се приеме, че основаването на неговото княжество върху развалинитѣ отъ държавата на послѣдния е послѣдвало веднага или пъкъ много скоро слѣдъ неговата гибель.[1] Въ Дриновия синодикъ неговото врѣме и управление е поставено между онова на Георги Тертерия I и на Теодоръ Светослава.[2]

---

180. — Срв. и туркоселджукския сатрапъ на Кападокия и военачалникъ на име Асѣнь, споменатъ първо въ 1097 г. у Anna Comnena, ed. Bonn., II, 85,$_4$; 251,$_7$; 252,$_6$; 252,$_{20}$: 'Ασάν.

[1] Едничкиятъ изворъ, който ни съобщава нѣщо за бурнитѣ, наистина, сѫдбини на видинското княжество при Шишмана, е съчинението на сръбския архиепископъ Даниила, Животи и пр., изд. отъ Даничичъ, Загребъ 1866, стр. 117—119. Съставената по Даниила неистинска (вж. Радоничъ въ Летопис Матице Српске, кн. 183 (1895), св. III, стр. 92—109) грамота на краль Милутина, изд. отъ Л. Стојановиħ въ Споменик Српск. Краљ. Акад., III (1890), стр. 17—24, ако и да бѫде по-древна отъ Даниилoвия текстъ у Даничичъ, е сама по себе безъ стойность за историка. — Даниилъ (op. c., стр. 117) ни казва хронологически съвсѣмъ неопрѣдѣлено: „въста бо въ та врѣмена Шишьманъ“. Локализирани събитията, които слѣдъ това той ни разказва, се падатъ въ началото отъ 90-тѣхъ години отъ XIII столѣтие. Вж. затова тукъ по-нататъкъ, стр. 83.

[2] Вж. у В. Н. Златарски, Вопросъ о происхожденіи царя Ив.

Тукъ изпжква най-първо въпросътъ, какво политическо положение е заемалъ видинскиятъ князъ спрѣмо търновския царь и царство. Ние не притежаваме прѣми извѣстия по тоя въпросъ, можемъ обаче да додемъ до неговото разрѣшение по косвенъ пжть. Отъ онова, което ни разказва византийскиятъ историкъ Кантакузинъ[1], че Шишманъ е билъ български деспотъ (*δεσπότης παρὰ τοῖς Βουλγάροις*) и че неговиятъ синъ билъ владѣтель на Видинъ (*ἄρχων Βυδίνης*); отъ думитѣ на Даниила[2], който нарича Шишмана **„кнезь некто вь земли бльгарьсцѣи“**; и отъ свидѣтелството на единъ венециянски документъ[3], който казва, че Михаилъ Шишманъ билъ деспотъ на България и господарь на Видинъ (dispoti Bulgariae et dominus de Bigdino), става съвсѣмъ ясно, че Шишманъ изхождалъ отъ българското болярство. Този свой произходъ отъ българското знатно съсловие както Шишманъ, така и Михаилъ винаги сж признавали и сж държали високо. Обаче отъ това, което ние по-нататъкъ знаемъ за дѣятелностьта на Шишмана и на неговия синъ, слѣдва отъ само себе, че тѣ, отъ своята поява въ историята, въпрѣки тази своя принадлежность къмъ българското болярство, сж били независими отъ търновския царь, а не негови управители или замѣстници въ Видинъ, и че сж се ползували съ извѣстна самостоятелность. Ние ще видимъ по-нататъкъ, че Шишманъ Видински прѣдприелъ едно нападение противъ Сърбия, билъ е обаче при това побѣденъ отъ сръбския краль и при сключването на мира докаранъ въ извѣстна зависимость отъ сжщия. Това обстоятелство показва, че Шишманъ не е билъ обикновенъ, простъ български управитель на Видинъ, зависимъ направо отъ българския царь, а напротивъ, че билъ самостоятеленъ господарь на своята земя. Защото само въ такъвъ случай е могълъ той да води самостоятелно война, въ която българскиятъ царь не е ималъ никакво съучастие и която, напротивъ, е вървѣла противъ неговата политика, защото, споредъ Даниила, българскиятъ царь билъ въ приятелство съ Сърбия и дори далъ дъщеря си за жена на сина на

Александра. СПб. 1906 (отд. оттискъ изъ Сборникъ по славяновѣдѣнію II) стр. 16. Сжщо Попруженко, ор. с., стр. 68 заб. 1.

[1] Ed. Bonn., I, 175.

[2] Ed. cit., p. 117.

[3] Вж. тукъ по-нататъкъ, стр. 103, заб. 1.

сръбския краль;[1] само въ такъвъ случай Шишманъ е могълъ да сключва самостоятелно отдѣлни договори съ сръбския краль. Освѣнъ това, ако Шишманъ не бѣше самостоятеленъ владѣтель на своята страна съ по-голѣма или по-малка независимость, сръбскиятъ краль не би го нападналъ отдѣлно, прогонилъ и слѣдъ това пакъ отдѣлно прѣговарялъ и се споразумѣвалъ съ него за миръ. Ако да бѣше Шишманъ простъ царски управитель въ Видинъ, то Милутинъ би извършилъ всичко казано не съ него, но съ българския царь, неговия господарь. Тукъ е важно освѣнъ това още и обстоятелството, че Шишманъ, слѣдъ като е билъ разбитъ и прогоненъ отъ сърбитѣ, е забѣгналъ не въ България, но задъ Дунава, и че скоро слѣдъ това изстжпва като неговъ и на браничевскитѣ князе защитникъ не българскиятъ царь, но татарскиятъ князъ Ногай.

Но не само възъ основа на архиепископа Даниила идваме ние до такова заключение. До сжщото заключение ни водятъ и даннитѣ на споменатия вече венециянски документъ. Споредъ него „Michael dispoti Bulgarie et dominus de Bigdino“ се намиралъ въ приятелски отношения съ Венеция. Сжщественото обаче е, че той е билъ считанъ и третиранъ при това като единъ голѣмъ владѣтель, чието име въ взаимната кореспонденция се е поставяло въ една редица съ името на нѣмския императоръ, на българския царь, на сръбския краль, прѣди онова ва венециянския дожъ. Ясно е, че ако видинскиятъ князъ не бѣше единъ по-вече или по-малко самостоенъ и независимъ князъ въ своята земя, а само простъ български управитель и намѣстникъ въ Видинъ, той не можеше сжщо да има и никакви особени сношения и отношения съ съсѣднитѣ държави, нито пъкъ да фигурира като самостоятеленъ князъ въ споменатия списъкъ на приятелскитѣ къмъ Венеция регенти. А още по-малко би позволилъ въ такъвъ случай гордиятъ венециянски дожъ, името на такъвъ обикновенъ провинцияленъ управитель да стои въ кореспонденцията прѣди неговото. Отъ това се вижда, че князъ Михаилъ Шишманъ Видински е могълъ да бжде само самостоятеленъ владѣтель на своята земя, чиято независимость е била колкото е възможно по-пълна. Ако земемъ по-нататъкъ въ внимание, че въ казания списъкъ князъ Михаилъ се явява до българския царь, като особенъ владѣтель, то идваме до заключение, че той е билъ независимъ отъ сжщия, едно заключение, до което ни доведоха и извѣстията на архиепископа Даниила за отношенията на видинския князъ къмъ Сърбия.

---

[1] Свидѣтелството на Троношката хроника (Гласник V (1853), стр. 59), която ни съобщава, че Милутинъ билъ побѣдилъ царь Смилеца и впослѣдствие взелъ дъщеря му за жена на своя синъ, не заслужава тукъ никакво довѣрие, защото прстиворечи на Даниила, който не знае подобно нѣщо. А ако да бѣше бракътъ на Смилецовата дъщеря съ сина на Милутина наистина послѣдствие отъ една война, а още при това и на една побѣда Милутинова, то Даниилъ непремѣнно би изтъкналъ и споменалъ това и би се възползувалъ отъ този случай, за да уплете на своя господарь нови вѣнци отъ похвали. — Вж. сжщо моитѣ Татаробългарски отношения, въ Годишника на Софийския Университетъ за 1919—1920 г. София 1921, стр. 27.

Прочее, отъ казаното слѣдва и може да се счита за доказано, че видинскиятъ князъ Шишманъ и неговиятъ синъ Михаилъ се явяватъ въ историята като независими или полунезависими князе.

Остава още да се отговори на въпроса, радвалъ ли се е видинскиятъ князъ на пълна или на непълна независимость? и ако имаме послѣдния случай, то отъ кого е билъ зависимъ? Отговоръ на този въпросъ даватъ веднага слѣднитѣ наши изводи.

Относно въпроса, кому е дължалъ Шишманъ своето намѣстване и издигане въ Видинъ, ние можемъ само да правимъ вѣроятни прѣдположения. Едно интересно и знаменателно съвпадание е въ всѣки случай, че въ онова врѣме се засилва много и добива надмощие въ България куманската часть отъ българското болярство, че дори начело на царството бива издигнатъ единъ прѣдставитель на сжщата, куманинътъ Тертерий. При слабостьта и безпомощностьта на централната българска царска власть въ Търново, при немощьта на унгарската държава — двѣтѣ голѣми сили, които въ близкото минало дѣйствували въ сѣверозападна България и насочвали сждбинитѣ на този български край — оставали, както изтъкнахме и по-горѣ, само два фактора — татарската сила и браничевскитѣ князе, които сж могли да окажатъ влияние тукъ. Като се иматъ прѣдъ видъ по-кpolitнитѣ връзки на Шишмана съ тѣзи два фактора, може да се прѣдположи съ извѣстна вѣроятность, че той е дошълъ въ владѣние на Видинъ съ помощьта на всесилнитѣ, вързлуващи тогава изъ България татарски орди и при благосклонното съдействие, може би, и на сънароднитѣ браничевски князе, а следъ е получилъ, може би отъ царя Георги Тертерий I, за да бжде привлѣченъ, титлата български деспотъ, съ която се краси по-късно неговиятъ синъ Михаилъ. Едно нѣщо е въ всѣки случай извънъ всѣко съмнѣние, че силното положение, за което Даниилъ ни съобщава, е било придобито отъ Шишмана въ втората половина отъ подвижнитѣ и пълни съ бъркотии врѣмена, които е прѣкарала България, като се начене отъ последнитѣ Асѣневци, та до врѣмето на Теодоръ Светославъ.

Сигурно е, че въ врѣме на своето засилване Шишманъ е билъ подъ татарско покровителсто. Това врѣме съвпада съ врѣмето, когато татаритѣ подъ водителството на Ногая и почнали да ставатъ всесилни въ България. Три момента сж оказвали тогава най-голѣмо влияние върху развитието на работитѣ въ западна България: бързиятъ упадъкъ на унгарската мощь слѣдъ смъртьта на Стефана V († 1272 г.); прогресивното и стремително разлагане на българското царство; и неочакваното, но скоково въздигане на една нова могжща сила, именно онази на татарския князъ Ногай.

Ногай е билъ отблизу сроденъ съ царуващата династия въ татарското ханство Капчакъ, но сжщеврѣменно само единъ заслужилъ татарски пълководецъ и помѣстенъ князъ. Той си създалъ постепенно въ южна Русия, гдѣто била неговата наслѣдствена територия, една внушителна сила, която взела голѣми размѣри особено слѣдъ смъртьта на хана Берке († 1255/6 г.) и главно на хана Мангу Тимуръ († 1280/1 г.), когато Капчакското ханство наченало да запада. Слѣдъ смъртьта на Мангу Тимуръ той станалъ всесиленъ не само въ своята земя, но сжщо и въ цѣлото капчакско ханство и при всичко че не е билъ ханъ, е билъ по-мощенъ и отъ самия ханъ. Този могжщъ татарски водитель въ южна Русия е билъ въ врѣме на Шишмана господарьтъ, който е давалъ тонъ по цѣлия долни Дунавъ.

По своето географическо положение и благодарение на царуващитѣ неблагоприятни отношения, България е трѣбвало да дойде първа въ допиръ съ този новъ политически факторъ. Още царь Константинъ е билъ ограниченъ въ своитѣ дѣйствия подъ тежестьта на неговия натискъ. Въ началото на Тертериевото царуване силата на Ногая била тъй застрашителна, че този български царь, за да може да се задържи на българския тронъ, се принудилъ да признае върховната му власть, да даде дъщеря си за жена на неговия синъ Чака, а своя синъ прѣстолонаслѣдникъ да изпрати като залогъ при неговия дворъ, но накрай намѣрилъ единственъ изходъ въ това, да изостави държава и тронъ, и да избѣга въ Византия. Слѣдъ това Ногай поставилъ на българския прѣстолъ единъ зависимъ отъ него царь, Смилецъ, съ което България станала една държава политически прѣко и силно зависима отъ татаритѣ[1].

Сжщото станало и съ Сърбия. Сръбскиятъ краль Урошъ II Милутинъ се принудилъ къмъ сжщото врѣме да се подчини на татаритѣ, да признае върховната власть на Ногая и да изпрати заложници въ татарско, начело съ своя синъ Стефанъ Урошъ III Дечански[2]. И намиращата се въ упадъкъ Унгария често е трѣбвало да чувствува татарското надмощие, и то още прѣзъ царуването на силнитѣ унгарски крале Бела IV и Стефанъ V; а за слѣдващето врѣме достатъчно е единъ погледъ само въ грамотитѣ на Владислава IV за да се види, колко често е страдала тогава Унгария отъ ордитѣ на Ногая[3].

Браничевскитѣ князе Дърманъ и Кудѣлинъ, които владѣли, както видѣхме по-горѣ, на западъ отъ Видинъ въ браничевската область, били така сжщо татарски протежета. Ние виждаме, наистина, че когато тѣ били прогонени отъ сръбския краль Милутина, тѣ се обърнали съ своитѣ оплаквания и съ молба за покровителство къмъ татарския князъ Ногай, слѣдъ което този дѣйствително се дигналъ на походъ противъ Сърбия.[4] Това показва, че той е билъ заинтересуванъ за тѣхната сждба, че той е билъ тѣхенъ покровитель. И не можеше да бжде другояче: такивато малки князе се нуждаели винаги отъ покровителството на една по-голѣма сила, за да могатъ да се задържатъ за по-дълго врѣме; отъ друга страна, тѣ трѣбваше по естествения ходъ на работитѣ да изпаднатъ подъ все по-силно разширяващето се влияние на татаритѣ и да станатъ зависими отъ него.

---

[1] Татаробългарски отношения, стр. 10 сл.

[2] Данило, ed. cit., 122; 120: „паче противоу таковѣи силѣ велицѣи повиноуіе се". Тукъ тѣзи думи на панегириста заслужаватъ най-голѣмо довѣрие и внимание, защото тѣ сж противни на неговата похвална тенденция. Вж. тукъ по-нататъкъ, стр. 74.

[3] Fessler, op. cit., I, p. 422, sq., 455. Pray, Annales rerum Hungariae, I, Vindobonae 1763, p. 353. M. Florianus, Chronica Hungarorum, Lipsiae, 1883 (Historiae Hungariae fontes domestici, I, $_2$), p. 226. Fejér, Codex diplomaticus Hungariae, V, $_3$, p. p. 279, 282, 394. Monumenta Hungariae historica. Diplomataria, XX, p. p. 7, 497.

[4] Архиепископ Данило, p. 115.

Виждаме, слѣдователно, че княжеството на Шишмана е било заобиколено отъ всички страни съ земи, които били или зависими, или пъкъ притиснати отъ татаритѣ.

Отъ друга страна е извѣстно, че както Шишманъ, така и неговиятъ синъ и наслѣдникъ Михаилъ живѣлъ винаги въ най-добро съгласие и дружба съ татаритѣ. Царь Михаилъ III, а така сѫщо царь Иванъ Александъръ притежавалъ въ своитѣ татарски съюзници винаги едно ефикасно орѫжие противъ своитѣ врагове[1]. Освѣнъ това, тукъ има значение обстоятелството, гдѣто въ онова тежко врѣме, когато България, Унгария и послѣ сѫщо и Сърбия се намирали подъ тежкия натискъ на Ногая, Шишманъ се е радвалъ на една възвисяваща се мощь — сигурно не безъ татарска санкция — и се е осмѣлилъ дори да нападне такъва една държава като Сърбия. Ако да нѣмаше задъ себе си една сигурна опора, Шишманъ никога не би се осмѣлилъ да се впусне въ такова едно опасно прѣдприятие. Че тази опора е билъ Ногай, това се вижда отъ обстоятелството, гдѣто сѫщиятъ е прѣдприелъ, слѣдъ побѣждаването и прогонването на Шишмана отъ Милутина, походъ срѣщу Сърбия, и се отказалъ отъ него тогава, когато Милутинъ му се подчинилъ. Характерно е по-нататъкъ, че слѣдъ своето поражение Шишманъ взелъ пѫтя прѣзъ Дунава, който водѣлъ при татаритѣ.[2]

Като имаме сега прѣдъ видъ връзкитѣ на Шишмана съ татаритѣ, неговата смѣла експанзивность и връзката между приготовяванияя отъ Ногая походъ противъ Милутина отъ една страна и изгонването на браничевскитѣ князе Дърманъ и Кудѣлинъ и поражението и подчинението на Шишмана чрѣзъ Милутина отъ друга; като се помисли, че областьта на Шишмана е била заобиколена отъ всички страни отъ земи, които се намирали подъ татарски натискъ или зависимость, имаме просто наложителни основания да приемемъ, че значително по-малкото и по-слабо видинско княжество не е имало и не е могло да има друга сѫдба, освѣнъ онази на останалата България, отъ която то все таки образувало една часть, и на околнитѣ си страни; че князъ Шишманъ се е намиралъ не само подъ влиянието, но и подъ покровителството на мощния Ногая.

---

[1] Ibid. 117, 179, 180. Kantakuzenos, ed. Bonn., I, 175,$_{18}$, 294,$_{17}$, 323,$_{8}$, 464,$_{12}$. Gregoras, ed. Bonn., I, 430,$_{8}$, 455,$_{8}$, 484,$_{21}$. Вж. Житието на Стефанъ Дечански отъ Цамблакъ въ Гласник XI (1859), стр 71.

[2] Вж. тукъ по-нататъкъ, стр. 74—76.

И така, Шишманъ е билъ единъ полунезависимъ владѣтель, който е зависѣлъ отъ татаритѣ. Ще видимъ понататъкъ, че слѣдъ своето поражение отъ Милутина той е смѣнилъ тази татарска зависимость съ сръбска.

Благоприятствуванъ отъ обстоятелствата, при царуващия въ Унгария и въ търновското царство упадъкъ, Шишманъ разширилъ подъ покровителството на татаритѣ своята область, така че къмъ края на прѣдпослѣдното десетилѣтие отъ XIII в. той притежавалъ, споредъ свидѣтелството на Даниила, вече значителна мощь. Неговото княжество обхващало цѣлата видинска область съ много български мѣстности[1]. Архиепископъ Даниилъ нарича Шишмана „кнезь“, Троношката хроника го обозначава като „краль“, докато въ синодика на Дриновъ той се явява съ титлата „царь“[2]. Тази титла, която неволно напомня названието „Imperator Bulgarorum“ на неговия прѣдшественикъ Яковъ Светославъ и на Ростиславъ, е тукъ изразъ на неговото силно и независимо отъ Търново положение[3].

За границитѣ на видинското княжество нѣмаме по-точни свѣдѣния. Но понеже тази область е останала и въ по-послѣшно врѣме, до турското завладѣване, винаги наслѣдствено имение на Шишмановци, което и Срацимиръ, по-стария синъ на Ив. Александра, получилъ като такова още приживѣ на баща си, то ние можемъ съ право да прѣдположимъ, че то по-късно, въ врѣмето на Срацимира ще да е имало подобни размѣри, както по-рано въ врѣме на своя основатель Шишмана. И слѣдвателно, ако познаваме границитѣ на княжеството на първия, ние имаме сѫщеврѣменно едно понятие за обхвата на онова на послѣдния. Държавата на Срацимира, която броела около 600,000 души жители, е обхващала днешния видински окрѫгъ, цѣлата область на р. Тимокъ и мѣстностьта около Нѣготинъ и Кладово. Областьта на Браничево и Кучево е лежала, слѣдователно, тогава, въ врѣме на Срацимира, тъкмо така, както и по-рано при Шишмана извънъ видинското княжество. На сѣверъ сж били Голубацъ, Кучево и Мейданпекъ сръбски, докато Кладово (Нови-градъ) принадлежалъ на българитѣ. На югъ българитѣ владѣели Свърлигъ, Соколница, Тѣмско и нѣгдѣ къмъ Делиградъ и Алексинацъ българската граница достигала р. Морава. На изтокъ принадлежали областитѣ на Орѣхово и Враца къмъ търновското царство, а на западъ Нишъ, който въ врѣме на Шишмана е билъ още български[1]. И така западната граница на Шишмановото княжество е тръгвала отъ една точка западно отъ Оршова, вървѣла по вододѣла между р. Морава и р. Тимокъ, приближавала се постепенно къмъ първата и я достигала нѣгдѣ при Алексинацъ. Източната граница е вървѣла тъй, че не е обхващала областьта на Орѣхово и Враца. До кждѣ е отивала южната граница, съ точность не може да се каже; обаче ние трѣбва да се поспремъ на този въпросъ, защото имаме извѣстни данни, които биха могли да ни освѣтлятъ по него.

---

[1] Данило 117: „кнезь нѣкьто глаголѥмыи Шишмань, живы вь градь рекомѣмь Бьдини, прѣдрьже окрьстыѥ страны и многы вемлѥ бльгарьскыѥ...“ Този изразъ на Даниила показва, че земята на Шишмана е била доста голѣма, но не ни дава нѣщо опрѣдѣлено относно границитѣ.

[2] Данило, l. c. Троношката хроника, l. c. В. Н. Златарски, op. c., p. 16.

[3] Титлата „царь“ не е тукъ съвсѣмъ безъ значение. Истина е, че въ другъ единъ поменикъ, именно въ Погановския (вж. Периодическо Списание VII (1884), стр. 70), сѫщата титла се прикачва и на други български боляри; въ нашия случай обаче, покрай други боляри, я носи само Шишманъ едничъкъ. Впрочемъ, дали той и въ дѣйствителность се е кичилъ съ нея, не е сигурно. Забѣлѣжително е въ всѣки случай, че този синодикъ е много внимателенъ и огледенъ къмъ Шишмановци.

Ние притежаваме отъ врѣмето на Шишмановия синъ и наслѣдникъ Михаила единъ надписъ върху образи, който сръбскитѣ историци отнасятъ погрѣшно къмъ сръбската история. Той е запазенъ отчасти само или по-точно така се прѣдава отъ сръбскитѣ издатели, които изобщо сж съгласни въ четенето му. Най-първо той е билъ издаденъ отъ Миличевичъ, а въ най-ново врѣме отъ Л. Стояновичъ, споредъ прѣписа на Властимиръ Станимировичъ. Ще приведемъ съобщенията и на двамата издатели, защото тѣ не се съвпадатъ напълно. Слѣдъ като ни съобщава за монастира св. Троица, намиращъ се на дѣсния брѣгъ на р. Търговишки Тимокъ, малко по-горѣ отъ с. Долна Каменица, на 2 часа отъ Княжевацъ, който билъ „задужбина“ на сръбския деспотъ Лазаръ (1456—1458), най-младия синъ на Георги Бранковичъ, както свидѣтелствува за това надписътъ надъ църковната врата за ктиторството на деспота Лазара отъ 1457 г., Миличевичъ продължава: „Половинъ часъ по-долу отъ задужбината на деспота, на дѣсния брѣгъ на Тимокъ, при с. Долна Каменица, стои порушена църквица, построена отъ великия войвода на деспота Лазара Михаилъ Абоговичъ, който послѣ за кратко врѣме е наслѣдилъ и властьта на Лазара. Въ тази църква се намира изписанъ самъ Михаилъ и жена му въ деспотско одѣяние и на главитѣ имъ корона. Отъ надписа е останало само слѣдното: „. . . михаиль дес҃по. . . вь х҃а : б҃о : вѣр .. емь. . . ла. . . вѣ. . . ...ѳ“ Отъ лѣвата страна пъкъ на деспотицата е останало само слѣдното: „. . . пла деспина. . . ль. . “. Като се излизало на камбанарията, виждало се пакъ изображение на деспота, деспотицата и при тѣхъ тримата имъ малки синове“[1]. Стояновичъ ни прѣдава надписа не само малко по-другояче, но въ противоположность на Миличевича казва, че той се билъ намиралъ въ самия мънастиръ св. Троица. Понеже Стояновичъ не е билъ самъ на мѣстото, трѣбва да се приеме, че той грѣши относно мѣстото; още повече, че иначе той би изобличилъ Миличевича въ погрѣшка. Споредъ него, или по-точно споредъ неговия довѣреникъ, Властимиръ Станимировичъ, надписа гласи: „Михаиль деспо вь Христа Бога вѣрень . . ..аірѣ . . .“ За надписътъ отъ лѣво на деспотицата съобщава само Миличевичъ, а Вл. Станимировичъ не е съобщилъ нищо на Стояновичъ за него който добавя, че той е несигуренъ. Стояновичъ не ни дава никакви подробности за образитѣ, а за онѣзи въ камбанарията нищо не споменува дори [1]. Ние нѣма да се спираме тукъ върху възстановяването на надписа, защото считаме това напразно при начина, по който той е билъ издаденъ. Трѣбва, наистина, да се съжелява за недостатъчното и незадоволително издаване на надписа. Като обяснение на това може да служи само обстоятелството, дѣто този надписъ не засѣга сръбската история, а българската, и свидѣтелствува за българското минало на тази присвоена отъ сърбитѣ покрайнина. Забѣлѣжително е, че докато Миличевичъ се опитва, както ще покажемъ, напразно да свърже надписа съ сръбската история, Стояновичъ, който, очевидно, е разбралъ грѣшката на своя прѣдшественикъ, не повтаря този опитъ, но се държи резервирано и мълчи по въпроса за личностьта на деспота Михаила.[2]

---

[1] Вж. Константинъ Философъ (Житие на деспота Стефанъ Лазаревичъ) въ Гласник XLII (1875), стр. 306—307, 292. К. Иречекъ, Българския царь Срацимиръ въ Пер. Спис. 1882, кн. 1, стр. 31 сл. Ст. Новаковичъ Годишница Никола Чупића V (1883), стр. 147. Ил. Руварацъ въ Летопис Матице Српске 1905, кн. 229, стр. 1—3. Сѫщо така Д-ръ А. Иширковъ, Западнитѣ краища на българскитѣ земи. София 1915, стр. LI, LII. C. Jireček, Geschichte der Serben. II. Gotha 1918, стр. 149, 266. Йорд. Трифоновъ въ Изв. Истор. Друж. въ София V (1922), стр. 101—102.

---

[1] Вж. М. Миличевичъ въ Гласник XXI (1867), стр. 25—26; сжщо въ Кнежевина Србија. Београд 1884, стр. 835.

Въпрѣки това, че надписътъ се прѣдава безъ година, по името на споменувания въ него „деспотъ Михаилъ“ може лесно да се опрѣдѣли, кому принадлежи и отъ кое врѣме произхожда. Историята знае само единъ „деспотъ Михаилъ“, който се е подвизавалъ като владѣтель въ мѣстностьта на днешния Княжевацъ и изобщо въ долината на р. Тимокъ: това е билъ българскиятъ деспотъ Михаилъ, синъ на Шишмана и по-послѣшенъ български царь и основатель на династията на Шишмановци. Въ сръбската история нѣма нито единъ деспотъ съ такова име, който да е могълъ да владѣе тукъ и да се отождестви съ споменувания въ надписа. Дори мисли се, че сърбитѣ почти не сж владѣли до падането на Сърбия подъ турска власть тимошкото корито, та и мѣстностьта, гдѣто се намира въпросниятъ надписъ. Впрочемъ, въ това мнѣние, което се подържа днесъ и отъ сръбскитѣ историци,[3] трѣба да се направи една поправка, именно възъ основа на споменатия по-горѣ ктиторски надписъ на сръбския деспотъ Лазаръ (1456—1458) отъ 1457 г. въ мѣстностьта св. Троица на дѣсния брѣгъ на Търговишки Тимокъ.[4] Отъ този надписъ се вижда, че въ 1457 год. сърбитѣ сж владѣели и мѣстностьта около монастира св. Троица и около Княжевацъ, и то или отъ 1413 г., когато Мохамедъ I, награждавайки своитѣ съюзници, въ това число и сръбския деспотъ Стефана Лазаревичъ, му отстѫпилъ мѣстностьта Знеполе при Трънъ, крѣпостьта Коприянъ при Нишъ и други нѣкои мѣстности, или пъкъ отъ януарий 1457 г., когато деспотъ Лазаръ сключилъ договоръ за сближение съ турцитѣ.[1] Тъкмо къмъ това послѣдно врѣме, именно въ 1458 г., се опитва Миличевичъ да отнесе надписа на деспота Михаила; той го отдава на великия войвода Михаилъ Ангеловичъ (у Миличевича погрѣшно се казва Абоговичъ), за когото се знае слѣдното. Слѣдъ смъртьта на деспота Лазара въ януарий 1458 год., който не оставилъ наслѣдници, а само дъщери, управлението на сръбското деспотство прѣминало на 3 февр. у едно регентство, съставено от вдовицата на деспота Елена Палеологина, слѣпия му братъ Стефанъ и отъ неговия „великъ войвода“ Михаилъ Ангеловичъ. Относително външната политика на деспотството възникнали разногласия между регентитѣ: докато първитѣ двама били за съюзъ съ Унгария, послѣдниятъ искалъ да води турска политика, пусналъ дори въ столицата Смедерево една турска въорѫжена дружина и се опиталъ да дигне турско знаме надъ крѣпостьта. Обаче противната партия се дигнала (мартъ), избила турцитѣ, уловила Михаилъ Ангеловичъ, хвърлила го въ тъмница, а имуществата му конфискувала, слѣдъ което регентството било прѣмахнато, а за деспотъ билъ издигнатъ слѣпиятъ Стефанъ. Но този неприятелски актъ далъ поводъ на турцитѣ да започнатъ завладѣването на деспотството, на което турили край една година по-късно, прѣзъ юний 1459 г., съ прѣвземането на Смедерово.[2] — Прочее, Михаилъ Ангеловичъ не е билъ никакъвъ деспотъ, а обикновенъ регентъ, който по положение и рангъ е стоялъ даже по-низко отъ другитѣ регенти, които по родъ притежавали наслѣдствени права. Въ рагузанскитѣ официялни книжа той се нарича „gubernator“, а титлата „деспотъ“ той нигдѣ не носи. Освѣнъ това, той е ималъ власть като регентъ не по-вече отъ два мѣсеца, едно твърдѣ бурно и кратко врѣме, за да може той да строи църкви, а още по-малко да изстѫпи като деспотъ. Възъ основа на това не може по никакъвъ начинъ да се приеме твърдѣнието на Миличевича, че въпросниятъ надписъ се отнася до Михаила Ангеловичъ. Остава, слѣдователно, единствено да се приеме, че надписътъ е отъ врѣмето на българския видински князъ Михаила, сина Шишмановъ, който, наистина, е владѣлъ долината на р. Тимокъ и който, дѣйствително, се е титулувалъ деспотъ, както свидѣтелствуватъ затова официялни книжа. Формата вѣрнь е българска (сръбски: вѣрьнь) и свидѣтелствува сжщо за българския произходъ на надписа. Ако бѣше по-грижливо издаденъ, самиятъ надписъ щѣше сигурно да даде и други указания за потвърждение на това заключение. Миличевичъ е прочелъ, наистина, налѣво отъ образа на деспотицата надписъ съ думата „деспина", обаче, споредъ думитѣ на Стояновича, този надписенъ фрагментъ е несигуренъ. Забѣлѣжително е, че горѣ въ камбанарията били изрисувани пакъ деспота и деспотицата съ тримата имъ малки синове.[1]

---

[1] Л. Стојановић, Стари српски записи и надписи. Изд. на Српск. Акад. Споменик. Т. III. Београд 1905, стр. 81, № 5131.

[2] Л. Стојановић, op. cit., стр. 381.

[3] Вж. Ст. Станојевић. Историја српскога народа. Београд 1910, 2-ро изд., картитѣ на стр. 140, 160, 177, 182.

[4] М. Милићевић въ Гласник XXI, стр. 25.

---

[1] C. Jireček, Geschichte der Serben. T. II, Gotha 1918, стр. 150, 208.

[1] Ib, 210—214.

Горниятъ надписъ на деспота Михаилъ Шишмана идва да покаже, че видинското княжество, заемайки долината на Тимокъ, е отивало доста на югъ, обхващало е областьта на Княжевацъ, на югъ отъ която е вървѣла южната му граница, навѣрно, сѣверно отъ Свърлигъ, който въ 1279 г. се споменува, както видѣхме, въ търновското царство на Ивайло.[2]

За това разположение на видинското деспотство къмъ югъ говори и слѣдното обстоятелство. Както ще видимъ подробно по-нататъкъ, князъ Шишманъ Видински прѣдприелъ въ началото на 90-тѣхъ години отъ XIII столѣтие нападение върху Сърбия, при което проникналъ до мѣстностьта Хвостно (въ областьта на Ипекъ).[3] За да достигне до Хвостно, Шишманъ се е спусналъ, очевидно, въ долината на Морава кждѣ Нишъ, аослѣ прѣзъ Прокупле и Куршумлия ще да е слѣзълъ въ коритото на р. Лабъ въ сѣверната часть на Косово поле и оттамъ ще да се е насочилъ къмъ Ипекъ. Като се има прѣдъ видъ, че Шишманъ трѣба да е нахлулъ въ Сърбия направо отъ своята територия, става ясно, че послѣдната трѣба да е лежала доста на югъ къмъ Нишъ, за да може той да поеме казаното направление къмъ Ипекъ. Това заключение потвърждава изведеното по-горѣ възъ основа на надписа.

---

[1] Обстоятелството, гдѣто върху образитѣ деспотъ Михаилъ се явява съ трима синове, значи, само съ синове, показва, че това, наистина, е билъ видинскиятъ деспотъ Михаилъ, който е ималъ, споредъ изворитѣ, само синове, но не и дъщери. Вж. тукъ по-нататъкъ, стр. 99.

[2] Вж. тукъ стр. 29.

[3] Вж. тукъ по-нататъкъ, стр. 68 сл

И така, по всичко се вижда, че границата на видинското княжество на Шишмана е тръгвала отъ една точка на Дунава, западно отъ Оршова, вървѣла по вододѣла между Морава и Тимокъ, постепенно извивала къмъ първата и я достигала нѣгдѣ при Алексинацъ и Делиградъ; къмъ югъ тя минавала нѣгдѣ на сѣверъ отъ Нишъ и Сврлигъ и, оставяйки източно областьта на Враца и на Орѣхово, достигала пакъ Дунава.

За положението на Видинското княжество отъ значение сѫ били събитията и промѣнитѣ, които сѫ ставали въ съсѣднитѣ западни области на Бѣлградъ и Браничево. Така е било въ миналото, така е било и сега. Знаемъ вече, че въ съсѣдната браничевска областъ унгарското владичество е било изтикано отъ двама братя кумани, които произлизали отъ българското болярство и основали тукъ едно силно княжество. Всички усилия на унгарцитѣ да запазятъ своята власть се оказали напразни. Съ помощьта на своитѣ български, татарски и кумански дружини браничевскитѣ князе Дърманъ и Кудѣлинъ не само турили окончателно край на унгарското владичество въ браничевската областъ, но прѣминали къмъ нападение и на другитѣ унгарски владѣния. Даниилъ разказва, че тѣ имали намѣрение да нахлуятъ въ бѣлградската и мачванска областъ и не търпѣли никакво чуждо владичество около своитѣ граници [1]. Тѣ застанали подъ сигурното покровителство на мощния татарски князъ Ногай който, наистина ги покровителствувалъ [2]. Както видинскиятъ князъ, така и браничевскитѣ князе притежавали най-добрата си опора въ покровителството на своя татарски върховенъ господарь и въ своитѣ съюзни татарски тълпи, които непрѣстанно имъ приидвали отъ сѣверъ. Тѣзи диви орди станали една голѣма мѫка за всички околни страни, особено за България и за Балканския полуостровъ. България е била просто заляна отъ татарски плячкаджии, които до смъртьта на Ногая (1299) така обезсилили и разрушили страната съ своитѣ опустошения, че тя, въпрѣки подема при царетѣ Теодоръ Светославъ, Михаилъ III и Ив. Александъръ, не могла вече да се съвземе. Не по-малко сѫ страдали отъ този бичъ и византийскитѣ провинции; а грамотитѣ на Владислава IV споменуватъ твърдѣ често татарски нашествия въ Унгария. Едно голѣмо татарско нашествие, което опустошило страшно Балканския полуостровъ и Унгария и което е отбѣлѣзано както отъ унгарскитѣ, така и отъ византийскитѣ извѣстия, е станало въ 1285 г. Тѣзи татарски тълпи постѫпвали охотно на чужда служба съ надежда за богата плячка или по заповѣдь на своя господарь Ногай. Именно отъ тѣхъ се рекрутирали главно военнитѣ сили на Шишмана и на браничевскитѣ князе, което обстоятелство идва тъкмо да илюстрира близкитѣ връзки и отношения на тѣзи български князе къмъ татаритѣ и Ногая.

---

[1] Данило, 115.

[2] Вж. тукъ по-нататъкъ стр. 68, 75.

Докато по такъвъ начинъ въ Видинъ и Браничево се образували двѣ княжества, намиращи се подъ татарско покровителство, областьта на Бѣлградъ и Мачва влѣзла въ състава на една нова държава, която възникнала при съдѣйствието на унгарцитѣ, и която политически била унгарска, но по своя господарь — сръбска. До 1284 г. включително тази область се явява въ владѣние на унгарцитѣ, като територия на „Elisabeth Dei Gratia major Regina Hungariae, Ducissa de Macho et Bosna“[1]. Слѣдъ това тя била прѣдадена отъ унгарския краль Владиславъ IV Кумана на сръбския екс-краль Драгутинъ. Послѣдниятъ, който съборилъ и измѣстилъ отъ трона баща си Урошъ I, билъ измѫчванъ отъ гризене на съвѣстьта, и слѣдъ като при едно нещастие станалъ хромъ, отказалъ се въ 1282 г. отъ сръбския тронъ въ полза на по-младия си братъ, но подъ изричното условие, че наслѣдството на трона ще се запази за неговитѣ собствени синове. Слѣдъ това благодарение на сродството си съ унгарската кралевска фамилия — той ималъ за жена дъщерята на кралицата майка Елисавета и, слѣдователно, сестрата на краль Владислава IV, на име Екатерина — той получилъ мѣстноститѣ на Бѣлградъ,

---

[1] Вж. грамотитѣ на сѫщата отъ 1280 и 1284 г. и въ Mon. Hung hist. Diplom. XII, p 223. IV, p. 266. Вж. сѫщо Fejér, Cod. dipl. V 3, p. 37—42: четири грамоти на сѫщата отъ 1280 г. Ib. p. 128: грамота отъ 1281. Const. Jireček, Geschichte der Serben. I, p. 349 sq.

Мачва и на сѣвероизточна Босна, за да ги управява[1]. Поради слабостьта на Унгария тѣзи области били изложени на опастность отъ страна на браничевскитѣ князе. Слѣдъ загубата на унгарската върховна власть надъ територията на Яковъ Светослава и на унгарското владичество надъ Браничево и Кучево, можеше при тогавашнитѣ условия да послѣдва лесно загубата на слѣдващитѣ, южно отъ Дунава лежащи територии на Бѣлградъ и Мачва. Дѣйствително, скоро слѣдъ това, между 1290 и 1298 г., тѣзи земи били нападнати и заети за извѣстно врѣме отъ татаритѣ[2]. Ясно е, прочее, че съ прѣхвърлянето имъ върху единъ мѫжъ трѣбва да се е прѣслѣдвало между другото и тѣхното по-ефикасно защищаване. Въ дѣйствителность ние виждаме, че първата работа на новия господарь на Бѣлградъ и Мачва била да започне борба съ унгарскитѣ врагове отъ Браничево. Така че върху него е била прѣхвърлена наредъ съ управата на тѣзи земи и защитата на унгарскитѣ интереси въ тѣхъ. Обаче по всичко се вижда, че сръбскиятъ екс-краль Драгутинъ не е билъ въ тѣзи отстѫпени му отъ унгарцитѣ земи съ нищо повече, отколкото неговиятъ прѣдшественикъ Ростиславъ, извѣстниятъ „Imperator Bulgarorum“. Неговиятъ шурей му отстѫпилъ и прѣдалъ управлението на тѣзи земи, безъ да се откаже обаче отъ своитѣ върховни права надъ тѣхъ. Впрочемъ унгарскитѣ крале се считали като върховни господари на самата Сърбия. Засвидѣтелствувано е отъ грамоти, че въ Бѣлградъ, който принадлежалъ къмъ държавата на Драгутина и често билъ негова резиденция, църквата останала католическа и епископа билъ подчиненъ на папата. Въ годинитѣ 1294—1295 въ Бѣлградъ, който и тогава все още носилъ името „Alba Bulgarica“ или „Alba Bulgariae“, изразяваще неговата принадлежность къмъ България, се явява католическиятъ епископъ Benedictus[3]. И, навѣрно, подобно на Бѣлградъ, католишки епископи трѣба да е имало въ врѣмето на Драгутина и въ Мачва и Браничево. Ясно е, слѣдователно, че прѣминаването на тѣзи земи въ ржцѣтѣ на Драгутина е станало при извѣстни условия и ограничения, едно отъ които е било запазването на католическото духовенство. Това обстоятелство, както и винаги подържанитѣ по-късно отъ унгарцитѣ претенции върху тѣзи земи, показватъ, че унгарцитѣ не сж се отказали напълно и въ всѣко отношение отъ своитѣ владѣтелски права въ полза на Драгутина, но че тѣ, напротивъ, сж си запазили извѣстни права.

---

[1] Данило 28: вь область дрьжавы своіѥ, вь землю, нарицаѥмою Мачва, юже даль ѥмоу кѣ тьсть ѥго краль оугрьскын. Ib. 41. Вж. C. Jireček, Gesch. d. Serben, 331sq. Подъ „Мачва“ хронистътъ разбира тукъ включително областьта на Бѣлградъ: вж. Данило 97. За Мачва вж. Ст. Новаковић, Српске области въ 10 и 12 в. Београд 1897, стр. 117.

[2] Вж. тукъ по-долу.

[3] „Benedictus dei gratia Episcopus Albae Bulgarice“: 1) въ една грамота на Андрей III. отъ 29 юлий 1294 г. у F. Knauz, op. cit., II, p. 358

Браничевскитѣ братя князе станали твърдѣ мощни и отекчителни слѣдъ изтласкването на унгарцитѣ. Споредъ Даниила, тѣ имали лоши намѣрения относно своя новъ съсѣдъ[1]. Противъ тѣзи опасни съсѣди се дигналъ Драгутинъ извѣстно врѣме слѣдъ като induced станалъ господарь на Мачва и Босна, съ намѣрение да ги прогони и обезврѣди. Той нахлулъ съ войска въ Браничевско, прѣтърпѣлъ обаче поражение и билъ принуденъ да се завърне безъ да свърши нѣщо. Това нападение и неуспѣхътъ озлобили браничевскитѣ князе и тѣ станали по-агресивни. Съ цѣль да си отмъстятъ, тѣ събрали голѣма войска отъ кумани и татари и нахлули въ държавата на Драгутина. Този не можалъ да имъ противостои. Неговата земя била въ по-голѣмата си часть опустошена и заета[2].

Тъкмо тукъ се отнася, по всѣка вѣроятность, заемането на Мачва отъ татаритѣ, за което споменува краль Андрей III (1290—1301) г. въ една своя грамота отъ 1298 г. и което, слѣдователно, се пада между 1290 и 1298 г. и трѣба да е станало въ началото на този промежутъкъ. Въ тази грамота съ която Андрей III, по искане на Magister Ugrinus, filius Pons de

---

също Mon. Hung. hist. Dipl. XVIII, p. 141. 2) Грамота на сжщия отъ юний 1295 г. въ Mon. Hung. hist. Dipl. V, p. p. 120, 121. 3) Грамота на Томасина, майката на Андрей III, отъ 8 ноемврий 1295 г., въ Mon. Hung. hist. Dipl. X, p. 186; сжщо у Kukuljević, Regesti въ Starine XXVII, p. p. 169—170. „Alba Bulgariae“ у St. Endlicher, Rerum Hungaricarum monumenta arpadiana. Sangalli 1849, p. p. 35, 36, 37.

[1] Данило, 115.

[2] Ibidem 115: „Си же видѣвьше насильство сего благочьстиваго кралꙗ ѥлико на нихь, шьдьше сьвькоупише около себе воискоу многоу ѥзыка татарьска и коуманы, злато много давьше имь; и сь ними ѥдинодоушьно оустрьмише сѧ на дрьжавоу сего благочьстиваго кралꙗ Стефана, и тогда много страни повоѥвавьше дрьжавы ѥго, и зѣло належеште великы пакости твораахоу ѥмоу не расходеште сѧ“.

genere Chak, подарилъ на трима братя „terram Pabar in Comitatu Wolko“ заради тѣхнитѣ заслуги, се казва между другото слѣдното [1]: „. . . ac inter cetera eorum fidelitatis obsequia hoc precipue enucleare cupiens manifestius explanauit, ut dum Tartari partes Macho obsedissent, et ad nostre Majestatis perturbationem ac detrimentum et Regni nostri Hungariae deuastacionen se transferre niterentur, Matheus, Paulus et Michael filij Urbanus predicti, feruore fidelitatis accensi cum predicto Magistro Ugrino, domino ipsorum fluvium Zava transeuntes, abiecto rerum et persone sue periculo uiriliter dimicauit (sic!); ubi prefatus Matheus. . . duos Tartaros militari suo exercio, prout idem Magister Ugrinus retulit, capite detruncavit; quorum capita idem M. Ugrinus nobis Bude existentibus transmisit. . .“, т. е. „и между другитѣ тѣхни проявления на вѣрность особено това желаелъ да изложи и ясно обяснилъ, какъ когато татаритѣ заели областьта Мачва и се дигнали за да смутятъ и повредятъ на Наше Величество и да опустошатъ нашата унгарска държава, Матей, Павелъ и Михаилъ, синове на казания Урбанъ, възпламенени отъ жарьта на вѣрностьта, заедно съ казания магистъръ Угринъ, своя господарь, като прѣминали р. Сава, отхвърляйки опасностьта за работитѣ и личностьта си, мжжки се сражавали; тамъ казаниятъ Матей, споредъ както ни донесе сжщиятъ магистъръ Угринъ, съ своята военна часть отсѣкълъ главитѣ на двама татари; и тѣхнитѣ глави сжщия магистъръ Угринъ ни ги донесе, като бѣхме тогава въ Буда. . .“. — Това събитие се пада, очевидно, между 1290—1298 г.. Разказътъ на грамотата се срѣща съ онова, което ни разказва Даниилъ за нападението на Дърманъ и Кудѣлинъ въ Мачва. Послѣдното станало (Данило, 114) **„не по мнозѣ же врѣмени ново приимьшоу власть земли Срѣмьскыие благоч. кралꙗ Стефаноу“**, т. е. извѣстно врѣме слѣдъ 1284 г., именно въ началото на 1290-тѣхъ години (вж. затова по-долу), къмъ което врѣме може да се отнесе и татарското нашествие отъ грамотата. Даниилъ (115) рисува нападението, въ съгласие съ грамотата, като татарско нападение, защото войската на браничевскитѣ князе състояла отъ татари и кумани. Споредъ Даниила (115) **„и тогда многы страны по-**

---

[1] Вж. грамотата на Андрей III отъ 13 юлий 1298 г., тукъ приложение № 3.

воѥвакьше дрьжавы ѥго. и ѕѣло належеште великы пакости твораахоу ѥмоу не расходеште се", т. е. браничевскитѣ князе заели голѣма часть отъ държавата на Драгутина, разбира се, Мачва, тъкмо така както въ грамотата татаритѣ заели Мачва и стигнали до Сава. И съвсѣмъ естествено се явява по-нататъкъ, ако жаднитѣ за плячка татарски дружини на браничевскитѣ князе слѣдъ побѣдата надъ Драгутина и слѣдъ като опустошили Мачва, сж пожелали да направятъ подобно посѣщение и на богатата южна Унгария. Освѣнъ това, въ врѣмето между 1290—98 г. не е извѣстно друго татарско нашествие въ държавата на Драгутина, при което татаритѣ да сж заели Мачва. Всички тѣзи съображения и паралели, тождеството на мѣстото и врѣмето и за двѣтѣ извѣстия даватъ достатъчно основание, да се приеме, че и двѣтѣ извѣстия говорятъ за едно и сжщо събитие, именно за похода на браничевскитѣ князе противъ Драгутина.

И така, слѣдъ като заели и опустошили Мачва, татарскитѣ дружини на Дърмана и Кудѣлина се готвѣли да прѣхвърлятъ Сава и нападнатъ самата Унгария, били обаче отблъснати отъ унгарцитѣ, при което се отличилъ магистъръ Угринъ съ своята дружина.

Въ притѣснението си Стефанъ Драгутинъ се обърналъ къмъ брата си, краль Урошъ II, Милутинъ съ молба за помощь. Той се отправилъ при него и го срещналъ въ Мачковци на сръбска Морава. Тукъ билъ уговоренъ единъ общъ походъ противъ неприятеля, който походъ довелъ наистина до прогонването на князетѣ Дърманъ и Кудѣлинъ отъ Браничево. Браничевскитѣ князе не могли да се удържатъ противъ съединенитѣ сили на двамата сръбски князе. Браничевската область била завладѣна и присъединена къмъ държавата на Драгутина[1]. Това събитие се пада хронологически къмъ 1291 г.[2].

---

[1] Данило, 115, 116.

[2] Споредъ Даниила 114, това събитие се е случило „не по мнозѣ же врѣмени ново приѥмьшоу власть землѥ срѣмьскыѥ благочьст. кр. Стефаноу". Въ фалшивата автобиография на Милутина (вж. Споменик III, 1890, стр. 20) този хронологически изразъ на Даниила е по обикновеному съкратенъ отъ фалшификатора и замѣненъ съ обикновеното: „Во врѣме же то". — Горнитѣ думи на Даниила, ако и да даватъ една приблизителна хронология, не ни опрѣдѣлятъ точно врѣмето на съби-

Изгонването на князетѣ Дърманъ и Кудѣлинъ отъ Браничево и съединението на тази земя съ държавата на Ст. Драгутина съставя края на оня процесъ, който е ималъ за послѣдствие окончателното загубване на бѣлградската и браничевската область за българската държава и националность. Браничевскитѣ князе сѫ били послѣднитѣ, които, въпрѣки това, че владѣели въ своитѣ земи независимо отъ Търново, като бивши български боляри и чрѣзъ това, гдѣто се опирали и на своитѣ български поданици, подържали извѣстна общность на своята страна съ българското отечество. Съ тѣхното изгонване се скѫсали и послѣднитѣ слаби връзки между браничевската область и България. По-нататъшнитѣ събития закрѣпили този ходъ на работитѣ и довели до окончателно отчуждаване на тѣзи български земи отъ България. Оттогава тѣ никога вече не се върнали въ български рѫцѣ. Въ послѣдвалото врѣме българската държава не е дохождала вече въ положение да може да заяви наново своитѣ вѣковни исторически и естествени права върху българскитѣ сѣверозападни области на Браничево и Alba Bulgarica (Бѣлградъ).

Тукъ изпѫкналъ единъ елементъ въ международната политика, на който е било сѫдено да изиграе една тогава още съвсѣмъ неподозирана роля въ сѫдбинитѣ на казания български сѣверозападъ. Това е било Сърбия, която прѣживѣла голѣмъ подемъ въ врѣме на краль Урошъ II Милутинъ.

тието. Отъ тѣхъ може да се заключи, че послѣдното е станало не много дълго врѣме, напр. нѣколко години слѣдъ втората половина на 1284 г., когато Драгутинъ поелъ управата на Мачва, обаче не и точно въ коя година. Отъ Даниила се знае освѣнъ това (вж. затова тукъ по-нататъкъ стр. 80), че изгонването на браничевскитѣ князе е свързано съ похода на Шишмана противъ Сърбия и послѣ, съ приготовляваната отъ Ногая експедиция противъ сръбския краль, и хронологически прѣдхожда тѣзи събития, както и смъртьта на Ногая въ 1299 г. Като имаме прѣдъ видъ, че Шишмановиятъ походъ въ Сърбия се отнася най-добрѣ въ 1292 г. (вж. по-нататъкъ, стр. 81—82), както и обстоятелството, че казаното заемане на Мачва отъ татаритѣ, което се споменува отъ унгарския кралъ Андрей III и което по всичко се вижда, да е станало въ промежутъка между юлий 1290 г., когато Андрей III се възцарилъ, и 1298 г., годината на грамотата, а слѣдователно, между 1290 и 1292 г., слѣдва да се приеме, че нападението на браничевскитѣ князе върху Мачва, а слѣдов. и общиятъ походъ на Драгутина и Милутина противъ тѣхъ и тѣхното прогонване изъ Браничево, се отнася къмъ 1291 г.

Това се извършило най-първо чрѣзъ прѣхвърлянето върху сръбския екс-краль Драгутинъ намиращата се подъ унгарска власть областъ Мачва. Една по-нататъшна стѫпка въ това направление е било присъединението на Браничево. По такъвъ начинъ прѣминали тѣзи области за пръвъ пѫть, и то мирно, съ съгласието на унгарския владѣтель, въ рѫцѣтѣ на единъ сръбски господарь.

Краль Урошъ II Милутинъ разпрострѣлъ, както ще видимъ по-нататъкъ, сръбското влияние и по на изтокъ върху Видинъ. При завладѣването на Браничево и на Видинъ сърбитѣ за първи пѫть достигнали съ орѫжие рѣката Дунавъ[1]. Разпространението обаче на сръбското влияние въ Видинъ и Браничево, земи, които се намирали подъ татарско покровителство, извикало противорѣчието на татарския князъ. Но мѫдриятъ и политиченъ Милутинъ отстранилъ своеврѣменно и напълно застрашаващата го голѣма опасность отъ една татарска експедиция противъ Сърбия, като призналъ наврѣме върховната власть на мощния татарски князъ Ногай и изпратилъ заложници.[2] Тази зависимость не е имала нѣкакви врѣдни послѣдици за Сърбия. Сръбското влияние останало да цари и по-нататъкъ въ българския сѣверозападъ подъ лѫчитѣ на татарското слънце. И когато по-късно съ смъртьта на Ногая († 1299) неговата държава изведнъжъ се разнесла като сапуненъ мѣхуръ, неговиятъ васалъ Милутинъ изпѫкналъ скоро като най-мощенъ владѣтель на Балканския полуостровъ, Сърбия — като първа сила. Послѣдствието отъ това не можеше да бѫде друго, освѣнъ едно засилване на сръбското влияние на сѣверъ.

По-горѣ се изтъкна, че, въпрѣки отстѫпването на Мачва и Бѣлградъ на Драгутина, унгарскитѣ върховни права били запазени върху тѣзи земи. Краль Милутинъ скѫсалъ обаче това послѣдно съединително звено между Унгария и прѣдишната сѣверозападнобългарска покрайнина и чрѣзъ завладѣването ѝ поставилъ първата дѣйствителна връзка между нея и Сърбия. Именно, когато прѣзъ мартъ 1316 г. Стефанъ Драгутинъ умрѣлъ, той нахлулъ въ неговата область, безъ да го е грижа за договоритѣ съ брата му, въ които самъ се билъ заклелъ, уловилъ неговия синъ и наслѣдникъ Владислава, хвърлилъ го въ тъмница, а неговата земя завладѣлъ.[1] Въ Мачва и Браничево били поставени сръбски православни епископи, които участвували въ сръбския съборъ. Между епископитѣ на сръбския съборъ, които се изброяватъ въ потвърждението на светостефанския хрисовулъ отъ архиепископа Никодимъ, което безсъмнѣно е послѣдвало скоро слѣдъ неговото възшествие на трона (1318 г.), се споменуватъ сѫщо „браничєвьскии моиси“ и „мачєвьскии иѡань.[2] Въ Бѣлградъ обаче Милутинъ срѣщналъ по-продължителенъ отпоръ. Въ врѣмето, когато архиепископъ Никодимъ потвърдилъ казаната учрѣдителна грамота на монастира Банска, Бѣлградъ не е билъ още въ властьта на Милутина. Скоро слѣдъ това и този градъ билъ завладѣнъ.[3] Съ това падналъ по-ранشниятъ български сѣверозападъ, Бѣлградъ и Браничево, за първъ пѫть подъ непосрѣдственото владичество на сръбския краль. Сърбия поела тукъ въ всѣко отношение наслѣдството на България и стѫпила въ положението, което заемала по-рано въ тѣзи земи българската държава. При това тя наслѣдила, разбира се, и противорѣчието къмъ Унгария и спора съ нея за владѣнието на тѣзи области. Сѫщо както по-рано между България и Унгария, така и сега тѣзи земи образували за дълго врѣме многооспорваната ябълка на раздора между Сърбия и Унгария.

---

[1] По-рано, въ 1268 г. сръбскиятъ краль Стефанъ Урошъ I (1243—1276) се опиталъ да нахлуе въ областьта Мачва, но билъ разбитъ отъ унгарцитѣ и плѣненъ заедно съ много свои боляри. Вж. за това тукъ приложения №1 и № 2 и C. Jireček, Geschichte der Serben, p. 321—222.

[2] Вж. по-горѣ стр. 49 заб. 2.

Нарушението на унгарскитѣ права и интереси отъ Милутина не останало безъ послѣдствия върху отношенията на Унгария съ Сърбия. Въ врѣмето, когато Милутинъ заелъ Мачва и Браничево, Унгария страдала отъ послѣдицитѣ на граждански войни, така че благодарение на това задачата на Милутина била много улеснена. Обаче, веднага щомъ като унгарскиятъ краль Карлъ Робертъ се поосвободилъ и добилъ свобода на дѣйствие, той пристѫпилъ къмъ възстановяване на своитѣ накърнени права. Въ съюзъ съ босненския банъ Павелъ и съ Филипъ Тарентски, той започналъ война противъ Сърбия. Начело на една войска той нахлулъ прѣзъ есеньта 1319 год. прѣзъ р. Сава въ Мачва и завладѣлъ тази область. Неговиятъ пълководецъ Стефанъ Лацки щурмувалъ и прѣвзелъ въ сѫщото врѣме Бѣлградъ.[1] Тукъ е началото на онази борба между Сърбия и Унгария за владѣнието на тѣзи мѣста, която продължила и при слѣдващитѣ владѣтели на Сърбия и оказала голѣмо влияние върху отношенията на двѣтѣ държави[2] и която не е била нищо друго, освѣнъ продължение на нѣкогашнитѣ търкания и сблъсквания между Унгария и България за владѣнието на тѣзи земи.

---

[1] M. Madius у Schwandtner, Scriptores rerum Hungariae. III, p.p. 643, 646. Guillaume Adam (Pseudo-Brocardus), въ Recueil des historiens des croisades. Documents armeniens, II. Paris 1906. Срв. сѫщо слѣдващата забѣлѣжка.

[2] Споменик на Српск. Крал. Акад. IV (1890). — Напротивъ, въ по-раншно врѣме тѣзи епископи не се явяватъ между епископитѣ на сръбския съборъ: срв. грамотата на Милутина у Miklosich, Monumenta Serbica. Wien 1858, p. 60.

[3] Вж. слѣдващата забѣлѣжка.

Въ това врѣме, когато се извръшвали описанитѣ промѣни, които докарали съединението на прѣдишния български краенъ сѣверозападъ съ Сърбия, българското царство не е било въ състояние да се намѣси въ тѣхъ. Благодарение на външнитѣ вмѣшателства и на непрѣстанитѣ татарски опустошения, България се е намирала тогава въ голѣмъ упадъкъ и се прѣвърнала въ една незначителна държава, която се намирала въ най-тежка зависимость отъ татаритѣ. Нейниятъ гласъ не се чува нигдѣ. Тъкмо онова врѣме, послѣдното десетилѣтие на XIII в., спада къмъ врѣмената, когато България е била въ политическо отношение най-немощна. Нито заплитанията на югъ между Византия и Сърбия, нито важнитѣ промѣни на западъ и сѣверозападъ могли да смутятъ нейното летаргическо равновѣсие или да подбудятъ царь Смилеца да прѣдприеме нѣщо. Липсвала затова силата, но главната причина било татарското робство, което силно тежало и парализирало българската държава. Прѣданието не ни съобщава за никакво прѣдприятие на поставения отъ татаритѣ царь Смилецъ, който чрѣзъ своята жена се намиралъ въ родство съ императорската династия на Византия, а чрѣзъ по-късната женидба на своята дъщеря Теодора съ Стефана, сина на Урошъ II — съ сръбската кралска фамилия. Не дълго врѣме прѣди това българитѣ били изтласкани отъ южна България отъ императора Михаилъ VIII Палеологъ и границата образували сега приблизително Стара планина и тъй наречения ἔξω ζυγός (Срѣдна гора). Събитията на сѣверозападъ, гдѣто Сърбия начанала да прѣслѣдва една експанзивна политика, засѣгали отблизу и българскитѣ интереси. Обаче, нито тѣзи събития, нито слабостьта на Византия и нейнитѣ неуспѣхи въ борбата съ Сърбия не сѫ прѣдизвикали отъ българска страна нѣкакво раздвижване, нѣкаква офанзива. Не българскиятъ царь, но татарскиятъ князъ Ногай се заелъ за князетѣ на Браничево и Видинъ. Въ послѣдното десетилѣтие на XIII вѣкъ българската държава е била като мрътва. Докато подъ силната рѫка на Милутина Сърбия вървѣла къмъ напрѣдъкъ и сила и скоро се издигнала като първа сила на Балканския полуостровъ, България се намирала притисната отъ татаритѣ въ голѣма немощь вѫтрѣшна и вънкашна, отъ която слѣдъ смъртьта на Ногая едва съ мѫка могла да се освободи, и то не напълно. Съ успѣхъ повелъ Теодоръ Светославъ въ борба съ Византия обновяването на България, обаче надмощието на Милутина и трудностьта на собственото дѣло не му допуснали да се намѣси въ събитията на сѣверозападъ.

---

[1] Huber, Ludwig I etc. въ Archiv für österreich. Geschichte. LXVI (1885), стр. 5—6. Huber, Geschichte Oesterreichs. Gotha 1885. II, стр. 206. Thalóczy въ босненския Гласник V (1893), стр. 186, и въ Wissenschaftl. Mitheilungen aus Bosnien und der Hercegovina. III (1895), стр. 330—331. C. Jireček, Gesch. d. Serben. I, 350—351.

[2] Марковиђ, Одношаји између Србије и Угрске, Летопис Матице Српске. 1903, кн. 221, стр. 1—26; кн. 222, стр. 16—51; 1904, кн. 223—4, стр. 150—188. C. Jireček, Gesch. d. Serben. I, стр. 421. Thalóczy въ Wissenschaftl. Mitheilungen aus Bosnien und der Hercegovina. Wien. III (1895), стр. 330—331.

По такъвъ начинъ се извършило прѣминаването на нѣкогашния български сѣверозападъ въ сръбска власть и разширението на сръбското влияние върху видинската область безъ противодѣйствие отъ българска страна.

Опитътъ на царь Михаила III, съ единъ мощенъ ударъ противъ Сърбия да съкруши окончателно нейната, слѣдъ смъртьта на Уроша III значително паднала сила, се разбилъ въ нещастното сражение при Велбуждъ (Кюстендилъ) въ 1330 г., гдѣто той намѣрилъ и своята смърть. Подемътъ, който прѣживѣла България при Теодоръ Светослава и Михаила III, билъ тласнатъ пакъ назадъ и отъ това врѣме Сърбия заела мѣстото на първа политическа сила на Балканския полуостровъ. Послѣдвалата слѣдъ това най-блѣстяща епоха отъ сръбската история при Стефанъ Душана закрѣпила още по-вече положението на Сърбия въ прѣдишния български сѣверозападъ — Бѣлградъ и

Браничево, докато посрѣдственостьта на послѣднитѣ Шишмановци, непрѣстанно засилващата се турска опасность и турското завладѣване направили невъзможно, щото България да може да заяви още веднъжъ или, още по-малко, да прокара своитѣ естествени, етнографско-исторически права върху тѣзи области.

Описанитѣ събития въ прѣдишния български краенъ сѣверозападъ оказали силно влияние върху положението и развитието на видинското княжество. Отъ една страна тѣ го докарали въ непосрѣдственъ контактъ съ сърбитѣ, защото слѣдъ прогонването на браничевскитѣ князе отъ Браничево западенъ съсѣдъ на Шишмана Видински станалъ Стефанъ Драгутинъ, а слѣдъ неговата смърть самиятъ сръбски краль Милутинъ. Отъ друга страна тѣ въвлѣкли видинския князъ въ вӑртежа на голѣми международни интереси и стълкновения.

Прогонването на браничевскитѣ князе не останало безъ важни сетнини за международнитѣ отношения въ тѣзи мѣста. Дърманъ и Кудѣлинъ, лишени отъ своето княжество, се отправили при своя сюзеренъ и покровитель Ногай, оплакали се противъ насилието на сръбския краль и призовали неговата защита[1]. Ногай се застѫпилъ, наистина, за тѣхъ и почналъ приготовления за една военна експедиция противъ Сърбия, която нарушила неговитѣ върховни права.

Прѣди това, обаче, се случило нѣщо друго, което е било, по всѣка вѣроятность, въ връзка съ намѣренията на Ногая спрѣмо краль Милутина. Князъ Шишманъ Видински, който до това врѣме никакъ не се чува, се явява ненадѣйно на сцената чрѣзъ единъ неочакванъ и смѣлъ ударъ върху Сърбия. Скоро слѣдъ изгонването на Дърмана и Кудѣлина отъ Урошъ II Милутинъ и прѣди казанитѣ военни приготовления на страшния татарски князъ[2], Шишманъ нахлулъ съ голѣма войска, съставена вай-вече отъ татари, въ кралството на краль

---

[1] Данило 120: „семоу бо цароу поганомь вьзвѣстили бѣхоу прьвѣіе воинкавьшеи на дрьжавоу сего христолюбиваго кралꙗ". Този пасажъ липсва въ фалшивата автобиография на Милутина (Споменик III. 1890, стр. 21) но той не трѣба да се счита за по-късна интерполация въ Даниила, първо, поради своя съставъ, който ни показва, че той може да произлиза само отъ единъ съврѣменикъ и второ, поради своеволията и недостовѣрностьта на фалшификатора, който твърдѣ често промѣня или обезобразява чрѣзъ съкращения съдържанието на своята подложка.

[2] Този хронологически порядъкъ слѣдва отъ хронологическия начинъ на разказване у Даниила; вж. тукъ по-нататъкъ стр. 81—82.

Милутина. Въ бързъ походъ проникналъ той дълбоко въ Сърбия до мѣстностьта Хвостно (областьта на Ипекъ)[1]. Изглежда, че Милутинъ е билъ въ онова врѣме заетъ нѣгдѣ на югъ, така че неприятельтъ е могълъ безпрѣпятствено да прѣмине голѣма часть отъ Сърбия. Той билъ вече достигналъ близу до Ждрѣло, гдѣто се намирала богатата архиепископска църква, чиито богатства той искалъ да ограби, когато сърбитѣ се дигнали и го отблъснали. Благодарение на молитвитѣ на сръбскитѣ национални светии, Симеонъ и Сава, на небето се явило при това, както разказва по-нататъкъ Даниилъ съ легендарна окраска, едно страшно явление, което изпълнило неприятеля съ страхъ и го обърнало въ бѣгство. Отъ небето се виждалъ да се спуща единъ грамаденъ огненъ стълбъ и съ огненитѣ си лѫчи имъ изгарялъ лицата. Въорѫжени хора съ пламнали образи се спущали върху неприятелскитѣ тълпи и ги съсичали. Самъ Шишманъ съ мѫка се отървалъ къмъ Видинъ заедно съ една малка часть отъ войската си[2].

Всичко сочи на това, че при това нападение върху Сърбия Шишманъ е дѣйствувалъ въ споразумѣние съ своя върховенъ господарь Ногай. Не може да се допусне, че слѣдъ горчивия примѣръ на наказанитѣ свои браничевски съсѣди Шишманъ е прѣдприелъ това опасно и главоломно прѣдприятие самъ на своя глава, и то не вече противъ Драгутина, но противъ много по-силния Милутинъ. Самата му войска се е състояла въ по-голѣмата си часть отъ татари. Но вече хронологическиятъ редъ на събитията сочи върху тѣхната взаимна връзка. Въ това отношение не може да бѫде безъ значение обстоятелството, гдѣто прѣди военнитѣ приготовления на Ногая, прѣдназначени да наложатъ възмездие за накърнението на татарскитѣ права чрѣзъ изгонването на браничевскитѣ князе, послѣдвало нападението на татарския щитникъ Шишманъ. Впрочемъ снизходителностьта, съ която Милутинъ се отнесълъ, както ще видимъ, къмъ побѣдения и прогоненъ видински князъ, показва, че този, дѣйствително, притежавалъ една мощна опора, която налагала на сръбския краль извѣстна прѣдпазливость, а тази опора не е могълъ да бѫде другъ, освѣнъ неговиятъ покровитель Ногай, който непосрѣдствено подиръ това се дигналъ въ походъ противъ Сърбия. Нападението на Шишмана върху Сърбия не е било само грабителски походъ, защото въ такъвъ случай той би нападналъ не мощния Милутинъ, съ когото той, разбира се, не е могълъ да се мѣри, но нѣкой другъ по-слабъ противникъ, напр. Стефана Драгутинъ, за да може да разчита при това на извѣстенъ успѣхъ. Че той, въпрѣки това, нападналъ държавата на Уроша II, че послѣдниятъ, слѣдъ като го побѣдилъ, проявилъ спрѣмо него голѣма снизходителность и даже благосклонность; че подиръ това, слѣдъ нещастния край на неговата смѣла постѫпка, самъ Ногай се дигналъ съ своитѣ войски за единъ походъ противъ сѫщия Милутинъ; всичко това показва, че при своето нападение на Сърбия Шишманъ не е дѣйствувалъ съвсѣмъ самостоятелно, но подъ влиянието на своя татарски покровитель. Това се потвърждава, освѣнъ това, косвенно и отъ приведенитѣ по-горѣ думи на Даниила, споредъ които Ногай се билъ дигналъ противъ Милутина, поради оплакванията на князетѣ, които били воювали противъ него. Подъ този изразъ могатъ да се подразбиратъ или само браничевскитѣ князе или сѫщитѣ и Шишманъ, защото противъ Милутина воювали и тримата. Послѣдното трѣбва да е по-вѣрното, защото Шишманъ е билъ, както видѣхме, сѫщо така татарски щитникъ.

---

[1] Твърдѣнието на Анд. Гавриловичъ (Просветни Гласник, Београд 1902, стр. 406—27), че Шишманъ проникналъ до Ждрѣло въ Браничево, а не въ Хвостно, и че съотвѣтното мѣсто на Даниила е по-късна интерполация, е колкото своеволно, толкова и несполучливо. Разказътъ на Даниила е тукъ тъй естественъ, че повече не може да се очаква; слѣда отъ нѣкаква интерполация нѣма никаква. Мѣстото, гдѣто се говори за Хвостно и за сръбската архиепископска църква, която, разбира се, не се е намирала другадѣ, освѣнъ въ държавата на Милутина, е ясно и изрично и се намира сѫщо и въ Споменик III, стр. 20—21. Освѣнъ това, отъ цѣлия разказъ е ясно, че тукъ се говори само за Милутина, а съвсѣмъ не за Драгутина.

[2] Данило 117—118.

Слѣдователно, нападението на Шишмана трѣба да се счита като едно прѣддѣйствие на татарската акция противъ Сърбия.

Краль Милутинъ не оставилъ неприятеля ненаказанъ и не се задоволилъ само съ неговото отблъсване. Той се явилъ съ войска на сѣверъ и го обсадилъ, слѣдъ като завладѣлъ неговата земя, въ главния му градъ Видинъ. Шишманъ не могълъ да противостои дълго врѣме. Видинъ падналъ и той трѣбало като бѣглецъ да бѣга прѣзъ Дунава и да търси спасението си въ чужбина[1].

Всичко се намирало сега въ властьта на побѣдителя. Една негова дума и видинското княжество би изчезнало отъ картата сжщо така, както недавна браничевското княжество. Но това не е станало. Напротивъ, сръбскиятъ краль се показалъ спрѣмо своя напълно побѣденъ противникъ неимовѣрно и удивително великодушенъ и снизходителенъ. Вмѣсто да обедини, както трѣбало да се очаква, завладѣната страна съ своята държава, той се впусналъ въ прѣговори съ Шишмана, повърналъ му при твърдѣ благоприятни и легки условия цѣлата негова земя и се постаралъ дори да го привлѣче и привърже къмъ себе си. Мирнитѣ условия били слѣднитѣ: Шишманъ се задължавалъ да запази винаги вѣрность и приятелство къмъ Милутина и да се ожени за дъщерята на сръбския жупанъ Драгоша, срѣщу което Милутинъ трѣбало да му повърне земята.[2]

Отстжпчивостьта, която е проявилъ сръбскиятъ краль спрѣмо побѣдения Шишманъ, хронистътъ обяснява по слѣдния начинъ. Когато сръбскиятъ краль побѣдилъ своя противникъ и завладѣлъ цѣлото негово владѣние, рѣшилъ да разруши неговитѣ палати и главния му градъ, гдѣто се намиралъ неговиятъ дворъ, и да опустоши цѣлата негова земя. Онзи обаче, като видѣлъ, че всичката му слава и имотъ ще бждатъ въ единъ мигъ уничтожени, почналъ да обсипва краля съ молби за прошка и милость. Най-послѣ, само прѣдъ тѣзи молби и прѣдъ простото обѣщание на Шишмана, че ще му бжде вѣренъ, умекнало иначе твърдѣ коравото сърдце на Милутина и простило на своя неприятель. Той му повърналъ не само всичко отнето, но му отдалъ голѣма честь и го надарилъ богато. А свърхъ това оженилъ дори собствената си дъщеря съ сина и наслѣдника на Шишмана, Михаилъ.[3]

---

[1] Данило 118.

[2] Ib. 118, 119.

[3] Ibidem 118 — 119: . . . принми ме ꙗко ѥдиного отъ вьзлюблѥныхъ твоихъ, сь клетвою изрекь, ꙗко до издыханиꙗ моѥго не погрѣшоу воли твоѥи. Господиноу же кралю сице глаголюштоу: аште хоштеши быти вь волю мою, ꙗкоже обѣштаваѥши ми сє, сьтвори ꙗкоже азь повелѣваю ти . . . И семоу бывьшоу, оувѣри ѥго благочьстивыи краль, ꙗкоже по воли ѥго и хотѣнию, и вьзврати ѥмоу дрьжавоу ѥго, иже бѣ вьзель ѥмоу и градь глаголѥмыи Бьдинь . . .

Споредъ Даниила, Милутинъ билъ отстжпилъ само прѣдъ молбитѣ на видинския князъ, т. е. отъ обичь къмъ ближния. Обаче, това тълкувание на събитията звучи много невѣроятно и наивно-срѣдневѣковно, за да може човѣкъ да го приеме току тъй, безъ по-нататъшни разслѣдвания. Вече голѣмата разлика въ поведението на Милутина спрѣмо браничевскитѣ князе отъ една страна и спрѣмо Шишмана отъ друга, неговата неумолимость противъ първитѣ и отстжпчивостьта му дори благосклоностьта му къмъ послѣдния, ни принуждава да се замислимъ. Може ли, дѣйствително, да бжде истина, че Милутинъ е склонилъ на това само прѣдъ молбитѣ на Шишмана? Отдѣ произлиза това, гдѣто той се отнесълъ тъй мегко къмъ Шишмана, спрѣмо когото той ималъ основание да бжде много по-неумолимъ, отколкото спрѣмо браничевскитѣ князе? Държалъ ли е, наистина, Милутинъ тъй много за любовьта къмъ ближния, както казва Даниилъ, та да прѣцѣнява и рѣшава тъй важни държавни работи само отъ това гледище? Това може да се каже за всѣки другъ, но не и за Милутина. Защото би било, наистина, твърдѣ наивно да се мисли, че силниятъ и практиченъ сръбски краль, който иначе навсѣкждѣ проявявалъ такъва ненаситна жажда за власть и земя; който показвалъ тъй малко огледъ къмъ византийска и изобщо къмъ чужда територия и заграбилъ земитѣ на своя братъ веднага слѣдъ неговата смърть, а неговия синъ Владиславъ хвърлилъ въ тъмница; който въ своята неумолимость заповѣдалъ да ослѣпятъ собствения неговъ синъ слѣдъ неуспѣшното му въстание; слѣдъ пълното завладѣване на една голѣма и важна въ всѣко отношение область я е повърналъ безъ нѣкаква друга необходимость, само прѣдъ молби и обѣщания, и се е стремилъ да се помири и сближи съ побѣдения неприятель. Ясно е, че при това държане на сръбския краль, освѣнъ неговата, впрочемъ, твърдѣ съмнителна любовь къмъ ближния, трѣба да сж оказвали ржководно влияние и други, и прѣди всичко други съображения и моменти.

. . . и по сихь вьдасть ѥмоу дьштерь великаго своѥго жоупана Драгоша, быти ѥмоу вь женоу, и великою чьстию почьте ѥго и дары многыими. И пакы виде великоѥ ѥго прилежаниѥ и вьсакыи истиньныи послоухь и работѧниѥ, сь благочьстивыи краль за вьсесрьдьчноую ѥго любовь вьдасть дьштерь свою за сына ѥго глаголѥмаго Михаила, иже послѣди бысть царь вьсеи земли блъгарьсцѣи. . . Вж. сжщо фалшивата биография на Милутина въ Споменик III, стр. 21, гдѣто още по-силно изпжква църковно-моралистичната тенденция.

Въпросътъ е обаче, кои сж били тѣзи съображения и моменти. Ключа за тѣхното уяснение ни дава тогавашното политическо положение.

Ако се вгледаме въ тогавашнитѣ политически отношения, то ние виждаме Сърбия да изпжква въ онова врѣме като найсилната държава на полуострова. Съглашението между двамата братя крале, екс-краля Стефанъ Драгутинъ и краля Урошъ II Милутинъ, било още ненакърнено, както се вижда отъ тѣхнитѣ общи прѣдприятия противъ Византия и противъ браничевскитѣ князе.[1] Сърбия останала съвсѣмъ пощадена отъ всички татарски злини и нашествия, съ които били тъй богато одарени тогава сѣвероизточнитѣ съсѣдни държави. Вжтрѣшно доста силна, тя се радвала освѣнъ това на едно щастливо вънщно положение. На чело ѝ стоялъ единъ уменъ и дѣеспособенъ регентъ, който съумѣлъ да подигне високо престижа и силата на своята държава, особено съ византийскитѣ войни. Напротивъ, въ всички околни на Сърбия държави царували въ врѣмето, когато Шишманъ билъ побѣденъ отъ сръбския краль, лоши неуредици. Било по вина на неспособни управители, на вжтрѣшенъ упадъкъ и разруха, или пъкъ чрѣзъ вмѣшателствата на чужди народи, Византия, България и Унгария се намирали въ твърдѣ лошаво положение, което правѣло невъзможна всѣка експанзивность и дори ефикасната защита на тѣхнитѣ интереси. Тѣзи международни отношения давали на сръбския краль пълна свобода на дѣйствие.

Обаче, имало е въ онова врѣме една сила, чието влияние се разпространявало все по-вече и по-вече надъ полуострова и срѣщу което нищо не могло да противостои. Тъкмо къмъ 1290-тѣхъ години татарскиятъ князъ Ногай бѣ достигналъ, както имахме вече случай да изтъкнемъ, на найвисокото стжпало на своята мощь: въ ханството Капчакъ той е билъ всесиленъ; България е била политически зависима отъ него; Византия, на която провинциитѣ често страдали отъ разрушителни татарски нашествия, бѣ сключила родство съ него чрѣзъ изпращане още отъ Михаила VIII Палеологъ на една императорска принцеса въ неговия харемъ и търсила неговото приятелство; Унгария е бивала нерѣдко опустошавана отъ неговитѣ пълчища, докато двѣтѣ сѣвероизточни български княжества, браничевското и видинското, стояли подъ неговото мощно покровителство. По негово искане търновскиятъ царь Тертерий е билъ свалень и замѣстенъ съ Смилеца.

---

[1] C. Jireček, Geschichte der Serben, I, стр. 333—334.

Тази сила е била и за Сърбия една голѣма опасность, която тъкмо въ врѣме на поражението на Шишмана станала особено застрашителна. Причината на това било описаното вече изгонване на покровителствуванитѣ отъ татаритѣ браничевски князе изъ тѣхната земя отъ сръбския краль и присъединяването ѝ къмъ държавата на Драгутина. Вслѣдствие на това Ногай почналъ да се готви за походъ противъ Сърбия. Тѣзи военни приготовления силно изплашили Милутина и той изпратилъ бързо пратеници при Ногая да му съобщятъ, че той се подчинява на неговата върховна власть, съ което го склонилъ да изостави похода срѣщу Сърбия. Като бѣлѣгъ и залогъ за своето подчинение той трѣбвало да изпрати и прѣдаде при това своя синъ и наслѣдникъ Стефана (Дечански) и нѣколко свои най-видни боляри на татарския князъ, като заложници [1]. Чрѣзъ тази умна политика, която била послѣдвана отъ формални щети, но затова пъкъ и отъ практически изгоди за Сърбия, Милутинъ прѣдпазилъ своята страна не само отъ едно разрушително татарско нашествие, което би имало за послѣдица политическото разрушение на Сърбия, но запазилъ сръбското влияние върху Видинъ и Браничево. Чрѣзъ признаване на татарския суверенитетъ той обезщетилъ Ногая за отмѣната на неговата върховна власть частно върху Видинъ и Браничево [2].

---

[1] Данило 120: „и сь нечьстивыи вьздвигь се сь силами татарскыими иде на сего праведнааго, и ꙗко слыша прѣвысокыи краль оурошь шьствиѥ ихь вь ть чась посьла сьлы своѥ противоу ѥмоу сь доброразоумныими глаголы мольбьныими оувѣштати ѥго ꙗко да вьзвратить се оть таковааго шьствиꙗ, паче противоу таковѣи силѣ велицѣи повиноуѥ се и коле за отьчьствиѥ своѥ, ꙗко да не озьлобить ѥго нечьстивыи. . . . . .“ 121: „си же сьли. . . . . . . помоштию божиѥю добрѣ оувѣштавьше,и сьтворише вьзвратити се ѥмоу вьспеть (122) сь силами своими, . . . и сьсыланиѥ имѣста междоу собою великоименитыими своими; и толикоу великоу любовь оутврьдиста междоу собою, ꙗко и семоу прѣвысокомоу кралю вьдати вьзлюбленааго сына своѥго глаголѥмааго стефана на служьбоу томоу сь великоименитыими властели земле срьбскыѥ“.

[2] Сръбскитѣ историци, напримѣръ Ст. Станојевић (op. cit., стр. 126), а съ тѣхъ и C. Jireček (Geschichte der Serben I, стр. 336), не смѣтатъ, че при това сѫ се установили нѣкакви връзки на зависимость между Милутина и Ногая, но че по „дипломатически пѫть“, чрѣзъ прѣговори („durch eine Gesandschaft“) била отстранена опасностьта за Сър-

Милутинъ, сигурно, е знаелъ, че князетѣ на Видинъ и на Браничево сѫ протежета на мощния татарски князъ и че завладѣването на тѣхнитѣ земи означавало посѣгателство върху татарскитѣ върховни права. Освѣнъ това, нѣма съмнѣние, че въ момента, когато побѣдилъ Шишмана, на сръбския краль е било извѣстно обстоятелството, гдѣто прогоненитѣ браничевски князе се отправили при Ногая и го помолили за покровителство. Изтъкна се вече, че нахлуването на Шишмана въ Сърбия, по всѣка вѣроятность, е било инспирирано отъ Ногая и се е намирало въ връзка съ изгонването на Дърмана и Кудѣлина и съ намѣренията на Ногая спрѣмо Сърбия. Не е възможно, щото намѣренията на страшния татарски князъ

бия. Това схващание не отговаря на дѣйствителностьта. То противоречи на изворитѣ и на фактитѣ, които знаемъ. Даниилъ изрично казва, че Милутинъ съобщилъ чрѣзъ пратеницитѣ си на Ногая, че му се подчинява (120: „противоу таковѣи силѣ велицѣи повиноути се"). Този изразъ на Даниила противоречи на неговата панегирична тенденция и затова заслужва най-голѣмо довѣрие и трѣба да бжде схванатъ не като се ослаби, но дори като се засили значението му. Като се съпостави този изразъ съ съобщаваното по-нататъкъ отъ Даниила (122), че Милутинъ изпратилъ въ двореца на Ногая „на слоужбоу" своя синъ и прѣстолонаслѣдникъ Стефанъ съ най-видни сръбски боляри, неговото значение става съвсѣмъ ясно. Вѣренъ на своята панегирична тенденция, Даниилъ (122) обяснява това изпращане като слѣдствие отъ „толикоу великоу любовь оутврьдиста междѹ собою", ако и самъ да ни прѣдставя голѣмия страхъ на Милутина отъ татарската опасность и безкрайната му радость при слуха за смъртьта на Ногая, която той е приелъ като освобождение. Други подобни паралели, напр. въ България съ Тертерия (вж. Татаробълг. отношения), показватъ, че изпращането на сръбския прѣстолонаслѣдникъ въ Ногаевия дворъ, подобно на изпращането на Тертериевия синъ, е означавало установяване не на любовь, но на зависими отношения между Милутина и Ногая. При тогавашното международно положение не е могло да бжде другояче. Прѣдположението на Иречека (op. cit. 336), че Милутинъ ще да е обѣщалъ на Ногая да не закача въ бждеще България, е съвсѣмъ недостатъчно и неприемливо. Слѣдъ завладѣването на браничевското княжество и изгонването на татарскитѣ протежета отъ него, слѣдъ побѣждаването и отчасти подчинението на татарския васалъ Шишмана, Милутинъ е могълъ да компенсира Ногая за загубата на татарското влияние въ двѣтѣ княжества само 1) чрѣзъ възстановяване на прѣдишното положение въ тѣхъ или 2) чрѣзъ признаване отъ Милутина върховната власть на Ногая. Ясно е, че е станало второто. Както за Тертерия се приема и справедливо (Иреч., op. c., 335), че е билъ васалъ на Ногая, послѣдователно трѣба да се приеме сжщото и за Милутина. И при единия и при другия външнитѣ знаци на тази зависимость сж съвсѣмъ еднакви.

спрѣмо Сърбия да сѫ останали неизвѣстни за сръбския краль, защото притиснатиятъ Шишманъ е ималъ самъ голѣмъ интересъ да му станатъ тѣ извѣстни. И, наистина, когато пратеницитѣ на Милутина стигнали въ двора на Ногая съ извѣстието за подчинението на Сърбия, Ногай правилъ още приготовления и не билъ още потеглилъ на походъ, а това обстоятелство показва, че сръбскиятъ краль своеврѣменно е узналъ за намѣренията на татарския князъ. По такъвъ начинъ Милутинъ е ималъ пълно основание, на него просто се е налагало да се отнесе къмъ Шишмана по възможность най-мегко и да се постарае да го спечели. Защото той трѣбваше да се опасява, че лишаването на Шишмана отъ неговата земя би имало за послѣдствие едно ново призоваване на Ногаевото покровителство противъ Сърбия. Нали самъ бѣгащиятъ Шишманъ взелъ пѫтя прѣзъ Дунава, който е водилъ само при мощния татарски князъ. Даниилъ свръзва, както казахме, татарския походъ противъ Сърбия съ отправенитѣ къмъ Ногая викове за помощь отъ тѣзи князе, които били воювали съ Милутина. Подъ тѣзи думи се разбиратъ браническитѣ князе, а евентуално и Шишманъ. Може би, Шишманъ е призовалъ покровителството на Ногая, може би и да не е; и въ двата случая Милутинъ е трѣбало да зема своитѣ рѣшения и да дѣйствува подъ непосрѣдствения или посрѣдствения татарски натискъ.

Ясно е, прочее, че обяснението на енигматичното държане на Милутина къмъ Шишмана трѣба да се дири главно въ тогавашното политическо положение на Сърбия и въ отношенията ѝ къмъ Ногая. Поставенъ прѣдъ дилемата, или да се помири съ Шишмана, или пъкъ да изостри и направи неотстранима образуваната отъ оплакванията на браничевскитѣ князе татарска опасность, именно чрѣзъ изгонване на втория татарски васалъ, сръбскиятъ краль не е ималъ изборъ. Чрѣзъ своята снизходителность и благосклонность къмъ побѣдения видински князъ и татарски васалъ, той е трѣбало да се постарае да отдалечи тази опасность, що застрашавала Сърбия и която той слѣдъ това напълно отстранилъ чрѣзъ признаването на самата върховна татарска власть.

Нѣма съмнѣние, че сключениятъ между Уроша II Милутинъ и Шишмана миренъ договоръ е ималъ голѣми и важни послѣдици за видинското княжество. Той е образувалъ основата за неговото по-нататъшно развитие до кратко врѣме прѣди обединението му наново съ България. Отъ думитѣ на Даниила се вижда, че съ този договоръ Шишманъ е дошълъ въ извѣстна зависимость отъ Сърбия, че при това той е трѣбало да признае върховенството на сръбския краль, при всичко че това е станало, види се, съ огледъ къмъ татаритѣ, въ една много мегка форма. Споредъ Даниила, Шишманъ се е заклелъ въ вѣрность къмъ сръбския кралъ. Отъ лѣвия брѣгъ на Дунава, гдѣто той забѣгналъ, той умолявалъ сръбския краль съ слѣднитѣ думи: „Господарю, приеми ме като единъ отъ твоитѣ мили и докато съмъ живъ ще дѣйствувамъ споредъ твоята воля“[1]. Слѣдъ това, като бѣлѣгъ на послушание, му било наложено легкото условие да се ожени за дъщерята на сръбския жупанъ Драгоша. Възможно е, този разказъ на хрониста да е повлиянъ и прѣувеличенъ отъ неговата панегирична тенденция; обаче, изобщо и изцѣло той е, както всичко показва, достовѣренъ. Първо, не трѣба да се забравя тукъ, че Даниилъ нигдѣ не проявява навика умишлено да лъже[2]. Отъ друга страна, извѣстието за това, че Шишманъ станалъ зависимъ отъ сръбския краль, при сключване на мира, е напълно естествено и вѣроподобно. То отговаря на хода на събитията. Разбира се, че Милутинъ не е повърналъ съвсѣмъ безвъзмездно на видинския князъ заетата му земя, защото иначе той не би докаралъ работитѣ тъй далечъ и не би изострилъ толкова много положението чрѣзъ оборването му. Не ще съмнѣние, че той не го е победилъ и завзелъ цѣлата му земя, за да го остави слѣдъ това напълно независимъ отъ себе си. Явява се, прочее, напълно естествено, ако той си е запазилъ при това извѣстни права, съ които се е постаралъ да привлѣче и свърже видинското княжество къмъ Сърбия и къмъ себе си. Нѣмаме, слѣдователно, никакво основание да се съмнѣваме въ достовѣрностьта на това Даниилово извѣстие.

До врѣмето на сблъскването си съ Сърбия Шишманъ е билъ, както показахме, татарско протеже. Той се е намиралъ, слѣдователно, въ сферата на татарскитѣ стремежи, държалъ се и заяквалъ подъ защитата на татаритѣ, а къмъ сърбитѣ се отнасялъ като чуждъ, а накрай и неприятелски. Чрѣзъ мирния договоръ съ Милутина той е билъ докаранъ въ извѣстна зависимость отъ Сърбия и въведенъ въ кржга на сръбскитѣ интереси. Още по-тѣсни станали връзкитѣ между Сърбия и видинското княжество чрѣзъ брака на дъщерята на сръбския краль съ Шишмановия синъ и наслѣдникъ Михаилъ. Послѣдователно благосклонното държане на Милутина къмъ Шишмана, отстранението на застрашителната за Сърбия татарска опасность и главно смъртьта на Ногая въ 1299 год. имали за послѣдствие, че Шишманъ, който при тѣзи условия не е могълъ вече да очаква подръжка отъ татаритѣ, а у Милутина срѣщалъ най-голѣма благосклонность, се е прислонилъ у Сърбия и се сближилъ напълно съ нея[1]. По такъвъ начинъ видинското княжество е смѣнило татарския протекторатъ съ извѣстна зависимость отъ Сърбия.

---

[1] Данило 118.

[2] V. Jagić, Historija knjiž. naroda hrvatskoga i srpskoga. I. стр. 184.

Кога е станало обаче това събитие? За да ни стане ясна неговата хронология, трѣбва да се спремъ по-подробно на заобикалящитѣ го обстоятелства[2]. Прѣди всичко трѣба да се изтъкне, че за това събитие съобщава единственъ архиепископъ Даниилъ, така че той се явява и едничкиятъ изворъ за установяване на хронологията. Но Даниилъ не ни дава точни и прѣки хронологични указания по въпроса, а ни казва съвсѣмъ общо и неопрѣдѣлено: „въста бо въ та врѣмена въ земли блъгарьсцѣи кнезь нѣкъто глаголѥмыи Шишьманъ. . .“; ето защо за установяване на хронологията остава единственно косвениятъ пжть. У Даниила събитията се излагатъ по строго хронологически редъ, както ще ни покаже слѣдното кратко изложение:

Данило 106—107: Милутинъ става сръбски краль съ съгласието на брата си Драгутина въ 1282 г.[3] — Данило 108—112: краль Милутинъ напада и завладѣва съсѣднитѣ византийски области. Императоръ Михаилъ VIII потегля на походъ противъ него, но по пжтя умира на 11 декемврий 1282 г. Слѣдъ това византийскитѣ войски продължаватъ веднага похода и нахлуватъ въ Сърбия до Липлянъ и Призрѣнъ, но биватъ разбити и прогонени отъ Милутина[1]. — Данило 112—113: слѣдъ Рождество Христово 1283 г. Милутинъ съединява войскитѣ си съ тия на брата си Драгутина и напада побѣдоносно Византия до Сѣресъ и Кавала.[2] — Данило 113—114: слѣдъ малко врѣме Милутинъ наново се дига и напада самъ Византия. — Данило 113, 114, 28: Драгутинъ получава отъ унгарския краль областьта Мачва, прѣзъ втората половина на 1284 г. — Данило 114—116: борба между Драгутина и браничевските князе. Послѣднитѣ биватъ побѣдени отъ съединенитѣ войски на Милутина и Драгутина и прогонени, тѣхната земя заета отъ послѣдния. — Данило 117—119: нападението на Шишмана Видински върху Сърбия и побѣждаването му отъ Милутина. — Данило 120—122: извѣстенъ отъ браничевскитѣ князе за дѣйствията на Милутина, ощетяващи неговитѣ върховни права, Ногай се дига на походъ противъ Сърбия; обаче сръбски пратеници се явяватъ и го възпиратъ, като заявяватъ, че Милутинъ му се подчинява и изпраща въ негoвия дворъ като заложникъ своя синъ и наслѣдникъ Стефана заедно съ много сръбски видни боляри. — Данило 122—123: въ Татарско избухватъ вжтрѣшни смутове и междуособици, въ врѣме на които Ногай билъ надвитъ и убитъ въ 1299 г[3]. — Данило 124: Милутинъ оженва сина си Стефана за дъщерята на прѣдишния български царь Смилецъ и му дава да управлява областьта Зета въ 1309 г[4]. — Данило 124—126: Стефанъ въстава противъ баща си Милутина, но бива уловенъ, ослѣпенъ и заточенъ въ Цариградъ въ 1314 г.[5]

---

[1] Данило 119. — Вж. също по-нататъшнитѣ ми изводи.

[2] P. J. Šafařík (Geschichte der südslavischen Litteratur. Prag 1865. III, стр. 22), изхождайки, навѣрно, отъ погрѣшното отнасяне смъртьта на Ногая въ 1293 г., поставя случката съ Шишмана въ 1292 г., докато Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић (Историја српскога народа. Београд 1891. I т., II ч., стр. 107) и Р. Агатоновић (Односаји између Србије и Бугарске. Београд 1899, стр. 74) приематъ 1291 г. У Ст. Станојевић (Историја српскога народа. II изд. Београд 1910, стр. 126) хронологията не е посочена, но, сждейки по реда на изложението, тя е забъркана.

[3] C. Jireček, Geschichte der Serben. I. стр. 330.

Отъ горното изложение на Даниила става явно, че всички събития въ него, на които хронологията, съ изключение на три, се установява възъ основа на други извори, вървятъ строго по хронологически редъ. Но изключенитѣ три събития, именно: 1) изгонването на браничевскитѣ князе отъ Браничево; 2) победата на Милутина надъ Шишмана Видински и 3) експедицията на Ногая противъ Сърбия, — на които хронологията не е известна по други извори, сѫ вплетени последователно и правилно въ хронологическата редица на Даниила, както това се доказва отъ съдържанието. Именно, първото събитие се е случило, споредъ думитѣ на Даниила (114) „не по мноѕѣ же врѣмени ново приемьшоу власть землѥ срѣмьскые благочьстивомоу кралю Стефаноу", значи, известно врѣме слѣдъ 1284 г., т. е. тъкмо слѣдъ прѣдшествуващето въ изложението събитие. Изразътъ пъкъ „и по сихъ же възлюбленин, пакы прѣдлежить ми слово хвально", съ който започва разказътъ за случката съ Шишмана, показва ясно, че послѣдната е слѣдвала по врѣме слѣдъ изгонването на браничевскитѣ князе, както впрочемъ това се уясни и при по-горнитѣ наши изводи за причинната връзка между тритѣ събития. Разказътъ най-послѣ за третото събитие почва сѫщо съ единъ изразъ — „пакы же ненавидяи добра диꙗволь"[1], — който сочи, че то е станало слѣдъ случката съ Шишмана. Това, впрочемъ, слѣдва и отъ по-нататъшнитѣ думи на Даниила (120) „семоу бо цароу погановь възвѣстили бѣхоу прьвѣи воевавьшеи на дрьжавоу сего христолюбиваго кралꙗ, ꙗкоже выше оуказахомь въ писании семь". Разбира се, че това събитие се е случило прѣди смъртьта на Ногая въ 1299 г. И така, при горното си изложение Даниилъ спазва строго хронологическия редъ на събитията.

---

[1] Ibid. 333, 334.

[2] Ibid. 334.

[3] Вж. моитѣ Татаробългарски отношения, въ Годишника на Университета, Ист.-фил. фак., кн. XV—XVI (1919—1920 г.), стр. 41 сл.

[4] Пакъ тамъ стр. 27. C. Jireček, Geschichte der Serben. I, стр. 348.

[5] C. Jireček, op. cit., 348.

Казанитѣ три събития, безъ установена хронология, слѣдватъ едно слѣдъ друго, свързани причинно и по врѣме, и то въ промежутъка отъ 1284 г. до 1299 г. Явно е обаче, че тѣ сѫ се случили близу едно слѣдъ друго. Първото отъ тѣхъ, именно нападението на Драгутина противъ браничевскитѣ князе, отговорътъ на послѣднитѣ и заемането отъ тѣхъ на Мачва, и най-подиръ тѣхното прогонване и лишаване отъ браничевската земя отъ съединенитѣ сили на Драгутина и Милутина — се отнася, както показахме по-горѣ, къмъ 1291 г. Това ще се потвърди и отъ онова, което ще кажемъ веднага. Нападението на Шишмана върху Сърбия, свързано причинно отъ една страна съ прогонването на Дърмана и Кудѣлина, а отъ друга — съ подигането на Ногая противъ Сърбия, се пада хронологически прѣди послѣдното и слѣдъ първото. Подигането на Ногая противъ Сърбия и послѣдвалото въ свръзка съ това признаване отъ краль Милутина на неговата върховна власть и изпращане на сръбския прѣстолонаслѣдникъ Стефана като заложникъ при негowия дворъ заедно съ много видни сръбски боляри, е станало дълго врѣме, години прѣди смъртьта на Ногая; защото Даниилъ (122) казва, че „и томоу сыноу ѥго многа врѣмена прѣпроводивьшоу въ дворѣ беззаконьнаго цара татаромь Ногы, ꙗко никомоуже рѣшти да възвратить се пакы въ отьчьствии своѥ“, т. е. че Стефанъ останалъ заложникъ въ Ногаевия дворъ тъй дълго (дълги години), че никой не вѣрвалъ да се завърне назадъ; но че въпрѣки това той успѣлъ да избѣга и се завърне въ Сърбия кратко врѣме прѣди смъртьта на Ногая [1], т. е. къмъ 1299 г., като се възползувалъ, види се, отъ суматохата, настанала въ Татарско вслѣдствие на вѫтрѣшнитѣ междуособици.[2] Споредъ това, тази случка може да се отнесе нѣколко години по-назадъ отъ 1299 г., къмъ началото на 1290-тѣ години, именно въ 1292 г., въ която година би трѣбало да се отнесе заедно съ това и Шишмановиятъ походъ противъ Сърбия. Това заключение хармонира добрѣ съ отнасянето края на браничевското княжество въ 1291 г. За него говори и слѣдното важно съображение.

---

[1] Данило 119.

Тъкмо прѣзъ 1292 г. на Балканския полуостровъ ставали важни събития, които оказвали силно влияние върху отношенията между балканскитѣ държави и всесилния татарски князъ Ногай. Както ни съобщава византийскиятъ историкъ Пахимеръ,[3] въ това врѣме нови татарски тълпи нахлули прѣзъ Дунава въ България и Византия и смутили мира и спокойствието на полуострова. Въ свръзка съ тѣзи татарски нашествия станало въ сѫщата година падането на българския царь Тертерия и замѣстването му съ Смилеца. Тертерий не е билъ въ състояние да се противи на татаритѣ и билъ принуденъ да избѣга въ Византия и да отстжпи мѣстото си на татарския кандидатъ. Тази промѣна на българския тронъ въ 1292 г. станала, споредъ думитѣ на Пахимера, по изричното желание на Ногая (βουλήσει Νογᾶ), който тъкмо въ това врѣме достигналъ върха на своята мощь[1].

---

[1] Данило 122: „и по отьшьствии ѥго малоу врѣмени миноувьшоу“. Вж. сѫщо Споменик III, стр. 21.

[2] Тѣзи междуособици тъй много залисали и заели вниманието на Ногая, че той не намѣрилъ дори врѣме да посочи новъ български царь слѣдъ смъртьта на Смилеца († 1298), така че отъ края на 1298 г. до края на 1299 г., а може би и до началото на 1300 г. въ България е царувало междуцарствие. Вж. Татаробългарски отношения, стр. 47, 48.

[3] II, 105.

Много близу до ума е, че съ тѣзи събития въ връзка, причинна и врѣменна, трѣбва да сж били и дѣйствията на Ногая спрѣмо Сърбия, именно нападението на татарския васалъ Шишмана и рѣшението на Ногая и неговитѣ военни приготовления за нападение и подчиняване на Сърбия. И това е толкова по-вѣроятно, че и всички изтъкнати вече съображения ни насочватъ тъкмо къмъ това врѣме. Независимо отъ внушението на Ногая, татарското нашествие въ 1292 г. ще да е дало на Шишмана непосрѣдствено куражъ да прѣдприеме своето опасно нападение противъ Сърбия. Забѣлѣжително е въ това отношение, че войската, съ която Шишманъ нахлулъ въ Сърбия, състояла главно отъ много татарски дружини[2], които, очевидно, сж били отъ онѣзи, които нахлули прѣзъ Дунава въ полуострова. Но татарскитѣ тълпи прѣтърпѣли неуспѣхъ, били разбити и по-голѣмата часть унищожена отъ Милутина, а татарскиятъ васалъ трѣбало да бѣга и се спасява оттатъкъ Дунава. Този татарски неуспѣхъ въ Сърбия въ това врѣме, когато въ съсѣдната България свободно диктувала и се разпореждала татарската воля, ще да е прѣлѣлъ чашата на недоволството у Ногая, извикано вече отъ оплакванията на браничевскитѣ князе противъ Милутина, и ще да го е подбудилъ да започне да се готви за голѣма експедиция противъ Сърбия, за да ѝ наложи своята воля. Самото обстоятелство, гдѣто Милутинъ своеврѣменно узналъ за Ногаевитѣ намѣрения противъ Сърбия (защото изпратенитѣ отъ него пратеници заварили Ногая още посрѣдъ приготовленията за похода), показва, че трѣба да е имало отправени къмъ него заплашвания отъ страна на Ногая, вслѣдствие на неговитѣ противотатарски дѣйствия. Характерно е още тукъ, че Милутинъ е билъ обзетъ отъ голѣмъ страхъ прѣдъ татарската опасность, споредъ думитѣ на Даниила (122, 123), имайки, безсъмнѣно, прѣдъ видъ примѣра съ Тертерия. Това тъй пълно сливане и взаимно покриване на събитията идва да потвърди справедливостьта на прѣдположението, че въпроснитѣ случки се отнасятъ въ 1292 г.

---

[1] Вж. Татаробългар. отношения, стр. 22—23. Pachymeres II, 265.

[2] Данило 117: „сь сьвькоупивь трьклєтоую ѥрєсь ѥзыка татарьскааго и ѥлико своихь ѥмоу вои."

И така, като се има всичко казано прѣдъ видъ, трѣба да се приеме, че нападението на Шишмана въ Сърбия е станало прѣзъ 1292 г., и то къмъ първата половина или срѣдата, а веднага слѣдъ това още прѣзъ сжщата година военнитѣ приготовления на Ногая противъ Сърбия и изпращането на сръбския прѣстолонаслѣдникъ Стефана въ Татарско. Съ това заключение хармонира добрѣ отнасянето края на браничевското княжество въ 1291 г.

За управлението на Шишмана слѣдъ описанитѣ събития ни дава едно извѣстие тъй наречената троношка хроника. Слѣдъ като каталанитѣ завладѣли Атина и основали тукъ свое княжество (въ 1311 г.), отдѣлили се отъ тѣхъ тѣхнитѣ турски съюзници, подъ началството на Халила, и се отправили съ позволение на императора на брѣга на Мраморно море, за да бждатъ отведени отъ тукъ въ Азия. Когато обаче византийцитѣ ги видѣли да идватъ, грѣтоварени съ богата плячка, която тѣ били награбили по-прѣди въ византийскитѣ провинции, забравили своето обѣщание и даденитѣ клетви за свободенъ пропускъ и коварно ги нападнали, но били при това разбити. Тогава тѣзи турски разбойници се закрѣпили въ Галиполи и начернали пакъ своя занаятъ въ плячкосване въ Тракия. Императоръ Андроникъ II се видѣлъ принуденъ да поиска помощь отъ своя сръбски зеть, Урошъ II Милутинъ. Сръбскиятъ краль му изпратилъ единъ стредъ отъ 2,000 конница. Съ помощьта на сжщитѣ и на генуезцитѣ византийцитѣ успѣли най-подиръ въ първата половина на 1313 год. да надвиятъ турцитѣ.[1]

Споредъ троношката хроника, въ този походъ противъ турцитѣ участвувалъ, покрай Милутинъ и „Шишманъ краль болгарскій .[1] При всичко, че едно такова военно сътрудничество на видинския князъ при описанитѣ отношения на зависимость не би било само по себе нѣщо невѣроятно, достовѣрностьта на това извѣстие е твърдѣ малка. Първо прѣзъ 1313 г. Шишманъ не е билъ вече, както ще видимъ, князъ на Видинъ и, слѣдователно, не е могълъ да участвува въ казания походъ. Този анахронизъмъ говори вече достатъчно противъ достовѣрностьта на това извѣстие. Но къмъ това се присъединява и нѣщо друго: това извѣстие на троношката хроника не се потвърждава отъ никакъвъ другъ изворъ, нито по-раншенъ, нито по-късенъ, а главно отъ никой съврѣмененъ изворъ; то стои, слѣдователно, напълно осамотено и само въ единъ единственъ, твърдѣ късенъ изворъ отъ първата половина на XVI вѣкъ. Ако се вкематъ, освѣнъ това, прѣдъ видъ многото бъркотии, прѣобладанието на неисторически, измислени или легендарни елементи, които се смѣсватъ въ тази хроника, то се виждаме принудени да се откажемъ отъ това извѣстие, което съ това загубва всѣкаква историческа стойность.

---

[1] Вж. грамотата на Андроника II отъ 1313 г. у Флоринскій, Аѳонскіе акты. С. Петербургъ 1880, стр. 43, и Boissonade, Anecdota graeca. II, p.p. 63-69. — Нагоричинския надписъ въ Archiv für slav. Philol. XXXI (1910), стр. 300 и въ Гласник LII, стр. 3, гдѣто се казва, че 6821 г. (1 септ. 1312—31 августъ 1313 г.) Милутинъ побѣдилъ турцитѣ. Gregoras I, 254, 258. Данило 355, 145-148.

Прѣданието съобщава за двѣ женидби на Шишмана, първата съ една българка, а втората съ една сръбкиня[2]. Отъ първия му бракъ, съ българката, се е родилъ по-стариятъ му синъ Михаилъ и, навѣрно, дъщеря му Кераца, жена на българския деспотъ Срацимира и майка на българския царь Ив. Александъръ[3]. Вториятъ бракъ, съ дъщерята на сръбския жупанъ Драгоша, е билъ наложенъ на Шишмана слѣдъ поражението му отъ сръбския краль Милутинъ. Той е съставялъ едно отъ мирнитѣ условия и е билъ, слѣдователно, политически бракъ. Отъ него е произлѣзълъ, види се, вториятъ синъ на Шишмана, Белауръ, който е игралъ за кратко врѣме слѣдъ сражението при Велбуждъ въ 1330 г. ръководна роля въ България. Въ дѣйствителность, той проявявалъ винаги сърбофилско разположение, което трѣба да е произлизало отъ съзнанието за еднаквъ произходъ. Слѣдъ нещастната смърть на брата му, царь Михаила III (+ 1330), той изстъпилъ като водитель на една сръбска партия въ България и когато тази партия била съборена отъ националистично настроенитѣ български боляри, той се опиталъ да събори издигнатия отъ послѣднитѣ царь Ив. Александъръ[1]. Михаилъ, Кераца и Белауръ сѫ прѣмитѣ наслѣдници на Шишмана, за които свидѣтелствува прѣданието.

---

[1] Троношката хроника въ Гласник Српск. Уч. Др. V (1853), стр. 59: на конац начаша присвоявати себы (т. е. турцитѣ) землы, еже видѣвше царь греческіи Андроникъ и Милоутинь серкскіи и Шишмань краль болгарскіи согласишася и нападаша на нихъ вси во едно . . .“.

[2] Kantakuzenos, ed. Bonn. I, 175, 13: «ἐκ Μυσῶν καὶ Κομανῶν». Вж. сжщо тукъ по-горѣ, стр. 43 заб. 3.

[3] Kantakuzenos, l. c. — Когато Шишманъ се оженилъ за дъщерята на сръбския жупанъ Драгоша (Данило 119), Михаилъ е билъ вече роденъ. Вж. сжщо троношката хроника въ Гласник V (1853), стр. 59: „Михаила сина Симеона (sic) кралю Болгарскаго или Шишмана“. Kantakuzenos (l. c.) нарича Михаила погрѣшно синъ Срацимировъ (*τὸν τῆς Βιδύνης ἄρχοντα Μιχαὴλ τὸν παρ' αὐτοῖς δεσπότου τοῦ Στρεαντζιμήρου υἱὸν ἐκ Μυσῶν καὶ Κομανῶν τὰς τοῦ γένους ἕλκοντα σειράς*). Съгласието и единодушието на другитѣ извори, споредъ които Михаилъ е билъ синъ на Шишмана (вж. Данило 119; сжщо Споменик III (1890), стр. 21. Грамотата на краля Стефана Дечански отъ 1330 г. у Miklosich, Monumenta Serbica. p. 100: „Михаиль Шишьманикь“. Синоди-

Трѣбва да се спремъ тукъ още на въпроса за Синадина, чича на царь Ив. Александра. Нѣкои приематъ, че той билъ братъ на царь Михаилъ Шишмана и, слѣдователно,

---

ка у Златарски, op. cit., стр. 16. Троношката хроника, ed. et l. cc. Многобройнитѣ сръбски лѣтописи у Šafařik, Památky, въ Споменик III (1890) и пр.), наричането на Михаиловия синъ, както и на сина на Ив. Александра съ името Шишманъ, съвпадането на останалия разказъ на Кантакузина за Михаила съ онова, което ние знаемъ отъ Даниила и отъ другитѣ извори; всичко това доказва заблуждението на византийския историкъ. Впрочемъ съобщението на съврѣменика Даниила, който е познавалъ, сигурно, Шишмана, заслужава много по-голѣмо довѣрие, отколкото по-късния Кантакузинъ. Тази погрѣшка на Кантакузина, който е иначе добрѣ освѣдоменъ, произлиза, навѣрно, отъ обстоятелството, гдѣто е съставилъ съчинението си дълго врѣме слѣдъ събитията. Вж. затова сѫщо В. Н. Златарски, op. cit., стр. 15—17. За Кераца срв. К. Иречекъ, Исторія Болгаръ, стр. 420 и Златарски, op. cit., стр. 17—18 и генеалогическата таблица.

[1] Данило 193. Kantakuzenos I, 464. Прѣдговора къмъ Душановия законикъ, изд. Новаковичъ, Београд 1898, стр. 3. В. Н. Златарски, op. cit., стр. 19 заб. 1, 21—25. — За забѣлѣзване е тукъ, че Белауръ, който ималъ слѣдъ събарянето и изгонването на царица Ана и на сина ѝ най-голѣмо право върху царската корона, въ онова врѣме, когато кръвното родство играело голѣма роля въ политическия животъ и е прѣдставяло едно мощно срѣдство за легитимность, билъ отблъснатъ и изгоненъ отъ българитѣ, които били тогава твърдѣ злѣ разположени къмъ чужди влияния. За това сѫ способствували и движили, по всѣка вѣроятность, слѣднитѣ два момента: сръбскиятъ произходъ на Белаура отъ сръбската жена на баща му и неговата склонность да стане водитель на една чужда партия, която да се опира на Сърбия.

трети синъ на Шишмана Видински[1]. Ние имахме случай да покажемъ, че този Синадинъ, *θεῖος* на Ив. Александра е тождественъ съ едноименния извѣстенъ византийски протосtраторъ[2] и, слѣдователно, не може да бжде синъ на Шишмана Видински. Истина е, че отъ Дриновия синодикъ[3] се вижда, че Синадинъ не е билъ братъ на Срацимира, бащата на Ив. Александра. Това, обаче, още не значи, че той е билъ *θεῖος* по майчина страна, т. е. братъ на Михаила и синъ на Шишмана. Защото въ такъвъ случай би изпжкналъ въпросътъ, защо този прѣдполагаемъ братъ на Михаила III, който ни най-малко не е билъ компромитиранъ като Белаура, а, напротивъ, се е намиралъ въ най-добри отношения спрѣмо своя племенникъ, царь Ив. Александъръ, не е намѣрилъ приемъ и поменъ въ синодика, подобно на братята на деспота Срацимира; когато би трѣбало да се очаква тъкмо обратното. Това обстоятелство, а и фактътъ, че Синадинъ нигдѣ въ изворитѣ не се явява братъ на Михаила III, идва да покаже, че той не е билъ такъвъ. Съображенията, които противопоставятъ на тождеството на Ив. Александровия чичо Синадинъ съ византийския протосtраторъ Синадинъ, — именно че първиятъ е могълъ да носи сжщо титлата протосtраторъ, като началникъ на отдѣлна крѣпость, а главно това, че прѣдъ 1342 г. българскиятъ Синадинъ и Теодоръ Синадинъ сж служили въ двѣ съвсѣмъ противоположни мѣста, първиятъ въ Месемврия, а вториятъ въ Македония — не издържатъ критика.

Прѣди всичко не е вѣрно твърдѣнието, че прѣзъ 1342 г. „българскиятъ Синадинъ“ е служилъ като началникъ въ Месемврия. Надписа върху срѣбърната обкова на иконата на св. Богородица въ Месемврия, върху който се гради това твърдѣние, не съдържа нищо за Синадина, но гласи слѣдното: «*Ἐν ἔτει ϛων΄ καγὼ ὁ περιπόθητος καὶ γνήσιος θεῖος τοῦ πανυψηλοτάτου βασιλέως Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου ἀνεκαίνισα τὸν*

---

[1] В. Н. Златарски, op. cit., стр. 18 заб. 4, 19 и генеалогическата таблица пакъ тамъ. Сжщо В. Н. Златарски, Тъй нареченитѣ „грамоти“ на Пинция и неговия синъ Плезо. Годишникъ на Соф. Университетъ. XV–XVI (1919–1920). София 1921, стр. 37—38.

[2] П. Никовъ. Кой е билъ Синадинъ, чичата на царь Ив. Александра. Извѣстия на Истор. Друж. кн. III, София 1911, стр., 217.

[3] В. Н. Златарски, Вопросъ е произхожденіи болг. царя Ив. Александра, стр. 16.

πάνσεπτον καὶ θεῖον ναὸν τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς ἐλεούσης»[1]. Излизайки отъ Kantakuzenos (I 468), който едничъкъ говори и съобщава за чичата *(θεῖος)* на Ив. Александра, на име Синадинъ, а другадѣ (459,11) свидѣтелствува, че въ 1331 г. управитель на Месемврия билъ византийскиятъ протостраторъ Теодоръ Синадинъ, и, отождествявайки тѣзи двама Синадиновци, Иречекъ изказва прѣдположение, че въ горния надписъ се говори тъкмо за този чичо на Ив. Александра на име Синадинъ[2]. Обаче, това прѣдположение не почива на факти и се явява своеволно при наличността на толкова други *θεῖοι* на Ив. Александра. Защото авторътъ на надписа възможно да е билъ нѣкой отъ тѣхъ, а не Синадинъ. Ние дори твърдимъ това. Обстоятелството, че прѣзъ 1342 г. византийскиятъ протостраторъ Синадинъ и чичо на Ив. Александъръ е билъ началникъ на Солунъ и Македония, гдѣто се и подвизавалъ[3], показва, че не той е билъ авторътъ на Месемврийския надписъ. И ако взимаше това прѣдъ видъ, Иречекъ никога не би направилъ горното прѣдположение.

Така сѫщо и другото съображение, именно, че българскиятъ Синадинъ е могълъ сѫщо да има титла протостраторъ, прѣдназначено да обезначи онзи тъй важенъ пасажъ отъ грамотата на Душана, използуванъ отъ насъ, гдѣто византийскиятъ протостраторъ Теодоръ Синадинъ се нарича *θεῖος* на Душана, не издържа критика. Цѣльта на това съображение е да внуши и покаже, че въ въпросната грамота се говори за българския Синадинъ, а не за византийския. Обаче това прѣдположение пада при едно по-близко разглеждане сѫдържанието на грамотата. Тя е отъ 1249 г. Душанъ утвърждава чрѣзъ нея редъ дарения въ полза на светогорския монастиръ Филотей. Подаренитѣ владѣния и метоси лежатъ всички въ града Сѣресъ, въ крѣпостьта Зихна, въ областьта на Мелникъ, около и въ самия градъ Солунъ, значи, все въ югоизточна Македония.[4] Между другото въ нея се казва и слѣдното: „. . . . *τὴν ἐκεῖσε ἀλείαν τὴν Βάλταν μέχρι καὶ τῶν κρημνῶν ἕως τοῦ ποταμοῦ Παναικός, τὴν ἀπὸ Ζελιχόβης ἀποσπαθεῖσαν γῆν καὶ δο-*

---

[1] Вж. Братя Шкорпилъ, Черноморското крайбрѣжие и пр. Сб. Н. Ум. IV (1891), стр. 103.

[2] C. Jireček, Česty po Bulharsku. Praha 1888, стр. 588.

[3] Kantakuzenos II, 77, 191. Gregoras II, 634—635.

[4] Т. Флоринскій, Аѳонскіе акты. С. Петербургъ 1880, стр. 82.

θεῖσαν τῇ πεντακλησ... ἐκείνῃ... τὸ χωράφιον τὸν Προσάκιον καὶ ἔτι τὸ ζευγαρατίκιον τῶν ἐκεῖσε εὑρισκομένων, ἐνοικούντων, ὡς ἐκράτει ταῦτα ὁ περιπόθητος θεῖος τῆς βασιλείας μου πρωτοστράτωρ ὁ Συναδηνὸς ἐκεῖνος. Ὡσαύτως εὐεργετεῖ ἡ βασιλεία μου.. »[1] т. е. „. . .тамошния талянъ Валта и до стръмнинитѣ до рѣката Панека, отдѣлената отъ Зелихово земя и присъединена къмъ онова петочерквие. . . . нивата Просѣкъ, а още и зевгаратика отъ намиращитѣ се тамъ жители, тъй както е владѣлъ всичко това възлюблениятъ чичо на царство ми, оня протостраторъ Синадинъ. Сжщо така облагодѣтелствува царство ми...“ Отъ този цитатъ става явно, че тукъ се говори за извѣстния византийски протостраторъ Тодоръ Синадинъ, който само е е могълъ да владѣе земи и права въ византийска територия въ областьта на Сѣресъ и Солунъ, и който 5 години само прѣди издаването на въпросната грамота е билъ, освѣнъ това, управитель на Солунъ и на солунската область до Струма. И така, византийскиятъ протостраторъ Теодоръ Синадинъ се явява чичо (*θεῖος*) на Душана, а eo ipso и на жената на Душана, Елена, та и на нейния братъ, царь Ив. Александра. Дали това роднинство е почивало на сродството на Ив. Александра или пъкъ на онова на Душана съ династията на Палеолозитѣ, а чрѣзъ това и съ Синадина, не се знае; но, по всѣка вѣроятность, и на двѣтѣ. Фактъ е, прочее, неуспоримъ, че византийскиятъ протостраторъ Синадинъ се е падалъ чичо (*θεῖος*) на царя Ив. Александъръ. И понеже всичко говори за идентичностьта на този византийски протостраторъ, чичо на Ив. Александра, съ едноименния чичо на послѣдния, споменуванъ пакъ отъ Кантакузина, ясно е, че тукъ се касае и въ двата случая за едно и сжщо лице.[2] За тази идентичность говори, освѣнъ другитѣ изказани отъ насъ на друго мѣсто съображения, още и слѣдното важно съображение. Името на „българския“ Синадинъ, чича на Ив. Александра, се споменува отъ Кантакузина по случай на войната, избухнала между България и Византия въ 1331 год., въ която той се явилъ като посрѣдникъ за сключване на мира. Другадѣ[3] ние изтъкнахме, че въ врѣме на тази война, византийскиятъ протостраторъ Синадинъ е билъ византийски командантъ на важната крѣпость Месемврия, значи, близу до бойното поле при Русокастро и лесно е могълъ да се яви като посрѣдникъ прѣдъ видъ на своитѣ роднински връзки съ двѣтѣ страни. Това единство по мѣсто и врѣме говори силно въ полза на идентичностьта на двамата Синадиновци, които иначе и двамата по отдѣлно се падатъ, както видѣхме, θεῖος на Ив. Александра. Къмъ това ще направимъ тукъ слѣдното попълване, което иде още по-вече да подкрѣпи твърдѣнието за тождественостьта на двамата Синадиновци и да обясни именно, какъ протостраторъ Синадинъ, бидейки командантъ на византийската крѣпость Месемврия и защищавайки я, сѣдователно, срѣщу българитѣ, е могълъ да напусне поста си, което впрочемъ при тогавашнитѣ условия не би било нѣщо невъзможно,[1] но все пакъ би могло да извика извѣстно недовѣрие, та да иди да посрѣдничи за миръ. Работата е тамъ, че тъкмо въ момента на прѣговоритѣ протостраторъ Синадинъ не е билъ вече командантъ на Месемврия. И ето какъ. Съ възкачванието си на прѣстола царь Иванъ Александъръ насочилъ първия си ударъ прѣзъ пролѣтьта на 1331 г. противъ Византия и прѣвзелъ всички ония приморски и подбалкански градове, които византийцитѣ си присвоили прѣди година, слѣдъ смъртьта на Михаила III, съ изключение само на крѣпката Месемврия.[2] Като получилъ това извѣстие, Андроникъ III се върналъ въ Цариградъ, почналъ да събира войска и, понеже се страхувалъ да не би да отпадне и силната крѣпость Месемврия, изпратилъ за неинъ командантъ протостратора Синадинъ.[3] Скоро императорътъ се явилъ съ войска прѣвзелъ всички спорни градове, съ изключение на Анхияло, и се разположилъ при Русокастро, а царь Ив. Александъръ дошълъ и застаналъ наблизу съ войскитѣ си, при Айтосъ. Започнати били прѣговори, които прѣзъ юлий клонѣли къмъ споразумѣние. Но въ това врѣме пристигнала помощна татарска войска на Ив. Александра, започнато било сражение, въ което византийцитѣ били напълно разбити и затворени въ Русокастро.[4] Жителитѣ на Месемврия, като видѣли византийското поражение, отметнали се отъ Византия, изклали византийската войска въ крѣпостьта, доколкото не успѣла да избѣга, а избититѣ изхвърлили на вънъ отъ стѣнитѣ; този примѣръ послѣдвали всички други спорни градове и крѣпости.[1] Слѣдъ византийското поражение прѣговоритѣ за миръ започнали наново, за която цѣль българскиятъ пълководецъ Иванъ се явилъ при императора въ Русокастро. Когато, обаче, не могло да се доде до споразумѣние, особено по въпроса за исканото отъ царь Ив. Александра сродяване на двата дома, на сцената се явилъ въпросниятъ чичо на Ив. Александра, Синадинъ, като пратеникъ на царя и посрѣдникъ, който наистина успѣлъ да прокара искането на Александра за сродство.[2] Отъ всичко това ясно става, какъ така византийскиятъ протостраторъ и чича на Ив. Александра, Синадинъ, като е билъ византийски командантъ на Месемврия, е могълъ да се намѣри въ българския лагеръ и да се яви като пратеникъ на българския царь и посрѣдникъ за мира. Защото слѣдъ византийското поражение и затваряне въ Русокастро, слѣдъ отпадането отъ Византия на всички приморски и прибалкански градове заедно съ Месемврия и слѣдъ избиването на византийската войска въ Месемврия, начело на която е стоялъ сжщия протостраторъ Синадинъ, не оставало друго за послѣдния, освѣнъ да бѣга, но при това положение мжчно би могълъ да избѣгне отъ българитѣ, а при сжществуващитѣ между него и царь Ив. Александра роднински връзки той нѣмало защо да се страхува да се яви въ българския лагеръ, а слѣдъ това да послужи и като посрѣдникъ между двѣтѣ страни.

---

[1] Вж. пакъ тамъ, стр. 83.

[2] П. Никовъ, Кой е билъ Синадинъ, стр. 218 сл.

[3] Пакъ тамъ, стр. 222.

---

[1] Пакъ тамъ, стр. 222-223.

[2] Kantakuzenos I, 458 — 459; 459, 7. Gregoras I, 458.

[3] Kantakuzenos I, 459, 11.

[4] Ibid. 460 - 464, 464 - 468. Gregoras I, 483 - 487.

Слѣдъ всичко казано може съ достатъчна сигурность да се приеме, че Синадинъ, чичата на Ив. Александра, не е билъ никой другъ, освѣнъ византийскиятъ протостраторъ Синадинъ, който, разбира се, не е билъ и не е могълъ да бжде синъ на Шишмана Видински.

Не е извѣстно, кога е умрѣлъ Шишманъ Видински; обаче, ако се сжди по това, че въ 1313 г. се явява, както ще видимъ, неговиятъ синъ като владѣтель на Видинъ, неговата смърть е настжпила прѣди тази година. Що се отнася до дѣятелностьта на неговия синъ Михаилъ, като деспотъ на Видинъ, ние знаемъ за нея още по-малко, отколкото знаемъ за него самия. При всичко това, отъ бѣдния и недостатъченъ исторически материялъ, който прѣданието доставя на историка, се вижда, коя е била отличителната черта, която е характеризирала неговото управление. Ще видимъ веднага, че ржководнитѣ нишки на неговата политика до 1321 год. сж били добро приятелство съ Сърбия и тѣсно единение къмъ своя тъстъ, краль Милутинъ.[1]

---

[1] Gregoras I, 487, $_{22}$ — 488.

[2] Kantakuzenos. I, 468, $_{20}$

Деспотъ Михаилъ е получилъ, както се спомена вече мимоходно, още приживѣ на баща си, слѣдъ поражението му отъ Милутина, за жена дъщерята на послѣдния, Ана, която въ изворитѣ отъ по-късно врѣме носи, освѣнъ това, имената Неда и Доминика, които сж безъ съмнѣние по-късно образувание.[2] Отъ този бракъ сж извѣстни съ положителность двама мжжки наслѣдници на Михаила, а трети единъ е посоченъ само въ единъ изворъ. Именно. Наслѣдникъ на Михаила III върху царския търновски тронъ е билъ Иванъ Стефанъ.[3] Вториятъ му синъ Шишманъ забѣгналъ слѣдъ прѣврата въ България въ пролѣтьта 1331 г., който докаралъ на българския прѣстолъ Иванъ Александра, прѣзъ Дунава при татаритѣ, а отъ тамъ по море отишълъ въ 1341 г. въ Цариградъ.[1] Шишманъ се споменува само отъ Кантакузина. Поради това нѣкои модерни историци (Макушевъ, Погодинъ и др.) не даватъ вѣра на това свидѣтелство на съврѣменния византийски историкъ и се съмнѣватъ въ него, като приематъ при това, че Михаилъ Шишманъ билъ ималъ само единъ синъ (Иванъ Стефанъ Шишманъ), отъ който Кантакузинъ е направилъ двама такива. Обаче, нѣма никакво основание за едно подобно подозрѣние. Свидѣтелството на Кантакузина е ясно и изрично. То гласи така: «ὁ γὰρ τῶν Μυσῶν βασιλεὺς Ἀλέξανδρος πρεσβείαν πέμψας πρὸς βασιλίδα καὶ Ῥωμαίους, τὸν παρ'αὐτοῖς διατρίβοντα φυγάδα ᾔτει Σίσμανον τὸν τοῦ παρὰ Μυσοῖς προβεβασιλευκότος Μιχαήλ· ὃς δὴ γεγένητο αὐτῷ ἐκ τῆς Στεφάνου τοῦ τῶν Τριβαλῶν ἄρχοντος ἀδελφῆς, ἡ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἦρξε Μυσίας. πρότερον γὰρ ἐκβεβλημένη ὑπ'ἐκείνου· ἦν ἔτι περιόντος καὶ τῇ βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ νέου συνοικοῦντος ἀδελφῇ. ἐπεὶ δὲ μετ'ὀλίγον ὑπὸ τῶν δυνατωτάτων ἐπιβουλευθεῖσα, πάλιν ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς, ἡ μὲν τὸν ἕτερον ἔχουσα τῶν υἱῶν Ἰωάννην, πρὸς Κράλην ἐπανῆκε τὸν ἀδελφὸν, Σίσμανος δὲ ὁ λοιπὸς τῶν παιδων, εἰς Σκύθας ᾤχετο φυγάς. ὃς δὴ παρ'ἐκείνοις διατρίψας οὐκ ὀλίγον ὕστερον Ῥωμαίοις ἐκοντὶ προσῆλθε μετὰ τὴν βασιλέως τελευτήν. τοῦτον δὴ Ἀλέξανδρος ᾐτεῖτο πέμψας, ὡς πολεμιώτατον αὐτῷ. ἔφασκέ τε δυοῖν θάτερον, ἢ παραδοῦναι Σίσμανον ἐπὶ θανάτῳ· ἢ παρασκευάζεσθαι πρὸς πόλεμον, ὡς οὐκ ἐνὸν αὐτὸν εἶναι φίλον καὶ σύμμαχον Ῥωμαίοις, τοῦ πολεμιωτάτου τρεφομένου παρ'αὐτοῖς», т. е. „Българскиятъ царь Александъръ изпратилъ посолство въ Цариградъ до византийцитѣ и изискалъ (прѣдаването) на прѣбиваващия при тѣхъ бѣжанецъ Шишманъ, синъ на прѣдишния български царь Михаилъ, роденъ отъ сестрата на сръбския краль, която управлявала България слѣдъ неговата смърть, слѣдъ като била прѣди това отхвърлена отъ него, още като билъ живъ, и той се оженилъ за сестрата на императора Андроника Млади. Когато скоро слѣдъ това боляритѣ образували съзаклятие противъ нея и тя пакъ била отстранена отъ властьта, тя се върнала при брата си, краля, водейки съ себе другия си синъ Иванъ. Шишманъ пъкъ, останалиятъ отъ синоветѣ, избѣгалъ при скититѣ. Той останалъ дълго врѣме при тѣхъ и послѣ доброволно дошълъ при византийцитѣ слѣдъ смъртьта на императора. Тогози именно изисквалъ Александъръ, понеже му билъ голѣмъ врагъ. И казвалъ (да изберать) едно отъ двѣтѣ; или да му прѣдадатъ Шишмана за да го убие, или да се готвятъ за война; защото той не може да бжде приятель и съюзникъ на византийцитѣ, когато тѣ хранятъ най-голѣмия му врагъ.“[1] Слѣдъ това Кантакузинъ разказва на дълго и широко,[2] какъ веднага билъ свиканъ държавниятъ съвѣтъ, императрицата, патриарха, самъ Кантакузинъ, бидейки великъ доместикъ, и други сановници и слѣдъ дълги спорове рѣшили да не прѣдадатъ Шишмана на Ив. Александра. По-нататъкъ на цѣли седемь страници.[3] К. излага по-нататъшното развитие на работитѣ, именно, какъ великиятъ доместикъ, самъ Кантакузинъ, далъ рѣшителенъ и енергиченъ отказъ на българскитѣ пратеници по прѣдаването на Шишмана, какъ отношенията между двѣтѣ страни се обтегнали до скжсване, но накрай войната била избѣгната и старитѣ договори и приятелство подновени.

---

[1] Разбира се, че за критическото изслѣдване съставя една несъмнѣно голѣма мжчнотия обстоятелството, гдѣто историкътъ на видинското княжество при Шишмана и Михаила разполага само съ единъ бѣденъ и съ панегирична тенденция изворъ, именно Даниила и неговия продължитель. Обаче, тъкмо поради тази пълна липса на извори, този единственъ източникъ, който, въпрѣки своето срѣдневѣковно-църковно гледище и царуващата въ него панегирична тенденция, е вѣренъ на истината, добива голѣмо значение, което вмѣнява на историка въ дългъ, да вземе прѣдъ видъ и да използува съ най-голѣма грижа и основателность прѣдлагания отъ него исторически материалъ.

[2] Ана: у Данило 191, 195; въ редица документи въ архива на Неаполъ, вж. Съчинения на М. С. Дринова, изд. на Бълг. Акад. подъ ред. на В. Н. Златарски, I, София 1909, стр. 81—85; сжщо у Макушевъ, Итальянскія архивы и хранящ. въ нихъ матеріали для слов. исторіи, т. I. СПб. 1870 (приложение къмъ XVI т. на съч. на импер. Акад. на Наук. въ СПб. № 25), стр. 29, 82, и у Rački въ „Rad" на Югослав. Акад. въ Загребъ, XVIII (1872), стр. 229. — Неда въ „Српски споменици отъ XV—XVIII в.", изд. Ст. Новаковић въ Гласник XLII, стр. 31 заб. 3. У Mauro Orbini, Il regno degli Slavi. Pesaro 1601, стр. 257, 465. — Доминика у Mauro Orbini, op. et l. c.

[3] Вж. Дриновия синодикъ у В. Н. Златарски, op. cit., стр. 16: „Іωаннъ Стєпанъ ц҃рь с҃нь бл҃гочьстиваго царѣ Михаила". Данило 191, 195, 196: „Стєфанъ царь". Kantakuzenos II, $19_{,18}$: Ἰωάννης.

---

[1] Kantakuzenos II, 19,$_{19}$: *Σίσμανος*.

Отъ това изложение на Кантакузина става явно, че той е познавалъ лично Шишмана, сина на Михаила III, чиято история прѣдава тъй подробно; че той еималъ значителни свѣдѣния за фамилията на Михаила III; че самъ е участвувалъ въ рѣшаване сждбата на Шишмана; че е билъ не само съврѣменникъ, но и близъкъ съучастникъ въ събитието; така че безъ основателни, изрични и безсъмнѣни доказателства и основания не може да се приеме у него грѣшка сама по себе. И на друго мѣсто Кантакузинъ, а така сжщо и Григора, говори за нѣколко дѣца на Михаила III.[4] Никой отъ останалитѣ извори не говори противъ съобщението на Кантакузина, а напротивъ, тѣ го потвърждаватъ и попълватъ. Даниилъ,[5] както и споменатиятъ по-горѣ Дриновски синодикъ[1], не съобщава, че Михаилъ ималъ единъ синъ, но говори само за единъ Михаиловъ синъ, което не е едно и сѫщо и не говори противъ Кантакузина. Името на първия синъ на Михаила у Кантакузина се потвърждава и попълва сѫщо отъ Даниила и отъ синодика. Свидѣтелството на Кантакузина намира иначе пълно потвърждение въ единъ неаполитански документъ, отъ който ясно се вижда, че Михаилъ III Шишманъ оставилъ, дѣйствително, не единъ, а нѣколко синове: на 9 августъ 1343 г. неаполитанската кралица Иоанна е позволила на „Martucio de Mencia, familiari domestico Imperatricis Bulgariae et filiorum eius. . . . . . extrahere de portibus Apuliae equos quatuor diversorum pillorum„.[2] Сѫщото показватъ и изображенията въ църквата при с. Долна Каменица (недалечъ отъ Княжевацъ), на които е изобразенъ деспотъ Михаилъ, деспотицата и синовете имъ и за които говорихме подробно по-горѣ.[3] Тѣзи сѫщитѣ изображения, които прѣдставятъ Михаила съ семейството му, свидѣтелствуватъ и за трети единъ синъ на Михаила, който не се знае по име. Съ това се съгласява и приведеното неаполитанско свидѣтелство, споредъ което Михаилъ III оставилъ, наистина, нѣколко сина. Само приведеното свидѣтелство на Кантакузина, отъ което се добива впечатление, че Михаилъ III е ималъ двама сина, като че ли противоречи на сѫществуването на трети неговъ синъ. Обаче това е само на гледъ така. Едно по-дълбоко критико-сравнително вникване въ изворитѣ и фактитѣ отстранява недоумѣнието. Въ дѣйствителность, въ горния разказъ на Кантакузина се говори само за двама Михаилови синове, безъ да се твърди изрично, че тѣ сѫ били всичко двама, ако и по смисълъ да може да се заключи подобно нѣщо. Това обстоятелство, тази неизричность на историка ни дава право да прѣдположимъ, че той не ще е билъ освѣдоменъ относно останалитѣ дѣца на Михаила III и затова не е напълно изриченъ. Първиятъ синъ Иоанъ му е билъ извѣстенъ по това, че е committed станалъ царь въ България заедно съ майка си слѣдъ смъртьта на Михаила; втория — Шишмана той е познавалъ лично, защото е дошълъ въ Цариградъ, гдѣто останалъ извѣстно врѣме, съ което е станалъ причина за търкания между България и Византия, които застрашили дори да се прѣвърнатъ въ война. Обаче, за евентуални останали още дѣца на Михаила Кантакузинъ мѫчно е могълъ да има и надали е ималъ точни свѣдѣния, особено пъкъ когато е писалъ дълги години, десетилѣтия слѣдъ събитията и при едно ограничение въ монастиръ,[1] което не му е давало пълна възможность да събира и попълва свѣдѣнията си. Освѣнъ това, трѣба да се има прѣдъ видъ, че изображенията сѫ отъ врѣмето прѣди 1323 год., когато Михаилъ е билъ още видински деспотъ, докато събитията, за които говори Кантакузинъ, сѫ отъ 1330 год. и слѣдъ това. Би могло сѫщо така да се допусне че въ промежутъка третиятъ Михаиловъ синъ е умрѣлъ, та останали само двама. Съ една дума извѣстието на Кантакузинъ не може да измѣсти и да унищожи онова на изображенията нито пъкъ да докаже, че послѣднитѣ не прѣдставятъ образитѣ на Михаила III и сѣмейството му. Напротивъ, както казахме и по-горѣ, обстоятелството, гдѣто на изображенията се явяватъ само синове, а не и дъщери, т. е. тъкмо такива, каквито знаемъ отъ изворитѣ, че е ималъ Михаилъ, идва да потвърди, че това сѫ тъкмо образи на Михаиха III и на сѣмейството му. Двѣтѣ свидѣтелства, прочее, се попълватъ взаимно и показватъ, че Михаилъ III е ималъ трима синове отъ сръбкинята Ана.

---

[1] Ibid. II 19—20.

[2] Ibid. II, 20—24.

[3] Ibid. II. 52—58.

[4] Ibid. I, 430,$_{19}$: «τῇ δὲ ἀδελφῇ Στεφάνου, ἣ πρότερον συνῴκει Μιχαήλ, ἄμα τέκνοις τά τε βασίλεια παρέδωσαν τῶν Μυσῶν καὶ τὴν ἀρχήν». — Gregoras I, 454,$_{7}$: «τοῦ δ'ἐπιγενομένου ἦρος ἐπειδήπερ ὁ Κράλης Σερβίας δῆλος ἦν οὐκ ἠρεμήσων, εἰ μὴ ἐπεξέλθοι Μιχάηλον τῆς ἐς τὴν ἀδελφὴν ὕβρεως καὶ ἀδικίας, ὅτι γυναῖκα νόμιμον οὖσαν αὐτῷ καὶ παῖδας τεκοῦσαν αὐτῷ τῆς ἀρχῆς διαδόχους, διωσάμενος αὐτὴν ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει τὴν τοῦ βασιλέως ἠγάγετο ἀδελφήν».

[5] L. c.

---

[1] В. Н. Златарски, l. c.

[2] Въ Rad на Югослав. Акад. въ Загребъ, XVIII (1872), стр. 299.

[3] Виж. тукъ по-горѣ стр. 53.

Отъ врѣмето на деспота Михаилъ Видински, е запазенъ само единъ паметникъ, именно споменатата по-горѣ църква на дѣсния брѣгъ на рѣка Търговишки Тимокъ, половинъ часъ далечъ отъ монастиря св. Троица при с. Каменица, съ изображения по стѣнитѣ, прѣдставящи деспота Махаила, деспотицата негова жена и тримата имъ синове. До образитѣ имало надписъ, който е запазенъ или, по-добрѣ, издаденъ недостатъчно и отчасти, но се вижда ясно, че той се отнася до деспота Михаила и до деспотицата и, безсъмнѣно, както въ други подобни случаи, трѣбва да е говорилъ за тѣхното ктиторство. Трѣба да се прѣдполага, че на мѣстото, гдѣто стои днесъ полуразрушената църквица, трѣба да е имало монастиръ, който не се знае, въ какво отношение е стоялъ къмъ отстоящия на половинъ часъ разстояние монаститръ св. Троица, който е отъ по-ново врѣме, именно отъ 15 вѣкъ. Този монастиръ е билъ, може би, основанъ или пъкъ покровителствуванъ отъ деспота Михаила, който именно ще да е построилъ и въпросната църквица. Църквата и образитѣ въ нея идатъ да подигнатъ крайчеца отъ булото, надвѣсено надъ дѣятелностьта на видинския деспотъ Михаилъ.

---

[1] K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur. II Aufl. München 1907, стр. 298.

Нѣма съмнѣние, че бракътъ на деспотъ Михаила съ Ана е билъ политически бракъ, съ който Урошъ II Милутинъ се е опиталъ да привлѣче и привърже къмъ себе си още по-тѣсно видинския князъ. Обаче, както е билъ сключенъ отъ политически съображения, така се и разпадналъ отъ сжщо такива причини. Скоро слѣдъ своето избиране за български царь Михаилъ напусналъ, къмъ края на 1323 г., Ана и се оженилъ за Теодора, вдовицата на царь Теодоръ Светослава, сестра на императора Андроникъ Млади, отъ която сжщо ималъ дѣца,[1] като гонѣлъ съ това цѣльта слѣдъ една война да се помири съ Византия, да се сближи съ нея и да спечели нейната помощь противъ Сърбия. Ана е била интернирана съ дѣцата си нѣгдѣ въ нѣкой кжтъ на България, извънъ Търново[2]. Обаче, слѣдъ смъртьта на своя мжжъ († 1330) тя станала, съ съдѣйствието на брата си, сръбския краль, българска царица, а нейниятъ синъ Иванъ Стефанъ — царь на България. Когато подиръ това, въ началото на слѣдната година, въ България избухнала революция подъ водителството на протовестиаръ Раксинъ и логотетъ Филипъ, Ана била принудена да избѣга съ сина си Иванъ Стефанъ при своя братъ въ Сърбия. Вториятъ ѝ синъ Шишманъ забѣгналъ при заддунавскитѣ татари[3]. Слѣдъ като прѣзъ есеньта на 1331 г. братъ ѝ Стефанъ Дечански е билъ съборенъ, а нейниятъ племенникъ и новъ сръбски краль Душанъ, сключилъ приятелство и родство съ българския царь Ив. Александъръ, за чиято сестра Елена той се и оженилъ прѣзъ великдень 1332 г., екс-царицата Ана се отправила за Рагуза, гдѣто се установила да живѣе и прѣкарала годинитѣ 1337 — 1346, както се вижда, при не особено благоприятни условия, проживѣвайки отъ подаянията на своитѣ неаполски кралски родственици и на рагузанската република. Запазени сж нѣколко неаполски документи, отъ които излиза, че неаполскиятъ краль Робертъ и кралица Иохана сж ѝ изпращали често пжти жито[1]. На 8 юний 1343 г. пъкъ малкиятъ съвѣтъ на Рагуза удобрилъ да се заплати отъ републиката наема на кжщата, въ която живѣела бившата българска царица[2].

---

[1] Kantakuzenos I, 430,$_{18}$: «...τὴν μὲν βασιλέως ἀδελφὴν ἀπήλασαν μετὰ τῶν τέκνων..,»

[2] Kantakuzenos I, 430. Gregoras I, 454. Chalcondyles, ed. Bonn 22, Данило 192, 191, 195, 196.

[3] Kantakuzenos I, 458.; Ц, 19-20.

Шишманъ, вториятъ синъ на Михаила III, забѣгналъ слѣдъ издигането на Ив. Александра върху българския тронъ при татаритѣ, при които останалъ дълго врѣме. Това обстоятелство, а и привежданитѣ по-долу отъ насъ заплашителни думи, отправени отъ Кантакузина къмъ пратеницитѣ на Ив. Александра, именно, че по Дунава византийски кораби ще закаратъ и настанятъ Шишмана въ Видинъ и ще извикатъ съ това гражданска война въ България, показва, че Шишманъ ще да е билъ управитель на Видинъ и ще да се е намиралъ тамъ, когато избухнало въстанието на Ив. Александра, та се е принудилъ бързо да прѣхвърли Дунава и отиде при татаритѣ. Слѣдъ смъртьта на императоръ Андроника III († 1341) той се явилъ въ Цариградъ и останалъ тамъ извѣстно врѣме. Царь Ив. Александъръ изискалъ отъ византийското правителство неговото прѣдаване и заплашилъ съ война, ако искането му не бжде удовлетворено, получилъ обаче отказъ[3]. Великиятъ доместикъ Кантакузинъ заявилъ на Александровитѣ пратеници между другото и това, че *«τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ νῦν Σίσμανος ἱκέτης γέγονε τῆς Ρωμαίων βασιλείας οὐ πρὸς τὴν οἰκείαν δεόμενος καταγαγεῖν, ἀλλὰ προνοίας τινὸς τυχεῖν, κακοπραγῶν καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκβεβλημένος»*, т. е. „по сжщия начинъ сега и Шишманъ станалъ проситель къмъ византийската империя, който моли не да бжде възведенъ въ отечествената (държава), но да му се даде извѣстно покровителство, понеже е изпадналъ въ нещастие и е отстраненъ отъ власть“; а слѣдъ това заплашилъ, че *«ἢ Σίσμανον τριήρεσι διὰ τοῦ Ἴστρου καταστήσαντες ἐπὶ Βιδήνην καὶ πόλεμον ἐμφύλιον ἀνάψαντες ὑμῖν (ἴστε γὰρ δήπου καὶ αὐτοί, ὡς πολλοὶ Μυσῶν προσχωρήσουσιν ἐκείνῳ διὰ τὴν ἀρχαίαν φιλίαν καὶ τὴν οἰκειότητα τοῦ γένους), ἢ παντάπασιν Ἀλέξανδρον ἐκβαλοῦμεν τῆς ἀρχῆς, ἢ τά γε δεύτερα οὐ μέτριά τινα ζημιώσομεν αὐτὸν…»* т. е., ако настанимъ съ кораби по Дунава Шишмана въ Видинъ и разпалимъ у васъ гражданската война (защото сами знаете, че мнозина отъ българитѣ ще се присъединятъ къмъ него, поради старото приятелство и близостьта на рода), или ще съборимъ окончателно Александра отъ властьта, или поне ще му нанесемъ не малко врѣда". Около този въпросъ отношенията между двѣтѣ страни се значително обтегнали. Ив. Александъръ се явилъ съ войски при Сливенъ, а Константинъ чакалъ при Димотика съ византийскитѣ войски, но до война не дошло, а се подновили старитѣ договори на приятелство. Единъ отъ синоветѣ на Михаила, навѣрно Шишманъ, отишълъ въ Италия при двора на своя родственикъ, неаполитанския краль Робертъ, гдѣто го намираме още въ януарий 1338 г. подъ името Ludovicus[1]. Тукъ той останалъ да живѣе и, види се, промѣнилъ своето необикновено на западъ име. За неговото прѣбиване въ Неаполъ Дриновъ е открилъ три документа въ неаполския архивъ[2]. Покъсно той се сражавалъ на страна на папата за възстановяване на църковната държава, обаче въ сражението при Guardavalle въ 1363 г. е билъ плѣненъ отъ сиененцитѣ, заедно съ единъ български епископъ, който се намиралъ въ неговата свита[3]. Горчевината на изгнанието той подсладилъ съ приемане на титлата „Imperator Bulgarorum", която той винаги е носилъ. Прѣзъ януарий 1362 г. въ съвѣтскитѣ книги на Рагуза се споменува Petrucius de Barletto „factor domini imperatoris Bulgariae", т. е. на Михаиловия синъ, който се е грижилъ за неговитѣ работи и сдѣлки[1]. Споредъ Du Cange, Ludovicus (= Шишманъ) умрѣлъ въ Неаполъ въ 1373 год.[2] Сждбата на другия Михаиловъ синъ, Иванъ Стефанъ, е неизвѣстна, а сжщо така и на третия, който, може би, е умрѣлъ още прѣди 1330 год. Въ всѣки случай отъ приведения по-горѣ неаполитански документъ отъ 9 августъ 1343 г., гдѣто се говори за синове („filiorum“) на Ана, се вижда, че Ив. Стефанъ е билъ тогава още живъ.

---

[1] Вж. М. С. Дриновъ. Съчинения I, стр. 81-82; 83: „nuncium principisse domine Anne Imperatricis Bulgarorum consobrine nostre carissime“. Сжщо Макушевъ, Итальянскiе архивы и пр. I, стр. 29, 82, и Rački въ Rad на Югосл. Ак. XVIII (1872), стр. 229.

[2] Monumenta Ragusina. Libri Reformationum. Изд. на Югосл. Акад. Zagrabiae I, стр. 135: „a. 1343. Die octavo mensis junii. In minori consilio, suo campane more solito congregato, captum et deliberatum fuit, quod de avere communis donentur domine imperatrici de Bolgaria, de avere communis y[illegible] X pro solvendo pensione domus in qua ad presens stetit“.

[3] Kantakuzenos II, 19-20, 20-24, 52-58; $52,_{4}$, 54_{1-4}, $55,_{2-6}$.

---

[1] Вж. Съчинения на М. С. Дриновъ, I, стр. 84-85: единъ документъ отъ неаполитанския краль Робертъ, писанъ на 12 януарий 1338 г., гдѣто се говори за „Ludovicus filius incliti imperatoris Bulgarie, nepos noster carissimus", който тогава пристигналъ въ Неаполъ. — Родството между Роберта и Шишмана е по майката на послѣдния Ана, която се падала внучка на сръбската кралица Елена, близка родственица на неаполитанскитѣ Анжу (вж. Jireček, Gesch. d. Serb. I, 318).

[2] Пакъ тамъ.

[3] Annales Senenses, Monum. Germ. hist., ed. Pertz, XIX, p. 19, 233.

Михаилъ е ималъ дѣца и отъ втората си съпруга Теодора, но неизвѣстно, колко и какви.[3] Слѣдъ смъртьта на Михаила III въ 1330 г. и настжпилитѣ подиръ това събития, Теодора се принудила да се отправи въ Цариградъ заедно съ дѣцата си, гдѣто въ единъ монастиръ на Цариградъ приела монашеството и скоро слѣдъ това умрѣла.[4]

Свързването на Михаила съ Ана е било безсъмнѣнно единъ политически бракъ. Милутинъ е постигналъ чрѣзъ него онова, което е гонѣлъ. По-горѣ се изтъкна, каква необходимость е накарала Милутина да бжде снизходителенъ къмъ видинския князъ. Татарската опасность е стояла на прѣдно мѣсто срѣдъ неговитѣ съображения и смѣтки. Той е трѣбало да се стреми да постигне едно прѣко, ако и по-малко изгодно споразумѣние съ него, за да отбѣгне една застрашителна и сждбоносна намѣса на всесилния Ногай. Щомъ обаче се видѣлъ принуденъ да тръгне веднъжъ по този пжть, той го запазилъ и по-нататъкъ, като се постаралъ да го съгласува съ своитѣ интереси и да го направи по възможность най-изгоденъ за себе си. Тази ржководна идея е въодушевявала и движила неговитѣ по-нататъшни отношения къмъ Шишмановци. Една важна брънка отъ неговата политика, инаугурирана чрѣзъ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

---

[1] Momnuenta Ragusina. Libri Reform. Изд. на Югослав. Акад. Загребъ 1895, III, стр. 156, 157, 158.

[2] Du Cange, Historia Franco-byzantina. C. 8. n. 1. — По-коснитѣ историци отъ XVII в. прѣдаватъ сждбинитѣ на Михаиловия синъ въ единъ разказъ, чиято достовѣрность може мжчно да се установи, който обаче, безсъмнѣнно, носи фантастиченъ характеръ: вж. Resti, изд. на Югослав. Академия въ Загребъ 1894, стр. 127. Luccari, Copioso ristretto degli Anali di Rausa. Venetia 1605, стр. 52. M. Orbini, Il regno degli Slavi. Pesaro 1602, стр. 468.

[3] Kantakuzenos I, 430, 18.

[4] Ibid. I, 430; II 222. Gregoras I, 457, 18.

договора съ Шишмана, е бракътъ между неговата дъщеря Ана и Михаила.

Даниилъ тълкува това дѣйствие на Милутина като единъ послѣдователенъ отговоръ върху привързаностьта и любовьта на Шишмана къмъ него.[1] Отъ само себе си се разбира, че слѣдъ своето поражение отъ Милутина и особено слѣдъ смъртьта на Ногая Шишманъ е трѣбало nolens-volens да изпълни договора съ сръбския краль и да се присъедини и привърже къмъ него. Милутинъ е могълъ, слѣдователно, да бѫде доволенъ отъ това. Обаче, той е трѣбвало сѫщеврѣменно да има грижата, щото връзкитѣ на тази изнудена привързаность и приятелство да станатъ по-силни и трайни и да не отстѫпятъ и се разпаднатъ подъ натиска на случайни събития и нови обстоятелства, така че отношението на зависимость да не се чувствува отъ видинския князъ като товаръ. Цѣльта на сръбския краль е отивала, както се вижда отъ всичко, още по-нататъкъ и е цѣлила да придобие на тази страна единъ добъръ и сигуренъ приятель и евентуално съюзникъ, върху когото да може да разчита въ врѣме на нужда.

Тази цѣль е владѣела, впрочемъ, надъ цѣлата негова политика прѣзъ първата половина на неговото царуване. Милутинъ дошълъ на сръбския тронъ възъ основа на Дежевския договоръ отъ 1282 г. Въ Дежево той поелъ задължение спрѣмо отказващия се отъ трона свой братъ Стефанъ Драгутинъ да запази наслѣдството на прѣстола за неговитѣ дѣца.[2] Той не удържалъ обаче своята дума. Напротивъ, слѣдващата негова дѣйность е била насочена къмъ това, да подготви почвата за основаване на една собствена династия. Този стремежъ къмъ незачитане на Дежевския договоръ сложилъ отъ една страна своя отпечатъкъ върху политическата дѣйность на Милутина, докато отъ друга страна той посѣлъ сѣмето на раздора и разединението въ политическия животъ на Сърбия, което по-късно трѣбвало да поникне и се разцъвти въ такива горчиви плодове.[1] Изобщо, Дежевскиятъ договоръ и отношението на Милутина къмъ него е единъ моментъ, който има грамадно значение за прѣцѣнката на дѣйностьта на послѣдния.

---

[1] Данило 119.

[2] Ibid. 25—27; 357. Pachymeres II, 273. Guillaume Adam (Pseudo-Brocardus), Directorium ad passagium faciendum въ Recueil des historiens des croissades. Documents Armeniens, II Paris 1906, стр. 436—437. C. Jireček, Geschichte der Serben. I, стр. 331.

Сръбскитѣ боляри поддържали Дежевския договоръ. Затова свидѣтелствува тѣхното общо отказване отъ Милутина въ 1312 — 1313 г. Изглежда обаче, че при това е играла роля не само склонностьта на сръбскитѣ боляри къмъ правото, но сжщо така и прѣди всичко тѣхната ненависть къмъ Милутина. Благодарение на обстоятелствата, а сжщо и на своя характеръ като строгъ господарь, Милутинъ не е могълъ никога да спечели склонностьта и разположението на цѣлото мощно и бунтовнически настроено сръбско болярство. Сръбскитѣ „властели“ били свикнали още отъ старо врѣме на една хлабава организация, пазели ревностно своитѣ права и сжществуващата си самостоятелность и съзирали въ засилването на кралската власть една опасность за сжщитѣ. Изглежда, че Милутинъ имъ е вдъхналъ въ това отношение голѣми грижи. Така, ние ги виждаме, наистина, два пжти, въ 1299 и въ 1212 —1213 г., подъ мантията на правото и веднъжъ подбуждайки явно прѣстолонаслѣдника Стефанъ къмъ въстание, да се повдигатъ противъ него и да се мжчатъ да го съборятъ.[2] Колко, впрочемъ, несигурна е била болярската партия, вѣрна на краля, показва историята на ослѣпяванието на Стефана, която — сама единъ бѣлѣгъ на строгостьта и безогледностьта на Милутина — благодарение на невѣрностьта на ужъ найвѣрнитѣ свои привърженици, се прѣвърнала въ една комедия, защото Стефанъ е билъ само на гледъ ослѣпенъ, безъ да загуби обаче зрѣнието си. Въ тежки врѣмена Милутинъ е намиралъ винаги подкрѣпа само въ клира, у своитѣ наемни войски и въ своитѣ родствени връзки.

---

[1] Този стремежъ на Милутина илюстриратъ най-добрѣ неговиятъ бракъ съ едва шестгодишната дъщеря Симонида на византийския императоръ Андроника II, който е нѣмалъ и не е могълъ да има друга цѣль, за което, впрочемъ, свидѣтелствува съпротивлението на Драгутина и свидѣтелството на Пахимера; произлѣзлитѣ отъ това търкания и сблъсквания между двамата братя — първия пжть въ 1299 г., вж. затова Pachymeres II, 273, 286; втория пжть между годинитѣ 1302—1309, у Данило 43—45; трето въ 1312 г. — първата половина на 1313 г., вж. Данило 357—359, 149—151, забѣлѣжката на архиепископъ Никодима въ прѣведения отъ него на гръцки типикъ на св. Сава Йерусалимски у Стояновић, Стари српски записи и надписи. I, стр. 23 и въ Гласникъ XI, стр. 190—193; и поведението на Милутина слѣдъ смъртьта на брата му Драгутина, когато той хвърлилъ въ тъмница сина му Владислава и заелъ неговата земя.

[2] Вж. прѣдидущата забѣлѣжка. Забѣлѣжително е, че въ 1212/1213 г., въ първия конфликтъ, Милутинъ е билъ напуснатъ отъ всичкитѣ свои боляри. Данило 124: въстанието на Милутиновия синъ и прѣстолонаслѣдникъ е било пакъ дѣло на сръбското болярство.

Милутинъ е прѣцѣнилъ правилно това обстоятелство и, съзнавайки ясно, че сръбскитѣ боляри не прѣставятъ никаква сигурна опора за неговитѣ цѣли и намѣрения, насочилъ своитѣ погледи върху други фактори. Църква и клиръ отъ една страна му доставяли желаната опора въ вжтрѣшностьта на страната и спомогнали чрѣзъ голѣмото си влияние върху овладанитѣ отъ срѣдневѣковнитѣ църковно-религиозни схващания духове за осжществение на неговитѣ планове. Прѣди всичко обаче трѣбало да ги спечели за себе си; и той е съумѣлъ да постигне това тъй великолѣпнс, че слѣдъ смъртьта си той, въпрѣки своя съвсѣмъ несветъ животъ, е билъ прозъзгласенъ за светия отъ благодарната, извънредно облагодѣтелствувана отъ него сръбска църква.[1]

По-нататъкъ той намѣрилъ една добрѣдошла подкрѣпа въ своитѣ многобройни наемни тълпи, състоещи отъ татари турци, алани, кумани, съ които той прѣзъ цѣлото си управление е дѣйствувалъ много искусно и успѣшно.[2]

Обаче най-добрия си сподвижникъ Милутинъ е спечелилъ чрѣзъ родственитѣ си връзки. Сжщата цѣль прѣслѣдвали неговитѣ женидби съ дъщерята на българския царь Георги Тертерий I, Ана (1284), и на византийския императоръ, Симонида (1299 г.), както и завръзването на родствени връзки съ рода на царь Смилеца и съ Шишмана Видински. За да се освободи отъ задълженията на Дежевския договоръ и да може да изпълни своитѣ династически планове, Милутинъ ималъ нужда отъ сигурни приятели и той ги търсѣлъ на всички страни. Най-добрѣ илюстрира това негово стремление бракътъ му съ едва шестогодишната щерка на византийския императоръ. Когато този се съгласилъ на тази женидба, Милутинъ се отказалъ отъ всички завоевания, направени въ последно врѣме за смѣтка на Византия, и до края на своето управление станалъ приятель, покровитествуванъ и покровитель на своя тъстъ.

---

[1] Данило 128—141, 149 сл.

[2] Данило 397: Милутинъ се опира само върху своитѣ татарски и алански наемници и побѣждава. Kantakuzenos I, 16: Пратеникътъ на Милутина, Калиникъ, изисква отъ Андроника II повръщането на заетитѣ му 2,000 сръбски наемници кумани. Данило 143: Милутинъ приема на служба турски наемници. Данило 156, 157 сл.: многобройнитѣ наемници на Милутина вилнѣятъ слѣдъ неговата смърть въ Сърбия.

Въ врѣме на поражението и подчинението на Шишмана (ок. 1292 г.) Милутинъ е билъ много по-изолиранъ, отколкото въ по-късно врѣме, и ималъ интересъ да подготви почвата за своитѣ планове. Отъ друга страна той трѣбвало да си осигури откъмъ сѣверъ поне неутралитета на побѣдения и докаранъ въ зависимость видински князъ, който прѣдъ видъ на географическото положение на своето княжество могълъ да играе важна роля въ отношенията на Милутина къмъ Драгутина. И какъ другояче могълъ той да постигне по-добрѣ примирението и спечелването на сжщия освѣнъ съ оженването на собствената дъщеря съ неговия синъ? Възможно е, както казва Даниилъ, Шишманъ да се е привързалъ тѣсно къмъ сръбския краль; обаче, неговата „вьсєсрьдьчноую любовь“ послѣдниятъ си е спечелилъ и осигурилъ, безсъмнѣно, едва съ свързването на своята дъщеря съ неговия синъ Михаилъ. По такъвъ начинъ видинското княжество и неговиятъ владѣтель били още по-здраво привлѣчени къмъ Сърбия и напълно спечелени за интереситѣ на сръбския краль. Шишманъ се убѣдилъ чрѣзъ това въ добритѣ намѣрения на Милутина и още по охотно заставалъ подъ неговото покровителство.

Когато слѣдъ смъртьта на бащата начело на княжеството дошълъ самиятъ зеть, отношенията между Сърбия и това княжество станали още по-тѣсни и сърдечни. Ето какво четемъ ние у продължителя на Даниила по това: „тѣмь (т. е. Милутинъ) бо хранимь бѣ и въздвижень вь врѣмє немошти ѥго, достоиноу бо бѣ помощь творѥ ѥмоу и любовь пачє мѣры, ѩко рєшти и чѧдолюбивыи отьць болє ѥ нѥмь ѩкожє на славоу ѥмоу и крѣпость“.[1] По-нататъкъ ние намираме слѣднитѣ думи, които Стефанъ Урошъ III Дечански билъ отправилъ къмъ Михаила въ 1330 год., прѣди избухването на сръбско-българската война: „и къ прьвои любьви приложи сє, южє имѣ къ родитєлѥмь моѥмь“[1]. Тѣзи думи сами по себе сж безъ значение, понеже тѣ, по всѣка вѣроятность, не сѫ били никакъ произнесени отъ Дечански. При всичко това тѣ сѫ едно отражение на дѣйствителното положение и на хода на работитѣ, защото тѣ произлизатъ отъ единъ съврѣменникъ. И тъкмо въ това лежи тѣхното истинско значение. Това сѫ единственитѣ извѣстия, които имаме за взаимнитѣ отношения между Михаила и Милутина. При всичко, че сѫ съставени съвсѣмъ общо, тѣ иматъ голѣма стойность, защото произхождатъ отъ единъ съврѣмененъ изворъ, който добрѣ познава и прѣдава тогавашнитѣ отношения въ Сърбия. Въпрѣки панегиричната тенденция, която прѣобладава въ послѣдния, той е достовѣренъ и не показва нигдѣ стремежъ да изопачава умишлено събитията. Обаче, още по-малко е ималъ хронистътъ основание въ нашия случай да изопачи работата или пъкъ да излъже и да прѣдстави отношенията между Михаилъ и Милутинъ въ една по-благоприятна свѣтлина, отколкото сѫ били въ дѣйствителность. Освѣнъ това, тѣзи извѣстия на Даниилиовия продължитель не могатъ да бѫдатъ нито отзвукъ на казаното отъ Даниила на стр. 117-119, защото тамъ се говори за бащата, а тукъ за сина. Тукъ се казва, освѣнъ тоьа, че Михаилъ е билъ покровителствуванъ и поддържанъ отъ Милутина въ врѣме на своето безсилие, т. е. когато е билъ притиснатъ отъ своитѣ врагове, единъ съвсѣмъ новъ фактъ, когто нигдѣ не се намира у Даниила. Впрочемъ, твърдѣ естествено се явява и достовѣрно, ако Милутинъ е покровителствувалъ своя зеть Михаила и че този отъ своя страна е билъ твърдѣ привързанъ къмъ него. Това съобщение на Даниилъ-Continuator се съгласява напълно съ обрисуваната по-горѣ благосклона политика на Милутина къмъ Шишмановци. Връзката на близкото родство трѣбваше естествено и неминуемо да закрѣпи и засили приятелството между двѣтѣ страни. За князъ Михаила е било, разбира се, твърдѣ желателно да има единъ такъвъ мощенъ покровитель, като своя тестъ, подъ чието покровителство е могълъ спокойно и безопасно да се развива и засилва. Всичко казано показва достатъчно достовѣрностьта на това извѣстие на Даниилиовия продължитель за взаимоотношенията между Милутина и Михаилъ Шишмана. Отъ приведенитѣ думи на сѫщия: „и върни се къмъ прѣдишната любовь, която ти имаше къмъ баща ми“, ние можемъ да заючимъ, прочее, съ сигурность, че голѣмото приятелство между сръбския краль и неговия зеть е траяло до смъртьта на първия въ 1321 г. Подобно заключение е напълно съгласно и съ тогавашното положение на нѣщата. При покровителството и свободата, съ които Михаилъ се е ползувалъ спрѣмо своя тъстъ, той не е ималъ никакво основание да се дигне противъ него и да скѫса приятелството си съ него; напротивъ, той ималъ основание и интересъ да остане винаги въ приятелство съ него. Единъ опитъ отъ негова страна да се отдѣли отъ тъста си, би билъ явна лудость при голѣмата мощь на последния и не би могълъ да разчита на никакъвъ успѣхъ. И така, възъ основа на Даниилъ-Continuator ние можемъ да приемемъ като фактъ, че отношенията между Михаилъ Шишманъ и краль Милутинъ сѫ били винаги тѣсни и приятелски до смъртьта на послѣдния въ 1321 г. Милутинъ е благоприятствувалъ и поддържалъ всѣкакъ Михаила, а този твърдѣ охотно приемалъ това мощно покровителство и се привързалъ съ голѣма склонность къмъ своя тъстъ.

---

[1] Данило 178.

[2] Ibid. 180.

Прѣдъ това тѣсно приятелство и сближение създаденото чрѣзъ нѣкогашния миренъ договоръ зависимо отношение на видинското княжество къмъ Сърбия трѣбало да избледнѣе и добие единъ съвсѣмъ другъ образъ. Милутинъ протежиралъ сега видинския князъ не вече като свой васалъ, но като свой зеть. Наистина, Михаилъ се явява като единъ голѣмъ владѣтель, който ималъ по-високъ рангъ отколкото венецианския дожъ. Той поддържалъ приятелски сношения съ венецианската република. Въ единъ венециянски списъкъ на приятелскитѣ къмъ Венеция князе той се явява подъ твърдѣ характерното наименование „деспотъ на България и господарь на Видинъ“, и то въ редицата на онѣзи князе, които стоятъ по рангъ по-високо отъ венециянския дожъ и чиито имена въ кореспонденцията стояли прѣдъ онова на дожа.[1] Сближението съ Сърбия имало, разбира се, за слѣдствие отдалечението на видинското княжество отъ българското отечество; обаче титлата на Михаила както и по-късното му избиране за български царь, показватъ че връзкитѣ между Видинъ и България, въпрѣки всичко, пакъ продължавали да сѫществуватъ. Тѣзи връзки били твърдѣ дълбоки и силни, за да могатъ тъй скоро и лесно да изчезнатъ; тѣ почивали на етнографското единство, на едно дълго общо минало и на произхода на самия видински князъ. Освѣнъ това, приятелскитѣ отношения на Милутина къмъ България въ онова врѣме способствували и спомагали на връзкитѣ между Видинъ и Търново. Милутинъ поддържалъ прѣзъ своего царуване най-приятелски отношения съ царь Теодоръ Светославъ, когото той посѣтилъ въ Търново, навѣрно, къмъ 1310|1311 год.[1] Трѣба да се прѣдполага, че тъкмо тѣзи близки приятелски връзки на сръбския краль съ българския дворъ сж дали възможность на видинския князъ Михаила да бжде самъ въ близки отношения съ търновския царь Светослава дотолкова, щото да получи отъ него и титлата „български деспотъ“.

---

[1] „Michael dispoti Bulgariae, dominus de Bigdino, gener regis Urossii“. Този списъкъ е отчасти обнародванъ у S. Ljubič, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1868, стр. 192 (изъ Liber pactorum. III, p. 79, на венециянския архивъ); D-r Joh. Šafařík, Acta archivi Veneti, Belgradi, II, p. 597 и Charles Hopf, Chroniques grecoromanes inédites ou peu connues. Berlin 1873, стр. XXIV и 177 сл. Срв. по-нататъкъ: F. Gregorovius, Geschichte der Stadt Athen. Stuttgart 1889. T. II, стр. 26 заб. 2. и C. Jireček въ Archiv für slav. Philologie. XVII, стр. 258. — Този списъкъ се намира на стрр. 115-128 отъ копието на венециянския Liber pactorum III въ виенския държавенъ архивъ; той принадлежи къмъ 1313 година.

Относно дѣятелностьта на князъ Михаила не се знае нищо по-близко. Отъ приведения венецияански списъкъ се знае, че той е craналъ видински князъ на мѣстото на баща си прѣди 1313 г. Прѣзъ годинитѣ 1312-1313 новиятъ унгарски краль Карлъ Робертъ е билъ заетъ съ въстанието на унгарския магнатъ Чакъ.[2] Въ това врѣме Унгария била нападната отъ югъ отъ схизматици и татари и тъй страшно опустошена, че папа Климентъ V възвѣстилъ кръстоносенъ походъ противъ тѣхъ.[3] Подъ „схизматици“ тукъ трѣба естествено да се разбиратъ сърбитѣ. Много е вѣроятно, че въ тѣзи нападения въ Унгария е участвувалъ съ своитѣ татари и князъ Михаилъ Видински. Обаче ние не знаемъ нищо опрѣдѣлено по това.

Нека обобщимъ сега накратко казаното за развитието на видинското княжество отъ сблъскването му съ Сърбия. Резултатътъ отъ това сблъскване е билъ една значителна промѣна на неговото международно положение: то промѣнило тогавашното покровителство на татаритѣ съ извѣстна зависимость отъ Сърбия. Слѣдъ този обратъ отношенията между него и Сърбия се развили възъ основа на изкусно създадената отъ краль Милутина идентичность и хармония на интереситѣ на двѣтѣ страни. Принуденъ отъ обстоятелствата, този трѣбало най-напрѣдъ да тръгне по пѫтя на помирението съ Шишмана и да му повърне подъ извѣстни условия неговата земя, обаче съумѣлъ сѫщеврѣменно чрѣзъ отстѫпчивость и благосклонность, а накрай и съ свръзване на своята дъщеря съ Михаила, напълно да спечели и привлѣче къмъ себе си и къмъ своитѣ интереси побѣдения свой неприятель. Сближението между Видинъ и Сърбия станало още по-тѣсно въ врѣме на князъ Михаила и траяло незатъмнено до смъртьта на сръбския краль Урошъ II Милутинъ.

---

[1] Данило 141: „такожде и сь блъгарьскынимь (царемь) вь Трьновѣ ставьшоу се ємоу, и вьсакоу правьдоу кралєвьствоу своємоу изобрѣте“. Като се сжди по това, че Данило поставя това събитие прѣди случки, станали къмъ 1310|11 год. (Дан. 143-148) и подиръ такива отъ 1309|10 г. (Дан. 124-126), трѣба да се заключи, че то е станало къмъ 1310|11 г.

[2] Fessler, Geschichte von Ungarn. II, стр. 30

[3] Вж. тукъ по на-нататъкъ, приложение № 4

Забѣлѣжително е тукъ, че по отношение на видинската область сърбитѣ повели подобна политика, както прѣди тѣхъ унгарцитѣ. Както унгарскитѣ крале си послужили съ българския бояринъ и помѣстенъ владѣтель Яковъ Светославъ, а прѣди него съ Ростислава, за да запазятъ и закрѣпятъ своето влияние въ сѣверозападна България, така сега и сръбскиятъ краль Милутинъ се опиталъ да закрѣпи сръбското влияние въ чисто българската видинска область чрѣзъ мѣстния владѣтель Шишманъ и послѣ Михаилъ.

На 29 октомврий 1321 г. умрѣлъ ненадѣйно Урошъ II Милутинъ. Неговата смърть донесла съ себе си избухването на голѣма анархия въ Сърбия. Причината на това билъ въпросътъ за прѣстолонаслѣдието, който не билъ разрѣшенъ отъ него достатъчно основно. Истина е, че Константинъ, вториятъ синъ на Милутина, е билъ опрѣдѣленъ отъ баща си за наслѣдникъ на прѣстола[1], обаче, както се вижда, Милутинъ не се е погрижилъ да се даде на този въпросъ едно сигурно разрѣшение чрѣзъ издигане на Константина въ свой съуправитель. И това е било толкова по-необходимо, че въпросътъ е билъ твърдѣ забърканъ, благодарение хода на събитията, и е изисквалъ по-голѣма яснота. Покрай опрѣдѣления отъ Милутина за прѣстолонаслѣдникъ Константинъ, въ Сърбия имало още двѣ лица, които имали право върху прѣстола, именно синътъ на Драгутина Владиславъ и първиятъ Милутиновъ синъ Стефанъ, който, ако се сѫди по споменуването му въ една грамота на баща му[1], е билъ най-напрѣдъ, т. е. прѣди въстанието му противъ баща си, законниятъ прѣстолонаслѣдникъ въ Сърбия. Тѣ били, наистина, и двамата изключени отъ прѣстолонаслѣдието отъ Милутина и се считали за безврѣдни. Защото Владиславъ е билъ затворенъ отъ чича си слѣдъ смъртьта на баща си († 1316) и лишенъ отъ своята земя,[2] а пъкъ Стефанъ е билъ ослѣпенъ слѣдъ своя бунтъ и заточенъ въ Цариградъ, отгдѣто слѣдъ нѣколко години му се позволило да се завърне, слѣдъ като билъ помилванъ отъ баща си. При това той получилъ за своя издръжка часть отъ жупата Будимля, обаче правото върху прѣстолонаслѣдието не му било повърнато отъ баща си. Той билъ считанъ за слѣпъ, ако и въ дѣйствителность да не е билъ загубилъ съвсѣмъ зрѣнието си. Измамата за своята слѣпота, въ която е билъ посветенъ и императоръ Андроникъ II, той е криелъ най-грижливо и ревностно отъ баща си и я поддържалъ дълги години до неговата смърть[3]. При това положение наслѣдството на Константина се струвало, може би, на Милутина като осигурено; обаче той се е страшно мамилъ.

---

[1] C. Jireček, Geschichte, der Serben, I, стр. 354.

Кѫсогледството на Милутина по въпроса за прѣстолонаслѣдието и неговата династическа политика, която била насочена къмъ това, да унищожи Дежевския договоръ и да основе собствена династия, трѣбало сега, слѣдъ неговата смърть, горчиво да се отмъсти. Константинъ, опрѣдѣлениятъ отъ него наслѣдникъ, се провъзгласилъ въ Зета за краль. Обаче и другитѣ двама кандидати съ права върху сръбската корона се явили съ претенции за трона. Владиславъ, който между това е билъ освободенъ отъ затвора, стѫпилъ въ владѣние на бащиното си наслѣдство. Обаче, най-много привърженици между боляритѣ и клира придобилъ считаниятъ досега за слѣпъ принцъ Стефанъ, който веднага слѣдъ смъртьта на баща си хвърлилъ прѣвръзката отъ очитѣ си и разтрѫбилъ въ всички части на Сърбия чудото, което ужъ му повърнало свѣтлината на очитѣ. Подобна чудотворна измамническа история е била най-доброто срѣдство въ срѣднитѣ вѣкове за добиване на привърженици между простодушния и вѣрващъ народъ. Наистина, около Стефана се групирали повече боляри и клирътъ, начело съ архиепископа. Той билъ провъзгласенъ отъ сръбския съборъ въ Призрѣнъ за краль, а на 6 януарий 1322 г. коронясанъ заедно съ своя синъ отъ сръбския архиепископъ Никодимъ[1]. Тѣзи трима претенденти наченали сега помежду си борба за сръбския тронъ. Сръбскитѣ знатни се раздѣлили отъ своя страна на нѣколко партии, споредъ претендента, когото поддържали[2]. Сѫщо така и наемнитѣ тълпи на умрѣлия краль, които сега, при царуващето разцѣпление, никой вече не обуздавалъ, дали пълна свобода на своитѣ диви инстинкти за убийства, грабежъ и плячка и безпрѣпятствено вършили своето разрушително дѣло въ страната.[3] Така, Сърбия станала изведнъжъ арена на дива анархия,отъ послѣдицитѣ на която гордата държавна постройка на Милутина почнала да се разклаща и едва съ значителна врѣда могла да се отърве.

---

[1] Miklosich, Monumenta Serbica, p. 67. М. Зечевић, Живот и владавина Ст. Дечанскога. I. Београд, 1903. стр. 18.

[2] M. Madius, ed. cit., p. p. 643, 646. Данило 25, 27, 357. G. Adam, ed. cit., p. p. 437, 438.

[3] Данило 126, 165 — 170. Цамблакъ въ Гласник XI (1859), стр. 47, 49, 57 — 59, 64. Miklosich, Monumenta Serbica, стр. 90. G. Adam, ед. et l. cc..

Смъртьта на Милутина и избухналитѣ граждански войни въ Сърбия били отъ твърдѣ голѣмо значение за съсѣдното видинско княжество. Дотогава политическото положение на видинското княжество се опрѣдѣляло, както вече посочихме, отъ тѣснитѣ родствени връзки съ сръбската кралевска фамилия и и отъ сръбския протекторатъ надъ Видинъ. Съ смъртьта на Милутина изчезнала най-силната връзка, която прикрѣпяла видинското княжество къмъ Сърбия, докато въ сѫщото врѣме вѫтрѣшното положение и произлѣзлата отъ това продължителна слабость на Сърбия давала на видинския князъ пълна свобода на дѣйствие. Пита се сега, какво поведение е възприелъ послѣдниятъ спрѣмо събитията въ Сърбия и какъ сѫ се сложили и развили по-нататъкъ отношенията между тѣзи двѣ държави слѣдъ смъртьта на Милутина. Останаха ли сѫщитѣ, както дотогава, или сѫ прѣтърпѣли нѣкакво измѣнение и какво?

---

[1] C Jireček, Gesch. der Serben. I, 335. Вж. сѫщо прѣдидущата забѣлѣжка.

[2] Цамблакъ, op. cit., стр. 66, 64.

[3] Данило 156.

За жалость, ние не притежаваме никакви прѣми и съврѣменни съобщения, които биха могли да освѣтлятъ този въпросъ. Най-важниятъ съврѣмененъ свидѣтель Даниилъ Континуаторъ, който би могълъ да ни доде при това на помощь, прави само намекъ за избухналата въ Сърбия анархия слѣдъ смъртьта на Милутина, а иначе ни оставя съвсѣмъ на сухо. Той остава чрѣзъ това вѣренъ на своето гледище, като мълчи, за да се изразимъ тукъ съ сполучливия изразъ на Ягича, гдѣто нѣма, що да хвали.

Единственото извѣстие, което дава нѣкои указания по това, е отъ твърдѣ късно врѣме и отъ такова естество, че ние не можемъ да го приемемъ за достовѣрно, безъ едно по-близко потвърждение отъ нѣкой другъ съврѣмененъ изворъ, какъвто въ дѣйствителность нѣмаме. Това е извѣстието на троношката лѣтопись, което гласи така: „Константинъ, който билъ подържанъ отъ византийския императоръ Андроникъ и отъ своя зеть Михаилъ, краль на българитѣ, отблъсналъ пратеницитѣ на брата си и потеглилъ съ войската си на война противъ Стефана."[1] Ако би могло да се вѣрва на това извѣстие, би трѣбало да приемемъ, че князъ Михаилъ Видински се е държалъ активно спрѣмо гражданскитѣ войни въ Сърбия, като взелъ при това страната на Константина. Обаче, това извѣстие не се потвърждава или подкрѣпя отъ никой другъ изворъ, било по-раншенъ или по-късенъ. Отъ друга страна то е отъ толкова късенъ произходъ (едва отъ XVI столѣтие), че само по себе не може да бѫде мѣродавно. Впрочемъ, многобройнитѣ неисторически и невѣрни подробности и нѣкои баснословни работи, които се излагатъ въ тази хроника, подканятъ къмъ най-голѣма прѣдпазливость при използването ѝ. Освѣнъ това, интересуващето ни извѣстие става подозрително поради нѣкои вѫтрѣшни съображения. Деспотъ Михаилъ се явява въ него като български краль, нѣщо, което е анахронизъмъ. Самата помощь на Михаила Видински се явява твърдѣ невѣроятна, като се има прѣдъ видъ географическото разположение на видинското княжество и отдалечеността му отъ земитѣ на Константина, които лежали на западъ на адриятическия брѣгъ, именно въ Зета, гдѣто Константинъ е билъ провъзгласенъ за краль, въ областьта на Скутари и гдѣто той е сѣкълъ монети съ образа и името си.[1] Отъ друга страна, споредъ думитѣ на хрониката, императоръ Андроникъ, именно стариятъ, защото младиятъ тогава не е билъ още императоръ, помагалъ така сжщо на Константина, който погрѣшно и своеволно се обявява отъ хрониста за синъ на бездѣтната Симонида. Обаче, при тогавашнитѣ условия тази помощь е почти невъзможна, защото въ първата половина на 1322 г. Андроникъ Стари е билъ тъй много заетъ съ тъкмо що пламналата гражданска война между него и негови я внукъ, че не му оставала никаква възможность да се мѣси още и въ сръбскитѣ разправии. Докато отъ друга страна не трѣба да се забравя, че въ миналото, когато Стефанъ Дечански е билъ ослѣпенъ отъ баща си и заточенъ въ Цариградъ, а така сжщо и по-късно Андроникъ II винаги е билъ и оставалъ неговъ приятель, а слѣдователно, не може да се приеме, че въ врѣме на гражданскитѣ войни въ Сърбия той билъ взелъ страната на неговитѣ врагове. Общата подръжка на Константина отъ Андрнника и Михаила противъ Стефана Дечански сочи, че това извѣстие трѣба да е произлѣзло чрѣзъ това, гдѣто словоохотливиятъ и фантастиченъ хронистъ е смѣсилъ и обединилъ извѣстната нему обща акция на тѣзи двама владѣтели противъ Сърбия въ 1330 год. съ извѣстието на Цамблака, споредъ което Константинъ получилъ помощь противъ брата си отъ една съсѣдна държава. Че това е наистина така, вижда се иначе и отъ думитѣ на хрониста, съ които той свръзва събитията отъ 1330 г., именно войната на царъ Михаила и императоръ Андроника III противъ Стефана Дечански, съ прѣди това изложенитѣ отъ него събития около смъртьта на Константина, именно: „Таже Стефанъ Оурошъ сѣдъ на ѿчемъ престолѣ во Призренȣ, Михаилъ же Болгарскій ради смерти Константина брата жены своѧ такожде юнѣишіи андроникъ ради смерти сина сестры своѧ, востаютъ ратїю. . ."[2] По такъвъ начинъ става ясно, че това извѣстие на хрониката отъ Троноши е негодно и не може да се употрѣби отъ историка.

---

[1] Гласник Српск. Уч. Друж. V (1853), стр. 63. Тази хроника е прѣписана въ XVIII в. въ монастира Троноши отъ йеромонахъ Иосифъ отъ единъ по-старъ рѫкописъ пакъ отъ XVIII в. Послѣдниятъ пъкъ произхожда отъ единъ още по-старъ рѫкописъ отъ XVI вѣкъ (1526); вж. пакъ тамъ, стр. 17 и V. Jagić, Historija književnosti etc., стр. 194.

---

[1] C. Jireček, Gesch. der Serben. I, 354.

[2] Вж. троношкия лѣтописецъ, цит. изд., стр. 63-64.

Цамблакъ също така не засѣга нашия въпросъ. Той разказва подробно въ своето **Житиѥ Стефана Оуроша г** за гражданската война между Стефана и Константина и казва между другото слѣдното: „[Константинъ] **ѥще же и ѡть приближающихь се прѣдѣль немалоу помощь призвавь. . .**“ и понататъкъ опрѣдѣля тази помощь като: „ . . . **сь чоуждымь ѩзикѡмь своѥ ѡтьчьство ратова.**“[1] Много трудна и почти напразна работа е, да се опитваме при толкова малко опорни точки да отговоримъ на въпроса, кой е билъ оня, който е поддържалъ Константина противъ Дечански. Руварацъ е на мнѣние, че Константинъ, който билъ, споредъ него, синъ на Милутина отъ българската принцеса Ана, дъщеря на царя Георги Тертерий I, билъ подкрѣпенъ отъ българитѣ и отъ сродната съ него династия на Тертериевци.[2] Като се вземе обаче прѣдъ видъ, че въ първата половина на 1322 г. върлуващата въ Византия гражданска война привличала вниманието на българитѣ и че прѣзъ лѣтото на същата година Георги Тертерий II начеималъ война противъ Византия, горното прѣдположение става невѣроятно. Още повече, че земитѣ на Константина лежали, както казахме по-горѣ, на адриатическия брѣгъ, далечъ отъ България.

Нѣкои историци[3] приематъ a priori, че отношението на зависимость, което било нѣкога създадено между Видинъ и Сърбия чрѣзъ мирния договоръ между Милутина и Шишмана, продължило да съществува и по-късно слѣдъ смъртьта на Милутина. Това мнѣние, застъпвано отъ сръбскитѣ историци, не държи смѣтка за развоя на събитията, явява се повърхно и своеволно и не отговаря на фактитѣ. Разбира се, че при изтъкнатата липса отъ извори не може да се установи точниятъ и детайленъ ходъ на събитията, обаче по косвенъ пъть все може да се проникне въ неговитѣ главни очертания. Нека видимъ, прочее, до какви заключения води единъ анализъ на събитията при помощьта на изворитѣ.

---

[1] Цамблакъ, цит. стр., 65, 66.

[2] Ср. „Matica“ list za književnost i zabavu. Novi Sad 1868, стр. 412.

[3] Ковачевић и Йовановић, Историjа српскога народа. I 1890–91 Београд, стр. 116. П. Сречковић, Историjа српскога народа. II. Београд 1888, стр. 279. Ст. Новаковић въ Годишњица Н. Чупића V (1883), стр. 152—153.

Милутинъ умрѣлъ въ края на 1321 г. (29 октомврий) и въ началото на 1323 г. деспотъ Михаилъ Видински е билъ избранъ за български царь. Тукъ се касае, слѣдователно, за политическото положение на Михаила въ 1322 г., защото съ неговото издигане за царь и съ обединението на Видинъ съ България изчезвалъ всѣки въпросъ и всѣка слѣда отъ нѣкаква зависимость къмъ Сърбия.

Тъкмо прѣзъ тази година е била кулминацията на гражданската война въ Сърбия. Каза се по-горѣ, че веднага слѣдъ смъртьта на Милутина (29 окт. 1321 г.) Сърбия се разпаднала на три враждебни единъ на другъ лагери, готови да се нахвърлятъ единъ върху другъ. Неуредеността на прѣстолонаслѣдния въпросъ и появата на трима претенденти за трона разцѣпила всички фактори въ Сърбия на три партии. Тъкмо въпросната 1322 година започвала въ Сърбия съ изгледитѣ на една голѣма вжтрѣшна гражданска война, която наистина не се забавила да избухне. Тримата претенденти за трона се готвели усърдно за рѣшителна борба, която трѣбало да посочи бждащия краль на Сърбия. Константинъ, който ималъ седалището си въ Скутари, гдѣто сѣкълъ и монети съ своя образъ, съ корона и скиптъръ, отхвърлилъ прѣдложението на брата си Стефана Дечански, да подѣлягъ по между си държавата. Оржжието трѣбало да рѣши и рѣшило въ полза на послѣдния. Войната (1322 год.) завършила съ побѣдата на Стефана; въ послѣдвалото сражение Константинъ е билъ разбитъ и убитъ въ брѣме на бѣгството. Обаче съ това не се възстановилъ още мирътъ въ Сърбия; все още оставали двама претенденти. Побѣдительтъ Дечански е ималъ сега още да се бори и прѣодолява опасното съперничество на своя братовчедъ Владислава, Драгутиновия синъ, който ималъ своята база въ земитѣ на баща си въ сѣверна Сърбия, гдѣто е ималъ пълната подкрѣпа на мѣстното болярство и духовенство. Владиславъ е билъ поддържанъ освѣнъ това и отъ вънъ, именно отъ Унгария и Босна. Борбата съ него е била по-дълга и по-продължителна. Прѣзъ 1323–1324 год. гражданската война между тѣзи двама претенденти още продължавала.[1]

Ясно е, че при това положение на гражданска война, на вжтрѣшни разцѣпления и разнебитеность тъкмо прѣзъ въпросната 1322 г., та и подиръ това, Сърбия не е била въ състояние да дири смѣтка за поведението на видинския князъ, а още по-малко да изисква отъ него да се подчинява на сръбската върховна власть.

---

[1] Цамблакъ, op. et. l. cc. G. Adam (Pseudo-Brocardus), op. cit. p. 438. Jireček, Geschichte der Serben. I, 356.

Докато Владиславъ владѣлъ на сѣверъ, позицията на Дечански била несигурна и застрашена, неговата свобода на дѣйствие ограничена. Това може впрочемъ лесно да се забѣлѣжи по разликата между неговата политика прѣди и слѣдъ обезврѣдяването на Владислава. Това положение на работитѣ правѣло невъзможно за Дечански да поддържа прѣзъ 1322 год. сръбското върховенство надъ Видинъ, а сжщеврѣменно давало, напротивъ, пълна свобода на движение на деспотъ Михаила. Отъ само себе се разбира, че въ онова врѣме никакъ не е било въ интереса на Дечански, който се е намиралъ въ голѣмо притѣснение, да подига въпроса за зависимостьта на видинския князъ отъ Сърбия, защото съ това той би си навлѣкълъ само безполезно и несвоеврѣменно недоволството и не безопасната вражда на сжщия. Подигането на този въпросъ би имало за послѣдствие съюзяването на Михаила съ краль Владислава. Да наложи съ сила на видинския князъ признанието на своето върховенство, затова Дечански не е ималъ още сила. И така, повече отъ вѣроятно е, че той е оставилъ този въпросъ незачекнатъ. Но и да допуснемъ за единъ моментъ невѣроятното прѣдположение, че Дечански е изискалъ, въпрѣки всичко това, отъ Михаилъ Шишмана да признае неговата върховна власть, то отговорътъ на послѣдния е могълъ да бжде само отрицателенъ. Защото не може да се приеме, че Михаилъ Шишманъ, слѣдъ като се бѣше твърдѣ много засилилъ подъ покровителството на своя покоенъ тъстъ и бѣше вкусилъ и се радвалъ отъ една самостоятелность, която граничела съ независимость, щѣше да приеме токр тъй едно подобно толкова унизително искане, и то въ едно извънредно критическо за Сърбия врѣме, и че не ще използува съперничеството между сръбскитѣ претенденти за трона, за да достигне и формалната си независимость отъ Сърбия. Личностьта на Милутина и мощьта на Сърбия въ негово врѣме били най-силната връзка, която привръзвала видинското княжество къмъ Сърбия. Тази връзка изведнъжъ прѣстанала да сжществува: Милутинъ билъ мъртавъ: прѣдишната мощь на Сърбия била вече прѣвърната отъ гражданскитѣ войни въ една голѣма немощь. Михаилъ се видѣлъ изведнъжъ освободенъ отъ всички ангажаменти, огледи и граници спрѣмо Сърбия, Не може да се мисли, че той е пропусналъ неизползуванъ единъ тъй сгоденъ случай, но още по-малко може да се мисли, че той е допусналъ, щото при тѣзи условия Стефанъ Дечански да му наложи наново сръбското върховенство.

По този въпросъ могатъ да сѫществуватъ, слѣдователно, само двѣ възможности: или Михаилъ Видински се е държалъ неутрално и очаквателно спрѣмо гражданската война въ Сърбия, безъ да бѫде засегнатъ отъ Дечански и безъ да признава изрично неговата върховна власть — което би отговаряло на едно неопрѣдѣлено и неуяснено положение; или пъкъ, което е по-вѣроятно, той е използувалъ благоприятнитѣ условия, може би принуденъ и отъ държането на Дечански, и е провъзгласилъ своята независимость отъ Сърбия. Какъ е постѫпилъ той, ние не знаемъ съ положителность. Обаче послѣдното прѣдположение е много по-вѣроятно, защото Михаилъ изглежда да е билъ врагъ на Дечански още като видински деспотъ. Къмъ това сочи сближението на Михаила съ България и избирането му за български царь, което имало за послѣдствие обединението на видинската область съ българската държава и било, слѣдователно, единъ неприятелски актъ къмъ Сърбия; а така сѫщо и неговата неприязнена и враждебна политика къмъ Дечански, въ битието му вече на български царь, и то прѣзъ цѣлото негово царуване.[1] За това говорятъ сѫщо така и нѣкои характеристични мѣста у Даниилъ-Continuator, които прѣдставятъ Михаила като единъ изявенъ и постояненъ неприятель на Дечански. На стр. 179 той поставя въ устата на Дечански слѣднитѣ думи, отправени къмъ Михаила: „помени вь оумѣ своѥмь, драгыи и любимыи брате кралѥвьства ми, ꙗко ни ѥдиниѥ дѣтѣли зьлыѥ не сьтворихь ти противоу зьлобамь твоимь многыимь, юже ти въздасть ми...“ и по-нататъкъ, на стр. 180: „и възврати се оть гнѣва ꙗрости своѥѥ, и кь пръвои любьви приложи се, юже имѣ кь родителемь моимь, такожде боуди и сь мною...“

Ясно е слѣдъ всичко казано, че прѣдположението на сръбскитѣ историци, споредъ което зависимостьта на видинското княжество отъ Сърбия била продължила и следъ смъртьта на Милутина, въ време на гражданскитѣ войни въ Сърбия, е неоснователно и недопустимо. Напротивъ, при тогавашнитѣ условия, въ които се намирала Сърбия тази зависимость не могла да се поддържа и неминуемо отстжпила поне фактически мѣсто на една независимость.

---

[1] Данило 174, 178, C. Jireček, Gesch. der Serben. I, 361 сл.

Въ началото на 1323 г., слѣдъ угасване династията на Тертериевци видинскиятъ деспотъ Михаилъ билъ избранъ отъ българския съборъ за царь на България.[1] Съ това видинската область, както и всички земи на княжеството, слѣдъ като прѣкарали вече нѣколко десетилѣтия отдѣлени отъ българската държава, били, противно на сѣверозападнитѣ български области — бѣлградска и браничевска, пакъ обединени съ нея и по такъвъ начинъ напълно освободени отъ чуждото влияние и спасени отъ опасностьта да бждатъ погълнати отъ сърбитѣ.

---

[1] Kantakuzenos, ed. cit., I, 175.

Приложения

№ 1.

Априлъ 1269 г. Унгарскиятъ краль Бела IV награждава сина на Чакъ, Михаилъ, за неговитѣ заслуги въ войната противъ сръбския краль Урошъ I въ 1268 г.

Bela, Dei Gracia, Hungarie, Dalmatie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Comanieque Rex. Omnibus tam presentibus quam futuris, litteras presentes inspecturis, salutem in omnium Saluatore. Celsitudinem Regiam inuigilare conuenit premiis bellatorum, ut fructum operis recipiant adoptatum. Hinc est, quod cum nos pro contumacia, ac propter deuastationen terre de Macho, in auxilium karissimi nepotis nostri Bele ducis, contra Wros, regem Seruie, nostrum exercitum destinassemus, fidelis iuuenis noster, Michael, filius Petri de genere Chak, in conflictu ipsius regis contra oppositam aciem fortiter dimicauit, letale vulnus excipiens, laudabiliter preliando, sicut etiam per karissimum ducem Belam nobis constitit, ut idem Michael in ipsa area certaminis, duos Barones, videlicet generum eiusdem Wros, et filium magistri tauarnicorum suorum captiuasset, quos cum armis militaribus et dextrariis valentibus, nobis presentauit; quorum veritas et noticia per karissimam filiam nostram Annam ducissam, et karissimum nepoten nostrum Belam, Ducem de Macho, nobis fuit reuelata; qui per nos cum fuissent inquisiti retulerunt, ut cum Michaele fideli nostro in octingentis marcis conuenissent, se redempturos, de quibus etiam idem Michael crucem pretiosam de ligno Domini, ad visum Bele Ducis recepisset, quam nos una cum regina consorte nostra karissima inspicere requisissemus, crucem vidimus continere de ligno domini longitudinem unius palme, et dimidie, latitudinem valere palmam; formatam in auro decem mercarum, preciosis gemmis et lapidibus mirabiliter ordinatam, estimantes in valore quingentas marcas; auri, lapidum, et gemmarum. Qam cum ab eo Micaele fideli nostro, et captiuos suos in pecunia redimere voluissemus, dare nos recusauit nisiper donacionem, vel per concambium possessionis redimere possemus ab eodem; pro tali igitur pretiosa re et pro seruiciis nobis exhibitis, pro concambio dominicae crucis, mirabiliter ordinate, quamdam terram conditionalium nostrorum Erdeuchucaua vocatam etc. . .

dedimus, addidimus eidem Michaeli, et suis filiis etc. . . . 1269, quinto idus Aprilis.

Fejér, Codex dipl. Hungariae. IV_3, p. 490—493.

№ 2.

1272 г. Унгарскиятъ краль Стефанъ V потвърждава на Доминика и Михаила, синове на Чакъ, владѣнието на земята Корусъ, подарена имъ отъ баща му Бела IV заради заслугитѣ имъ въ войната противъ сръбския краль Урошъ I въ 1268 г.

Stephanus, Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque Rex etc. . . . quod cum Nobiles et honesti viri, dilecti et fideles nostri, Comes Dominicus, et Magister Michael, frater eiusdem, filii Comitis Petri, de genere Chak, regno et regie dignitati indicia deuote fidelitatis quampluries demonstrauerunt. Primo . . . etc. . . . Nec hoc pretermittimus, sicut eciam per nobiles et Barones nobis constitit, per nostrum regnum constitutos, quod Wros, rex Seruie, qui pro contumacia sue ignorancie, et propter deuastationem terre de Macho, contra carissimum patrem nostrum Belam, inclytum Regem Hungarie insurgens, in suo conflictu fuerat deuictus extitit et captiuatus. In quo bello idem Mychael, fidelis noster, feruore debite fidelitatis imbutus, honestos captiuos captiuasset, et diuersas plagas ac crudeles super se assumsisset. Cuius rei veritatem, et seruiciorum suorum ibidem exhibitorum in priuilegio karissimi patris nostri, Bele Regis, felicis recordacionis, plenius continentur, etc. . . . Nos, . . . , in aliquam satisfactionem seruiciorum suorum, contulimus eisdem, et per eos ipsorum heredibus, ex certa sciencia, et mera liberalitate, villam seu terram nostram Korus vocatam etc. . . . Datum per manus Magistri Benedicti, Orodiensis Ecclesie Prepositi, aulae nostre Vice Cancellarii, dilecti et fidelis nostri. Anno Domini. MCCLXX secundo, regni autem nostri anno tercio, Venerabilibus patribus etc. . . .

Fejér, Codex dipl. Hungariae V_1, pp. 24—26 : 238—241.

№ 3

13 юлий 1298 г. Унгарскиятъ краль Андрей III награждава братята Матей, Павелъ и Михаилъ за тѣхнитѣ военни заслуги

Andreas Dei Gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque Rex uniuersis Christi fidelibus presentes litteras intuentibus salutem in eo qui Regibus dat salutem. Licet Regia Majestas manum munificam porrigere debeat uniuersis; illos tamen, quorum experta probitas laudata est in prosperis et aduersis, prosequi debet munificencia largiori, ut alij eorum exemplo inuitati feruencius ad fidelitatis opera accendantur. Proinde uniuersitati omnium tam presencium, quam futurorum harum serie litterarum fieri uolumus manifestum, quod Magister Ugrinus filius Pons de genere Chak Regni nostri Baro fidelissimus ad nostram accedens presenciam, fideles et laudabiles Mathei, Pauli et Michaelis filiorum Comitis Urbanus personaliter coram nobis astancium famulatus, quos eo tempore, quo idem Magister Ugrinus Nostre Maiestatis uestigia sequebatur, diuersis se fortune casibus obponendo exercuerunt et impenderunt, nobis insinuare curauit; ac inter cetera eorum fidelitatis obsequia hoc precipue enucleare cupiens manifestius explanauit ut dum Tartari partes Macho obsedissent, et ad Nostre Majestatis perturbacionem ac detrimentum, et Regni nostri Hungarie deuastacionem se transferre niterentur: Matheus Paulus et Michael filij Urbanus predicti, feruore fidelitatis accensi, cum predicto Magistro Ugrino Domino ipsorum fluuium Zava transeuntes, abiecto rerum et persone sue periculo uiriliter dimicauit: ubi prefatus Matheus letali wlnere sauciatus claudicacionis su, pedis est passus orbitatem, et duos Tartaros militari suo exercioi prout idem Magister Ugrinus retulit, capite detruncauit; quorum capita idem Magister Ugrinus nobis Bude existentibus transmisit. Ad cuius fidelitatis et uictorie laudabilis remuneracionem predictus Magist r Ugrinus estuans feruentissime a nobis humiliter postulauit, ut quandam terram Pabar uocatam in Comitatu de Wolko existentem, cum locis quatuor uillarum ad eandem uillam Pabar attinencium, Jelun, Tugia, Mihaly et Ereztuen uocatarum, nostre collacioni pertinencium, in recompensacionem seruiciorum Mathei ac fratrum suorum predictorum, cum omnibus suis utilitatibus ipsis de Regia beneuolencia donare diguaremur. Nos uero, qui ex officio suscepti regiminis merita singulorum metiri debere, ipsius Magistri Ugrini peticionem iustam, legitimam et racionabilem esse considerantes, predictam uilam Pabar uocatam, cum utilitatibus suis uniuersis et tributis, ac locis quatuor uillarum memoratarum, et earum omnium usibus uniuersis, iuxta ueteres metas et autiquas, quibus heedem antea limitate fuerant et possesse, de consilio Prelatorum, Baronum et Nobilium Regni nostri fidelium nobiscum consedencium, Matheo et fratribus suis antedictis, ac per ipsos eorum heredibus heredumque suorum successoribus damus, tradimus et conferimus iure perpetuo et ireuocabiliter possidendas, tenendas pariter et habendas. In cuius donacionis testimonium perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras priuilegiales dupplicis sigilli nostri robore communitas seu roboratas. Datum per manus venerabilis patris fratris Antonij Episcopi ecclesiae Chanadiensis Aule nostre Vice Cancellarij anno ab Incarnacione Domini MCC nonagesimo octauo, tercio Idus Iulij, Regni autem nostri anno similiter octauo.

Monumenta Hung. historica. Diplomataria. XXII, p. 617—618.

№ 4.

Февруарий 1314 год. Папа Климентъ V до християнитѣ на унгарското кралство; обявява опрощение на грѣховетѣ за ония, които биха паднали въ борбата противъ схизматици, татари и поганци за защита на католическата вѣра.

Universis Christi fidelibus; per regnum Hungarie constitutis. Quum sicut ex parte Vestra fuit nobis expositum, Vos et ecclesie Romanae fideles aliarum partium, regno Hungariae adiacentium, a Schismaticis, Tartaris, paganis aliisque permixtis, infidelium nationibus impugnationes, depopulationes, captiuitates, seruitutes, ac carceres, et alias diuersorum generum poenas et cruciatus multiplices patiamini: quibus nec obuiare potestis, nec resistere per vos ipsos: Nos huiusmodi Vestris tantis calamitatibus, miseriis et pressuris affectu paterno compatientes ab internis, libenter vobis ille, quo possumus spirituali subsidio, quod cuilibet temporali praevalet misericorditer subuenimus. Ut Igitur vos, aliique Christi fideles ad defensionem Catholicae fidei contra schismaticos et infideles eosdem eo amplius animemini, quo temporalem in hoc vitam sperabitis in perpetuam commutare; nos, de Omnipotenti Dei misericordia, et BB. Petri et Pauli Apostolorum auctoritate confisi, vobis omnibus, ceterisque Christi fidelibus, quos pro defensione Catholicae fidei bello seu pugna in regno Hungariae, aliisque fidelium terris et partibus, eidem regno adiacentibus supradictis, aut vicinis eisdem habitis contra Schismaticos, Tartaros, Paganos, aliasque peruersas nationes infidelium supradictas aut ex vulneribus in eisdem bello, vel pugna receptis postmodum mori contigerit, Vestrorum omnium, de quibus vere contriti fueritis et confessi, plenam concedimus veniam peccatorum; praesentibus post triennium minime valituris. Datum Auenione Kal. Februarii Anno IX.

Hurmuzaki, Documente. I, p. 574—575.
Fejér. Cod. dipl. Hung. VIII_1. p. 534.
G. Pray, Annales rerum Hungariae. Vindobonae 1764, II, p. 11 14—15.

Съдържание.

Стр.

Прѣдистория и генезисъ на видинското княжество . . 1—42

Първитѣ извѣстия за Видинъ 3

Видинъ като крѣпость и като центъръ на область и на епископия въ българската държава . . . 4

Разлика въ положението на видинската область въ първото и въ второто българско царство 7

Българскитѣ сѣверозападни покрайнини Бѣлградъ и Браничево — прѣдметъ на унгарскитѣ завоевателни стремежи. Сблъскване между Унгария и Византия за тѣхъ и първо засѣдане на унгарцитѣ въ тѣхъ. Тѣ ставатъ прѣдметъ на споръ и ябълка на раздоръ между новооснованото второ българско царство и Унгария: борби между двѣтѣ страни при Калояна, Бориса, Ив. Асѣня II, Коломана I и Михаила II Асѣнь и окончателното загубване на тѣзи земи за България при послѣдния 8

Значение и влияние на тази загуба за положението на видинската область. Послѣдната става погранична область на българската държава, полесно уязвима и прѣдметъ на унгарски нападения, аспирации и завладѣвания . . . 11

Избухване на граждански войни въ България и намѣса въ тѣхъ на унгарцитѣ. Ролята на Ростислава. Видинската область попада подъ владичеството на Ростислава и подъ върховната власть на Унгария 12

Унгаро-ческа война въ 1260 г. и освобождение въ свързка съ това на видинската область отъ унгарска власть и влияние. Българо-унгарска война прѣзъ 1261 г. и въстановяване на унгарската власть въ Видинъ . . . 15

Послѣдствия отъ загубата на Бѣлградъ и Браничево за положението на видинската область и постепенно обособяване на послѣдната 17

Първо отдѣляне на Видинско отъ българското царство при Борила 18

Стр.

Яковъ Светославъ и неговото значение за сѫдбинитѣ на видинската область Той влиза въ сферата на унгарското влияние и като зависимъ князъ отъ Унгария получава отъ сѫщата Видинъ 19

Като часть отъ Светославовото княжество видинската область се колебае между България и Унгария, споредъ политиката на Светослава: отдалечаване отъ Унгария и сближение съ Търново (1265 г.) въ свръзка съ гражданската унгарска война; ново възстановяване на унгарската върховна власть и надмощие прѣзъ 1266 г. 23

Отъ 1272 г. видинската область като съставна часть отъ независимото княжество на Яковъ Светослава 25

Сѫдбата и положението на Видинъ слѣдъ смъртьта на Яковъ Светослава (1276/7 г.) Извѣстието на византийския поетъ Мануилъ Филъ. Липса на прѣки извѣстия. Общо вѫтрѣшно политическо положение на България и основаване видинското княжество отъ Шишмана 27

Царуване на Константина Тихъ и вѫтрѣшни недѫзи. Революция на Ивайло и нови граждански войни и хаосъ въ България до въцаряване на Тертерия I 29

Безсилието на централната българска власть и влияние на други фактори върху сѫдбинитѣ на Видинско: татаритѣ и браничевскитѣ князе. Значението на татарския князъ Ногай въ Балканския полуостровъ и въ България и вѣроятно татарско влияние върху Видинъ 34

Сѫдбата на браничевската область слѣдъ смъртьта на Ростислава († 1262) и закрѣпване въ нея на двама братя, които турятъ край на унгарската власть въ нея и основаватъ тукъ мощно браничевско княжество. Вѣроятно влияние на браничевскитѣ князе върху съсѣдната видинска область 37

Дотогавашното развитие на видинската область довежда до обособяването ѝ въ особено видинско княжество подъ Шишмана 42

Видинското княжество до 1323 година . . . . 43—116

Основательтъ на видинското княжество, неговиятъ прозходъ и въпросътъ за врѣмето на основаването на княжеството . . 43

Политическото положение на видинския князъ спрѣмо търновското царство 45

Шишманъ полунезависимъ князъ, стоящъ подъ татарско покровителство 47

Стр.

Граници на видинското княжество 51

Промѣна въ положението на браничевската и на бѣлградската областъ и влиянието ѝ върху Видинско. Браничевскитѣ князе. Засѣдане на сръбския екс-краль Драгутинъ въ бѣлградската областъ като унгарски васалъ. Борба между Драгутина и браничевскитѣ князе; намѣса въ нея на сръбския краль Милутинъ, изгонване на браничевскитѣ братя и присъединение на Браничево къмъ земитѣ на Драгутина 57

Окончателна загуба на Бѣлградъ и Браничево за България. Сърбия като новъ факторъ въ българския сѣверозападъ. Смъртьта на Драгутина (1316) и присъединението на Бѣлградъ и Браничево къмъ Сърбия. Нарушение чрѣзъ това на унгарскитѣ върховни права и войни между Унгария и Сърбия за владѣние на прѣдишния български сѣвѣрозападъ. Упадъкътъ, безпомощностьта и неспособностьта на търновското царство да се намѣси въ тѣзи събития. Окончателното прѣминаване на българския сѣверозападъ — Бѣлградъ и Браничево — въ сръбска власть 63

Влияние на тази промѣна върху положението на видинската областъ. Нападение на Шишмана въ Сърбия. Характеръ и смисълъ на това нападение, ролята на Ногая . . 68

Поражение и прогонване на Шишмана отъ Видинъ; миръ между него и Милутина. Необикновена отстѫпчивость на послѣдния. Обяснението ѝ отъ Даниила. Сѫщинската ѝ причина: татарската опасность и подчинение на Сърбия подъ татарската върховна власть 70

Послѣдици отъ мирния договоръ за политическото положение нави динското княжество: зависимость отъ Сърбия. 76

Хронология 78

Управлението на Шишмана; негодното извѣстие на троношката хроника 83

Женидбитѣ на Шишмана и неговото потомство. Въпросътъ за Синадина, чичото на Ив. Александра: той не е билъ синъ на Шишмана Видински 84

Михаилъ Шишманъ князъ на Видинъ и рѫководнитѣ нишки на неговата политика 90

Неговитѣ жени и дѣца и тѣхнитѣ сѫдбини. Образи на Михаила и сѣмейството му 91

Значението на брака Михаиловъ съ Аца; политиката на Милутина и прѣслѣдваната отъ него чрѣзъ този бракъ цѣль. 99

Стр.

Политическото положение на князъ Михаила и неговитѣ отношения къмъ Сърбия и къмъ търновското царство . . . 103

Вѣроятно участие на Михаила въ сръбскитѣ нападения противъ Унгария въ 1313 год. 106

Погледъ върху развитието на видинското княжество отъ стълкновението на Шишмана съ Милутина 106

Урошъ II Милутинъ умира. Гражданска война въ Сърбия между претенденти за трона. Въпросътъ за поведението на Михаилъ Шишмана спрѣмо събитията въ Сърбия. Мълчанието на изворитѣ и негодното извѣстие на троношката хроника 107

Безосновното прѣдположение на нѣкои модерни историци за зависимость на видинското княжество отъ Сърбия слѣдъ смъртьта на Милутина. Фактическа а може би и формална независимость на князъ Михаила отъ Сърбия отъ края на 1321 г.. Михаилъ бива избранъ (1323 г.) за български царь — неговото видинско княжество се съединява съ България 112

Приложения . . . . 117—120
